Sámis

Sámi čálakultuvrralaš áigečála • Nr. 6–7 Cuoŋománnu 2010 NUVTTÁ

Giellaforum giellastivrra sadjái

VÁCLAV MAREK – SÅVSOEN ÅRROJE TJEKKOSLOVAKIJSTE
Lena Kappfjell

MÁNÁ EARENOAMÁŠ SÁTNEHÁMIT
Johanna Ijäs

EUROHPA UNNIT GIELAT RAHČET
John T. Solbakk

"SFS lea guhká cuiggodan Sámedikki stunžet ja duššás geavahit giellaruđaid, go eai bija čielga gáibádusaid gielddaide ja fylkkagielddaide... Dat dilli ii sáhte šat joatkit."

Harald Gaski

Giellaforum giellastivrra sadjái

Sámi fágalaš girječálliid- ja jorgaleaddjiid searvi (SFS) finai jagi 2006 gallestaddamin Irlándda oahppamin mo doppe doaibmá ođđa hástaleaddji giellapolitihka. Irlánddagiela geavaheapmi ii lean ahtanuššan sávaldagaid mielde, de riikka eiseváldit ohcaledje ođđa vugiid mo oažžut eanebuid sihke hállat ja čállit irlánddagiela. SFSa mielas Sámis ge ii lean giellamovttáskuhttin lihkostuvvan, de mii hálideimmet oaidnit mo eará sulastahtti giellajoavkkut leat viggan buoridit áššiid. Mátkki maŋŋá SFS attii Sámediggái rapporttaža min mátkki birra, ja jahkečoahkkin buvttii cealkámuša mas ávžžuheimmet Sámedikki geahčadit mo eará guovlluin máilmmes dáistalit giellahástalusain. Irlánddas lei giellapolitihkka buđđosan, ja sii ledje aiddo ovdal min galledeami rievdadan hálddašeami dramáhtalaččat. Sii sirde parlamentáralaš ovddasvástádusa giellapolitihkas, ja ásahedje *Giellaforuma* masa sirde visot ruđaid ja fágalaš ovddasvástádusa čađahit buoret giellahálddašeami go maid politihkalaččat nammaduvvon giellastivra lei veadján. Váikkuhus vuhttui measta dallánaga – giellaságastallan fas morránii ja áŋgiruššan mielddisbuvttii ođđa doaimmaid, maidda biddjojedje ruđat muhto maiddá ovddasvástádus ja rapporteren-geatnegasvuohta.

”mo eará guovlluin máilmmes dáistalit giellahástalusain”

SFS čujuhii Irlándda vásáhussii čoahkkimis Sámediggeráđi bargolávdegottiin. Sámedikki giellastivrra dastán maŋŋil finai ieš galledeamen Irlándda, muhto min dieđu mielde sii eai leat ovddidan makkár ge evttohusaid Sámediggeráđđái maŋŋil mátkki. SFS lea guhká cuiggodan Sámedikki stunžet ja duššás geavahit giellaruđaid, go eai bija čielga gáibádusaid gielddaide ja fylkkagielddaide go juolludit giellaovddidanruđaid sidjiide. Dan dihtii leat ge gullan ahte ruđat leat geavahuvvon dievva eará áššiide go giellaovddideapmái. Dat dilli ii sáhte šat joatkit. Danin lea ge SFS bargamin evttohusain maid áigut geiget Sámediggeráđđái dán jagi mielde, mas hástalat Sámedikki geahččat áibbas ođđa láhkai olles sámi giellapolitihka. Mii jáhkkit ahte Irlándda ovdamearka lea vuogas geaidnu man iskat – nammalassii heaittihit *giellastivrra* mas ii leat mearridanváldi mastige, ja baicce ásahit *Giellaforuma*, masa gulašii hábmet, čuovvut ja čađahit olles sámi giellahálddašeami. *Forum* dasto juogášii giellaovddidanruđa gielddaide ánssu mielde ja čavga rapporterema vuođul masa ruhta lea geavahuvvon. *Forumii* gulašii hálddašit giellamovttidahttindoaimmaid, ja *Forum* livččii bajimuš orgána ortografiijaid hábmemis ja giellapolitihkalaš doaimmaid hálddašeamis.

Dán geasi lea SFSa stivrra mearridan bovdet jahkečoahkkima searvat Skottlándii vuolgit ođđa oahpásmanmátkái. Doppe doaivut gullat, oaidnit ja oahppat eanet maid sáhtášeimmet atnit ávkin Sámis ge. SFSa diimmá jahkečoahkkin njulgestaga neavui stivrra ahte dákkár mátkkošteamit leat jierpmálaččat ja ávkkálaččat miellahtuide, go dain oahppá olu go beassá vásihit mo eará sajiin leat sullasaš hástalusaid čoavdán go mat mis ge leat Sámis. Ja čállás ja hállás olbmot nugo SFSa miellahtut leat, de Sámediggi ge vissásit beassá gullat ja lohkat maid mii dán vuoro gis oahppat.

Harald Gaski, SFS jođiheaddji ■

SÁMIS

Sámi čálakultuvrralaš áigečála, man dál **ČálliidLágádus** almmuha Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiidsearvvi ovddas.

Nr. 6–7 Cuoŋománnu 2010
ISSN 0809-7410

Doaimmahus
Harald Gaski ja John T. Solbakk

Ruhtadeaddjit
Norgga Sámediggi ja SFS Sámi fágagirjjálaš foanda.

Sámis artihkkaliid ja govaid ii oaččo almmuheaddji, čálli dahje govvideaddji lobihaga máŋget.

Gráfalaš bargu Minna Saastamoinen, Studio Borga, Ohcejohka

Deaddilan Waasa Graphics Oy, Vaasa

SFS

Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiid searvvi stivra

Ovdaolmmoš Harald Gaski
Rautindveien 8, 9100 Kvaløysletta

Stivralahttu Lill Tove Fredriksen
Grøholtvn. 5, 9010 Tromsa

Stivralahttu Trond Are Anti
Buolbmát, 9845 Deatnu

Sadjásaččat Leif Eriksen
Nordre Ringvei 19, 9500 Alta

Laila Susanne Vars
9520 Guovdageaidnu

Seija Guttorm
Niitošjogaš 21, 9730 Kárášjohka

Čállingoddi
Jođiheaddji John T. Solbakk
Fitnodatgeaidnu 13, Pb 140,
NO-9735 Kárášjohka
Tel. +47 78 46 83 30,
+47 91 59 06 06
Faksa +47 78 46 83 29
E-poasta: samifaga@samifaga.org

Sámis lea nuvttá. Dan sáhttá dáhttut SFS čállingottis.

Sámis artihkkaliid sáhttá maiddái lohkat dás:

www.samifaga.org

Dearvvuođat doaimmahusas!

Sámis doaimmahusas cealkit ***ollu giitu*** Sámediggái dan ovddas go ***Sámis*** – sámi čálakultuvrralaš áigečála viimmat lea ožžon saji Sámedikki bušehttii. Dán jahkái lea várren NOK 300.000. SFS fágagirjjálaš foandda lassiruđain, ja ČálliidLágádusa doaimmain, de lea mis vejolaš almmuhit guokte dievaslaš nummira dán jagi. Dál almmuhat duppalnummira, nr. 6 ja 7, go mis lea báhcán ruhta mannan jagi juolludemiin. Čakčat ilbmá nr. 8.

Dán ge ***Sámis*** nummira artihkkalat cevzet bures iehčanassii, sihke fágalaš sisdoalu dáfus ja gielalaččat, ii ge doaimmahus dárbbaš daid máinnašit erenoamážit. Dattege fertet doaimmahusa čállosis ge fuomášahttit giela. Dat gullá midjiide erenoamážit, go ***Sámis*** – sámi čálakultuvrralaš áigečállaga deataleamos vearju, reaidu ja neavvu lea giella.

”Mii áigut ođđasit organiseret ja nannet sámi giellabargguid dan bokte ahte ásahahttit iehčanas nationála sámi giellaráđi.” Ee. nu daddjo Sámedikki eanetlogu politihkalaš áigumušain áigodahkii 2009–2013 das mii guoská sámegiela ovddideapmái. Jos eará ii, de dat goit muitala ahte Sámediggeráđđi eahpida giellaovddideami leat lihkostuvvan sápmelaččaid gaskkas. Dasto leat ovttasbargojoavkku cealkámušas namahuvvon muhtin konkrehta ja deatalaš gielladoaimmat maid áigu vuoruhit namahuvvon áigodagas. Daid buriid áigumušaid mii gal doarjut. Sámediggeráđi politihkalaš geađgejuolggi gávnnat Sámedikki www-siiddus, ”Politihkka ja demokratiija” čujuhusas. Mii eahpidat dattege sakka dan ahte Sámediggi lihkostuvvá. Mii gal dábálaččat bidjat stuorát deattu sisdollui dahje doaimmaide, dan sadjái go organisašuvdnii. Min otná giellaovddidandoaimmain gal ohcalat eará organiserema go mii mis odne lea, ja dan maid vuohttit Sámediggeráđis. Čujuhat dás SFS čihkii ovddit siiddus.

Guovvamánu dievasčoahkkima oktavuođas evttohii Sámedikki várrepresideanta ásahit giellaguovddážiid maiddái Sis-Finnmárkui. Dát dáiddii hirpmástuhttán ollugiid. Ii bat dušše doppe leat ge vel sámegiella ealli beaivválaš giella? Mii hástit beroštеaddjiid fitnat omd. guovllu deaivvadanbáikkiin guldaleamen min beaivválaš sámegiela. Farggamusat dárbbašat dohko ge veahkkeneavvuid mat dahket ahte sámegiella seillošii. ■

Dearvuođaiguin, Harald Gaski ja John T. Solbakk

Unnit gielaid stuorra balddonas lea dat ahte giella jávká.

Clár

Leabhair Réamhléitheoireachta agus Leabhair Naíonra 1 Pre-readers
4-7 mBliana d'Aois 9 4-7 Years
Leabhair Mhóra 11 Big Books
6-9 mBliana d'Aois 13 6-9 Years
Áiseanna Eolais don bhunscoil 20 Curricular resources for primary schools
8-11 Bhliain d'Aois 21 8-11 Years
Déagóirí 27 Teenagers
Leabhair Cheoil 33 Music for Children
Drámaí 34 Plays For Children
Foclóiri / Puzail / Friosanna Balla 35 Dictionaries / Puzzles / Friezes
Póstaeir 36 Wall Posters
Leabhair a cheannach agus a ordú 40 Buying and ordering books

An Gúm

An Gúm, 26-27 Sráid Fhreidric Thuaidh, Baile Átha Cliath 1.
Fón: (+353 1) 889 2800 Facs: (+353 1) 873 1140, 889 2828
Ríomhphost: angum@forasnagaeilge.ie
www.gaeilge.ie/angum

Catalóga eile ón nGúm

Ar fáil saor in aisce!

Catalóg Foclóiri | Catalóg Cheoil | Téacsleabhair agus Leabhair Eolais | Catalóg na Leabhar

DUPPALNUMMIR

Nr. 6–7 Cuoŋománnu 2010

NJUNUŠČÁLLOSAT

2 **SFS čiehka**
Harald Gaski

3 **Dearvvuođat doaimmahusas!**
Harald Gaski ja John T. Solbakk

ARTIHKKALAT

6 **Eurohpa unnit gielat rahčet**
John T. Solbakk

10 **100 jagi ávvudeapmi ja historjá**
Lill Tove Fredriksen

14 **Boarrásat dihte**
Aage Solbakk

16 **Čehkálas Mátta-Sámis**
Michal Kovar ja Harald Gaski

20 **Václav Marek 1908–1994 – Såvsoevuemien årroje tjekkoslovakijste** Lena Kappfjell

24 **Máná earenoamáš sátnehámit**
Johanna Ijäs

Nu várra dahket eanaš unnit gielat áiggi mielde, daid gaskkas ee. gálalašgielat Irlánddas ja Skottlánddas, ja maiddái buot sámegielat.

28 **ÁRBI,** Kirsti Paltto novealla guorahallan
Máret Káre-Elle Partapuoli

36 **Govvamuittut soađiáiggis**
Aage Solbakk

46 **Eamiálbmogiid diehtu, filosofiijat ja dutkan Sápmái!**
Rauna Kuokkanen

50 **Sámegánda čájáhussan gonagasa šlohttii**
Aage Solbakk

54 **Sámi árbevierut ja kultuvra**
Káren Elle Gaup

62 **Biografiija**
Harald Gaski

64 **ČÁLLAGAT** **Ođđaset sámi girjjálaš-vuođa álgu** Harald Gaski

68 **Mátkkálaččat – guossit vai oastit?**
Lemet-Jon Ivvár

KOSERIIJAT

73 **Guhkkin nuppe bealde kinosála**
Sire K. Gaski

74 **Sámis Rámis**
Harald Gaski

John T. Solbakk

Eurohpa unnit gielat rahčet

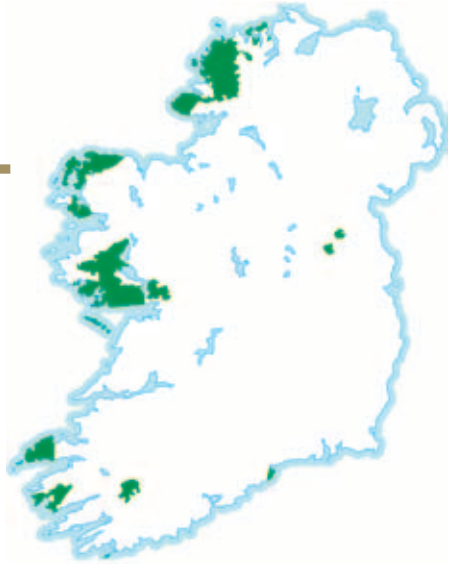

Eurohpa unnit gielat rahčet garrasit. Unnit gielaid stuorra balddonas lea dat ahte giella jávká. Nu várra dahket eanaš unnit gielat áiggi mielde, daid gaskkas ee. gálalašgielat Irlánddas ja Skottlánddas, ja maiddái buot sámegielat. Dát gielat leat máŋgga dáfus sullasaš dilis, go geavaheaddjiid lohku lea sullii seamma. Dán artihkkalis fuomášahtán mo Irlánddas ovdánahttet giela.

Irlánda, kártta ruoná dielkkut čájehit gos gálalašgiella geavahuvvo beaivválaččat. Stuorámus gávpogat leat sullo nuortarittus, kártta olgeš bealde. Dáppe ásset ge eanaš Irlándda 4,2 mill. olbmo.

Dušše moadde uhkiduvvon giela leat maŋemuš moaddelogi jagis nagodan bissehit, ja jorgalahttit maŋásmannama. Baskalaččat ja walisalaččat jorgalahtte negatiivva gova 1970 ja 80 jagiin. Mun johten walisalaččaid luhtte moatti gearddi 1980 ja 90 jagiin. Jerren dalle gos sii ledje oahppan giellagádjun-koansttaid. Vástádus lei álki, muhto vehá erenoamáš. Baskalaččat ledje sin ovdagovvan, muitaledje. Go seamma jerren baskalaččain, de lei fas erenoamáš vástádus. Sii ledje oahppan Israel stáhtas.

Israel ovdagovvan

In leat mun gal fitnan Israelis. Doaivvun maid ahte in dárbbaš johtit dohko danin ahte gullat mo sii dahket. Mii han dovdat Israel stáhta giellapolitihka. Stáhta almmolaš giella lea hebrealašgiella. Riikii, mii ásahuvvui maŋŋá nuppi máilmmisoađi, leat dađis boahtán juvddálaččat juohke guovllus máilmmis. Sisafárrejeaddjiid giella lei dat maid hálle riikkas gos máttut ledje ássan máŋggaid buolvvaid. Buot dáid olbmuide galggai oktasaš giella oađđa Israel stáhtas. Nu riikka almmolaš giellan šattai hebrealašgiella. Dan fertijit de buohkat oahppat jos galget bures ceavzit riikkas.

Čáledettiin dán artihkkala, jerren Israela ambassádas Oslos lea go sis dakkár giellapolitihkka ahte sisafárrejeaddjis gáibidit hebrealašgiela máhtu ovdal go dohkkehuvvo riikkaássin. Nu gal ii leat. Go leat juvddálaš, de dohkkehuvvot riikkaássin go riikii fárret. Stáhta vuogádagas leat de ásahusat mat fállet giellaoahpu rávisolbmuide, ja skuvllas dieđusge lea hebrealašgiella oahpahusgiellan, ja eŋgelasgiella nubbin giellan. Go riikkas ásset arábalaš hálli olbmot ge, de lea dat ge giella dohkkehuvvon riikka giellan. Dáidá leat de čuovvovaš mii dahká ahte maiddái sisafárrejeaddjit fertejit oahppat hebrealaš giela, jos galget ceavzit: buot almmolaš dokumeanttat leat hebrealaš gilli, dárbbu mielde maiddái arábalaš gillii.

Irlánddas Giellaráđđi šattai Giellaforum

Irlánddas válde vuhtii ahte sin rahčamušat seailluhit riikka váldogiela ii lean lihkostuvan. Nu sii 1999 rievdadedje giellabarggu organiserema. Ovddeš *Giellaráđđi*, mas ii lean nu stuorát váldi eai ge resurssat, šattai *Giellaforum*, *Foras na Gaeilge,* masa de adde čielga ulbmiliid, stuorát válddi ja eambbo resurssaid. Ovddeš giellaráđi doaimmaid, ee. almmuhemiid gozihit ja giellaterminologiija bargguid sirde oađđa forumii.

SFS miellahtut oahppomátkkis Dublinas cuoŋománus 2006. Gova váldán Norgga ambassáda luhtte.

Jorggihan buoret guvlui

Statistihkat muitaledje ahte 1970 jagiin gitta 1990 jagiide eai lean lassánan giellageavaheaddjit, mearkkaša sin lohku geain gálalašgiella lea vuosttas giellan. Lohku lei ain sullii 30.000. Moadde jagi dás ovdal, go SFS miellahtut fitne Irlánddas, de muitaledje statistihkalaš mihtideamit ahte vuosttasgielagiid lohku lei sullii 40.000. Almmolaš logut 2006 leat: Irlánddas ásset 4,2 mill. olbmo, dain leat 1,66 mill gálalaš giellageavaheaddjit. 2002 lei lohku 1,57 mill. Dien logus leat maiddái sii geat leat oahppan gálalašgiela nubbingiellan. Sii eai leat beaivválaš geavaheaddjit. Eatnašat hállet eŋgelasgiela, mii lea ovddeš kolonisttaid giella. Vaikke vel vuosttasgiellageavaheaddjit eai nu jođánit lassán, de muitalit Giellaforum iskkadeamit ahte Irlánddas dáidet leat viimmat jorgalahttán gielladili buoret guvlui. Gálalašgiella lea odne čáffas. Dien sáni luoikkahan Sámediggeráđi 2004 dieđáhusas sámegiela birra.Dasto dohkkehii EO 2008:s Irlándda gálalašgiela almmolaš giellan EO:as.

Irlándalaš professor Séamas O'Cátháin ofelastimin SFS miellahtuid irlándalaš folklore vuorkkás Dublinas giđđat 2006. Son ofelasttii sámegilli. Lei Várjjagis 1960 jagiin, dalle oahpai sámegiela.

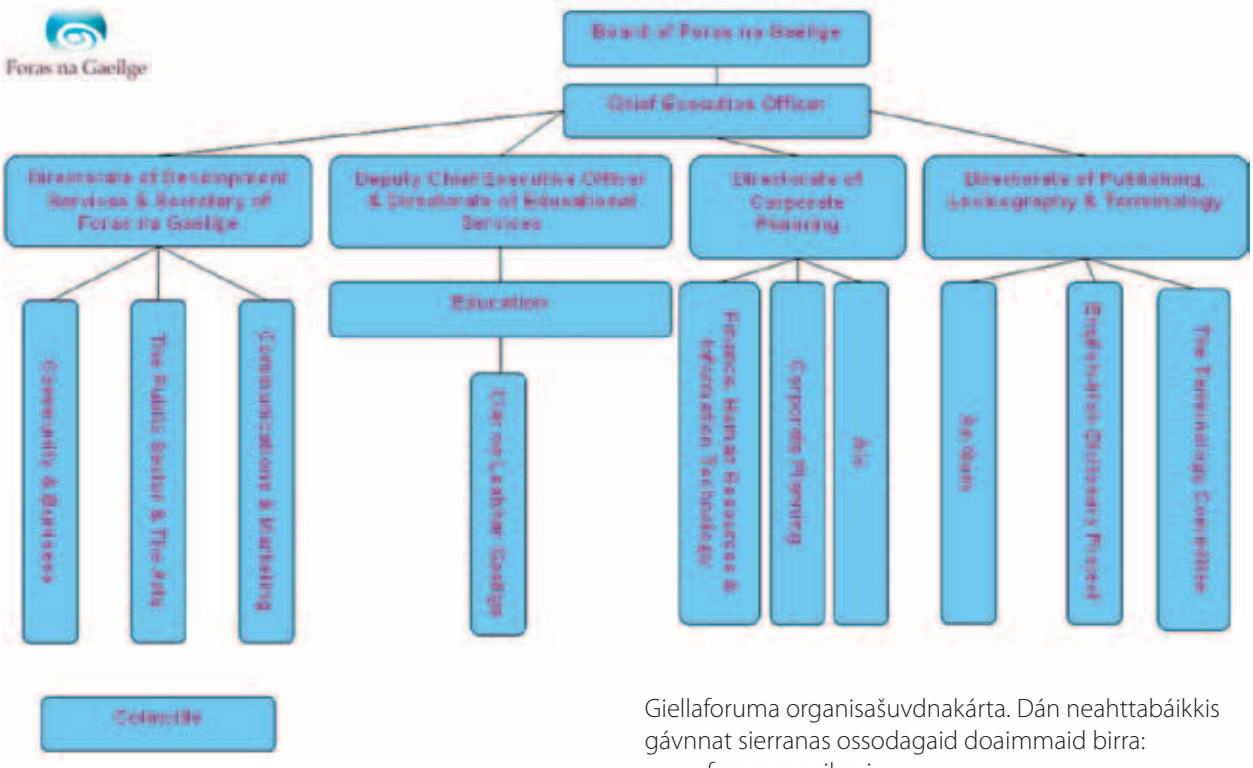

Giellaforuma organisašuvdnakárta. Dán neahttabáikkis gávnnat sierranas ossodagaid doaimmaid birra: www.forasnagaeilge.ie

FORAS NA GAEILGE DOAIMMAT

Giellaforuma ovddasvástádus lea ovddidit Irlándda gálalašgiela miehtá Irlándda sullo, maiddái davvin. Dákkár leat doaimmat:

- ovddidit gálalaš giela
- ovddidit ja movttiidahttit geavahit giela njálmmálaččat ja čálalaččat sihke almmolaš ja priváhta oktavuođain
- leat ráđđeaddin hálddahusaide, almmolaš ásahusaide ja priváhta joavkkuide ja eaktodáhtolaš doaimmaide
- álggahit/oažžut johtui doarjjaprošeavttaid dárbbu mielde
- álggahit/oažžut johtui dutkamiid, ovddidan kampánjjaid, ja oktavuođaid álbmogii ja mediaide
- ovddidit terminologiija ja sátnegirjjiid
- doarjut gálalašgiela oahpahusa ja oahpaheami gálalašgillii

Foruma 2009 bušeahtta lei EURO 23,013 mill. (NOK 188,7 mill.). Ruđa juolludit Irlándda parlameanta 75%, ja Davvi Irlándda Assambly 25%. Foruma 16 stivralahtu nammada nu gohčoduvvon North South Ministerial Council, mii lea Irlándda ja Davvi Irlándda oktasaš ásahus.

OSSODAGAID DOAIMMAT

Eanaš Foras na Gaeilge otná ossodagat leat ovdal leamaš sierra doaibmi ásahusat. Maŋŋá go forum ásahuvvui 1999:s, de leat diet ásahusat dađistaga sirdojuvvon Foras na Gaeilge háldui.

Pobal agus Gnó Gielddat ja ealáhusat

Galgá ovddidit ja promoteret gálalašgiela gielddaid ja ealáhusaid ektui. Váldu ruhtadeaddjin gálalašgiela váldu organisašuvnnaide mat ovddidit gálalašgiela gielddain ja ealáhusain. Dahká ovttasbargosoahpamušaid giellaovddideami váras.

An Earnáil Phoiblí agus na hEalaíona Almmolašvuohta ja dáidda

Galgá nannet ja ovddidit gálalašgiela geavaheami almmolašvuođas. Ovddidit gálalaš giellaideologiija, kultuvrra ja máhtu ja hábmet ja seailluhit gálalašgielat dáidaga. Lea maiddái ruhtadeaddji.

Cumarsáid agus Margaíocht
Diehtojuohkin ja márkanfievrrideapmi

Foras na Gaeilge diehtojuohkinossodat. Galgá ovddidit gálalašgiela ja Foras na Gaeilge árvvu miehtá riikka. Dan dahká ráhkadettiin beaktilis diehtojuohkin- ja márkanstrategiijaid. Dieđu galgá juohkit sihke gálalaš- ja eŋgelasgillii ja dáid gielat mediaide.

Oideachas Oahpahus

Galgá doarjut oahpahusa gálalašgillii ja gálalašgiela birra. Bagada ráđđehusaid (Irlándda ja Davvi-Irlándda) ja dáid ovddasvástideaddji ásahusaid mat dan dárbbašit das mii guoská giela dillái oahpahusa oktavuođain. Galgá jáhkihit, ja jos dárbu, ovddidit gáibádusaid oahpahusa organisašuvnnaide vai giella oažžu rivttes saji sin doaimmain. Galgá doarjut ja áimmahuššat oahpahusresurssaid ovddideami, ja giellakurssaid buot dásiin. Váldu ruhtadeaddjin gálalašgiela váldu organisašuvnnaide mat ovddidit gálalašgiela.

Clár na Leabhar Gaeilge
Gálalašgielat girjjit

Galgá ovddidit gálalašgielat čállima, almmuhemiid ja lohkama, doarjjodettiin gálalašgielat lágádusaid ja čálliid. Dása lea várrejuvvon sierra ruhta. Galgá dahkat dovddusin gálalašgielat girjjiid álbmoga ektui, ja movttiidahttit olbmuid lohkat gálalašgielat girjjiid. Ee. dahkkui ovdal juovllaid 2008 stuorát kampánjja man ulbmil lei oalgguhit olbmuid oastit gálalašgielat girjjiid juovlaskeaŋkan. Radio ja televišuvnna oassálasttii doaladettiin sierranas gilvvuid. Ossodat hálddaša maiddái jahkásaš girjebálkkašumiid, nuoraid- ja ollesolbmuid girjjiide. Ruhtada maid gálalašgielat girjeriemuid.

Leabhar na Bliana – Dán jagi girji. Juohke jagi oažžu mánáid/nuoraidgirji ja ollesolbmuidgirji bálkkašumi, ja árvosáni "Dán jagi girji". Gradam Réics Carló oaččui mannan jagi nuorralohkkiid girjji bálkkašumi.

Áis Girjedistribušuvdna

Galgá buoremus lági mielde bálvalit gálalašgielat lágádusaid fáluhit sin girjjiid, ja ahte leat gálalašgielat girjjit fidnemis girjemárkanis. Gilvá girjjiid sihke Irlándda girjegávppiide ja maiddái Stuorra Britanniai, USA:ii ja New Zealándii. 2007 gilván badjel 300.000 girjji.

An Gúm Girjealmmuheaddji

Ásahuvvon 1926. Lea stuorámus gálalašgielat almmuheaddji. Sirdojuvvui oahpahusdepartemeanttas Foras na Gaeilge háldui 1999. Galgá buvttadit almmuhemiid ja resurssaid maiguin doarju ja nanne gálalašgielat oahpaheami, ja oppalohkái gálalašgiela geavaheami. Odne bargá leksikografiijain, sátnegirjjiiguin, oahppogirjjiiguin ja eará lohkosiiguin mánáide.

An Coiste Téarmaíochta
Terminologiija lávdegoddi

Ovddasvástádus gálalašgiela standariseret vai giella ceavzá ođđa áiggi servodagas, nu mo giellaláhka eaktuda. Giellalávdegottis leat 20 miellahtu, ja čoahkkana oktii mánnui.

GIELLALÁHKA JA 3-JAGI PLÁNAT

Irlándda giellaláhka mearriduvvui 2003. Daddjo ahte láhka lea vuosttas lávkin addit lágalaš suoji dasa ahte bálvalit álbmoga gálalašgillii. Áigumuš lágain lea váfistit buoret ja alit dási almmolaš bálvalusaid gálalašgillii. Stáhta guovddáš hálddahusas lea gielalaš ovddasvástádus. Ovddasvástideaddji ministtar ja ásahusat dahket 3-jagi plána. Vássán golmma jagi maŋŋá árvvoštallojit bohtosat, ja ođđa 3-jagi plána rievdaduvvo jos eai leat olahan áigumušaid.

Giellaforuma jođiheaddjit leat goit dál dan jáhkus ahte Irlándda gálalašgiela dilli lea vuolgán rivttes guvlui. ■

Lill Tove Fredriksen

100 jagi ávvudeapmi jagi historjá

Miessemánu 16. beaivvi 2006. Dát lea viehka erenoamáš beaivi. *Lemet-Kirste, Gunhild Kristine Fredriksen,* mu áhkku, deavdá 100 jagi. Son lea Porsáŋggu boarráseamos olmmoš. Doalut leat Bissojogas Solbrått boarrásiidsiiddas, gos son lea orron maŋimuš golbma jagi. Mun lean vuolgán Tromssas iežan nieiddaiguin. Leavnnjas váldit vel eadnán fárrui, ja de leat mii njeallje nieidda jođus eatni, áhku ja máttaráhku ávvudit. Go joavdat Bissojohkii, de lea áhkku áiddo olggobeale visoža gos doalut galget leat. Son boahtá bárisin vázzinstuoluin gussiid dearvvahit. Son lea sámegahpira ja čáppa čuvlla coggan. Son ii lean viššan gávtti coggat, lohká baskin ja váttis coggat. Muđui livččii. Gal hal juo máhttá, 100 jahkásaš olmmoš ii leat šat nu lášmat go dalle nuorabun. Son ii háliidan ávvudit beaivvi, lohká *"maid dal dainna boaris beivviin",* ja dadjá ahte lea mu, mu edno ja mu imi sivva ahte dál leat šaddan doalut. Mii han leat hoavrrestan ávvudit. Ii son dattege oro nu vuostemielas dasa. Áhkku lea oainnat hui sosiála olmmoš, guhte liiko olbmuiguin deaivvadit ja háleštit. Go ain orui Stivranjárggas, Keaissas, ovttas ádjáin, de áhkku lávii áŋgirit galledit dan moadde kránnjá mat ledje doppe. Maŋŋil, go fárriiga Levdnjii, de son lávii viehka dávjá fitnat vázzinstuoluin Samvirkekafeas boradeamen ja olbmuiguin dáikimin, dassážii go bávččagahtii nuppi čippi ja ii šat goastan vázzit nu ollu. Ja dál, go joavdagohtet eanet 'aht eanet guossit, de oainnán ahte áhkku šaddá duođai buorre millii. Dáppe leat mánát, mánáidmánát, máttaráhkubat, manjit, rismánát, eará fuolkkit, oahppásat ja Finnmark Dagblada juornalista. Veaháš ovdalis leat sihke Sámi radio ja Ságat aviissa juornalisttat fitnan jearahallamin su. *Keaissa-Elle,* áhku nuorat oabbá, lea maid boahtán oappá ávvudit. Mii leat gusto álbmogassii vuolgán Bissojohkii 100 jagi ávvudeapmái. Dušše okta bárdni, guhte orru Japanis, ja su bearaš, eai leat dáppe. Áddemis, lea gal beanta gaska Japanis Bissojohkii. Iige su bárdni leat áibbas dearvvasge. Oktiibuot leat mii sullii golbmalogis geat leat boahtán. Stobus leat vuodjaláibbit ja gáhkut, káfestallan ja hálešteapmi. Lea somá oahppásiid fas oaidnit. Máŋggas eai oaidnal nu dávjá, vaikko eanas sis orrot Porsáŋggus. Velá sátnejođiheaddji lea boahtán jubilantta ávvudit. Son skeŋke áhkkui čáppa hearvvarásiid gielddas, ja áhkku gullo dadjamin ahte sus ii leat sadji lanjas daidda. Sátnejođiheaddji maid doallá čáppa sártni ja čatná áhku eallima maŋimuš 100 jagi historjjálaš dáhpáhusaide: omd. lea áhkku dušše jagi nuorat go Norga iešstivrejeaddji riikan, son lei guhtta jagi go Titanic roakčanii jiekŋaváriin ja vuojui Atlanteráhpái, son lei čieža jagi go nissonat ožžo jienastanvuoigatvuođa Norggas, son lea vásihan guokte máilmmisoađi, 2. máilmmisoađi loahpageahčen soai ádjáin báhtareigga meahccái guvttiin smávva mánáiguin ja oruiga goađis gitta dassážii go šattai ráfi, son lea vásihan ovddit áiggi geafivuođa ja lea oaidnán mo Norga dál lea okta máilmmi riggámus riikkain. Son lea, nu mo sátnejođiheaddji deattuhii, eallán dan maid mii oahp-

pat skuvllas ja lohkat girjjiin. Buot stuorimus lea áhku mielas liikká go gonagas *Harald V* lea sádden reivve ávvodearvvuođaiguin! Dan son atná stuorra gudnin ja reive lea mielde vázzinstuolus olles beaivvi. Nu mo eará ge olbmot su buolvvas, de leaba su mielas gonagas ja dronnet stuorra násttit. Áhkku lea dasa lassin measta seammá boaris go Norgga ođđa monarkiija ja son lea vásihan golbma gonagasa. Dán beaivvi orru áhkku iešge dego dronnet, váldimin vuostá lihkkosávaldagaid ja nivkumin sátnejođiheaddji sániide.

Áhkus leat ollu rismánát, ledje vissa ovccis oktiibuot. Odne leat čiežas ain eallimin, ja guđas leat boahtán risteatni ávvudit. Sii leat eatnasat juo eallilan olbmot. Nuoramus lea mu vilbealli, guhte lea badjelaš 30 jagi boaris. Boarráseamos lea juo fargga 80 jagi. Leat sullii 50 jagi gaskal boarráseamus ja nuoramus risbártni. Dát maid muitala man guhká áhkku lea eallán. Maŋŋá, go geahčan govaid ja jurddašattan dán beaivvi birra, de fuomášan ahte ii leat dušše ahki mii čájeha erohusaid áhku ávvudanveaga olbmuid gaskkas. Lea duohta nu mo sátnejođiheaddji dajai, áhkku lea eallán stuorra historjjálaš dáhpáhusaid ja nuppástusaid čađa, ja dát maid govviduvvo iešguđet ge buolvvaid bokte geat leat guossin. Mun jurddašan dán oktavuođas erenoamážit mo sámivuohta lea rievdan áiggiid mielde Porsáŋggus. Válddán vuos gáktegeavaheami ovdamearkan. Ii oktage áhku rismáináin geavat gávtti. Áidna gávttehasat áhku ávvudeamis leat mun ja mu guokte nieidda. Muđui leat olbmot coggan bunada ja dábálaš dáža čikŋabiktasiid. Nubbi lea sámegiella. Áhku boarráseamos risbárdni ja su eará rismánát máhttet sámegiela, earret su nuoramus risbárdni, guhte ii leat goassege oahppan giela. Buohkat sis leat Porsáŋggus eret, sáme- kvena- ja dárogielat gielddas. Áhku 100 jagi ávvudeamis jorrá hálešteapmi sihke sámegillii ja dárogillii. Sámegillii mu vánhenbuolvva ja vuorrasiid olbmuid gaskkas ja dárogiella nuorat buolvvaid gaskkas. Go áhkku lei mánná ja nuorra, lei dábálaš ahte Porsáŋgulaččat máhtte guokte dahje golbma giela. Áhkku maid máhttá veaháš suomagiela. Áddjárohki eatnigiella lei suomagiella. Soai áhkuin sámásteigga gaskaneaskka ja mánáiguin. Soai ásaiga Stivranjárggas, Keiassas, áhku ruovttubáikkis, gos eatnasat ledje sámegielhállit. Áidna nuorat olbmot áhku gussiin, geat máhttet sámegiela, leat mun ja mu nieiddat. Mu nieiddaguovttos leaba čieža ja viđa jahkásaččat, nuoramusat ávvudanveagas. Sudnuide goappašat gielat leat lunddolaš, beaivválaš gielat, ja soai searvaba seammá geahppasit vuorrasiid go nuoraid hálještemiide. Siv-

Son lei čieža jagi go nissonat ožžo jienastanvuoigatvuođa Norggas.

100

va manne mun ja mu nieiddat leat coggan gávtti áhku ja máttaráhku ávvudandoaluide, ja manne mii searvat sihke sáme-ja dárogiel ságastallamiidda, lea mu árbbi ja dasto mu válljemiid geažil, dalle go nuorran mearridin fárret Tromsii lohkat universitehtas. Inge diehtán dalle ahte mus dađistaga galggai badjánit miella sámegiela lohkat, in goitge diehtán ahte 10 jagi geahčen gárvvistan váldofágadutkosa sámi girjjálašvuođas. Sámegiela ohppen juo mánnán, áhku ja ádjá luhtte Stivranjárggas, muhto dan vajálduhtten go fárriime etniin Levdnjii moadde jagi ovdal go skuvlii álgen. Mu mánná- ja nuorravuođas ii lean Porsáŋggus dábálaš oahppat sámegiela ruovttus, iige skuvllas. Dárogiela ohppen eatnis. Son háliidii mu buori, iige áigon ahte muinna galggai geavvat seammaláhkái go sutnje geavai dalle go son álggii Bissojoga skuvlii 1950-logu gaskamuttus ja fertii orrut internáhtas, iige máhttán sánige dárogiela. Ii oktage mu Leavnnja skuvlaoappáin ja skuvlavieljain leat oahppan sámegiela ruovttus, vaikko máŋggasin ledje sámegielat vánhemat. Dat mii dáhpáhuvai muinna go fárrejin Tromsii, lea seammá go lea dáhpáhuvvan máŋggaid sámi nuoraiguin miehtá Sámi: sámi diđolašvuohta morrána go álgá studeantan ja deaivvada eará birrasiin, mas sámivuođas ja sámegielas lea áibbas eará árvu go ruovttoguovlluin. Go oahpahallagohten fas sámegiela Romssa universitehtas, lei áhkku stuorra veahkkin munnje háleštanskihpárin ja sátnegáldun. Mun lean álo leamaš hui čadnon sutnje, ja lei munnje hui somá ja mávssolaš go sáhtten suinna fas sámástit. Loahpas son hárjánii dasa ahte mun jámma jearahin sániid maid in lean gullan ovdal, ja son lávii ieš vel fuomášit dan jos mat dajai sáni maid mun árvideames in máhttán. Dalle lávii dadjat: *"Dán gal suige fertet čállit"*. Ja nu mun fertejinge, dávjá. Mus leat vaikko man ollu lihput maid lávejin gaikut áhku hánddalrullas, dievva sániiguin ja čilgehusaiguin munno ságastallamiin. Lean máŋgii jurddašan: Buorre lihkus lei áhkku hállás olmmoš ja buorre lihkus elii son nu guhká ahte mun gergen árvvus atnit su máhtu, su muitalusaid ja su historjjá.

In dieđe leš go imaš ahte historjá ja servodaga rievdadusat eai orron čuohcamin áhku ieśdovdui sápmelažžan. Mii guoská gáktái, de son geavahii gávtti nu guhká go nagodii dan coggat, ii beaivválaččat, muhto go ledje erenoamáš ávvudeamit. Su konfirmašuvdnagovas, mii lea váldon Bissojogas 1922s, lei measta buot konfirmánttain gákti badjelis. Son lávii dadjat ahte olmmoš lea čábbáseamosit čiŋadan go lea sápmin gárvodan. Son lei álo čeavlái sámivuođas, vaikko ii hállan dan birra nu ollu. In goassege vásihan su heahpaneamen ieżas sámevuođa ja giela dihte. Dieđán maid ahte sus lei sámegielat oahpaheaddji dalle go váccii skuvlla Brennas. *Olsen* lei su namma. Son lei Giettis eret, iige dat goassege láven fuotnut sámegiela. Dalle ledje beare sámegielat mánát Keaissas ja Brennas. Dárogiela ii lohkan muitit gos son oahpai, árvideames dalle go son nuorran lávii mátkkoštit Honnesváhkái biergguid ja

Guokte smávva gávttehas, sámegielat nieidda ávvudeamen máttaráhku 100 jagi beaivvi.

luopmániid vuovdit. Su verddet eai láven bilkidit eaige cuiggodit sápmelaččaid.

Tromsii manadettiin beaivvi maŋŋá áhku riegádanbeaivvi, fertet mii bisánit Leaibevuona 17. mai-toga ovddas. Doppe oaidnit gávttehas nieidda heasttain riidemin. Heasta lea maid čiŋaduvvon ja seaibi lea čábbát bárgiduvvon. Áiggit leat gusto rievdan, in livčče gal moaddelot jagi dás ovdal obage sáhttán jurddašit miessemánu 17. beaivvi deaivat gávttehas nieidda riidemin heasttain Porsáŋggu gilážis. Vaikko sámegiella ii gullo nu ollu nuoraid gaskkas, de leat buorre lihkus miellaguottut sihke Porsáŋggus ja earáge sámi guovlluin rievdan ja buorránan dan rájes go mun fárrejin ruovttuguovllus oahpu gazzat. Go jurddaša historjjá ja garra dáruiduhttima, mo dat lea čuohcan sámiide, min sillui ja min iešdovdui, de ii leat suige imaš ahte fertejin fárret eret Leavnnjas ja easka studeantan Tromssas beroštišgohten sihke gávttis ja gielas. Mun lean dán rádjái maiddái aivve vásihan buriid vásihusaid go lean fitnan ruovttoguovllus nieiddaiguin ja mii sámástit ja geavahit gávtti. Sámegiella orru boktimin imaštallama nuorat gearddis, dego sii fuomášit ahte dainna gielain maid sáhttá áddehallat, ja várra livččii somá dan máhttit. Muhtimat gehččet jorba čalmmiiguin go vánhemat álget smávva nieiddaiguin sámástit. Vuorraset gearddi ektui lea erenoamáš oaidnit ahte sámegiella, mii lea ráhkadan gaskka ja buktán váttisvuođaid mu vánhenbuolvva bajássaddanáiggis, lea dál mu mánáid bokte mielde huksemin oktavuođa buolvvaid gaskkas. Mu nieiddain eai leat makkárge hehttehusat eaige heajos vásihusat mat cakkastit sudno giela geavaheames, vaikko gos dal de leažžaba. Mun oainnán mo boarráset fulkkiid ja oahppásiid čalmmit čuvget ja mun vuohtán čeavlli go sii sáhttet nieiddaguoktáin sámegiela hállat. Ja vaikko eanas nuorat ja mu ahkásaččat eai leat oahppan giela, de oainnán ahte gielas lea sin gaskkasge árvu. Mu nieiddaid árbi, máhttu, vejolašvuođat ja válljemat ovddastit boahtteáiggi. Guokte smávva gávttehas, sámegielat nieidda ávvudeamen máttaráhku 100 jagi beaivvi Bissojogas Porsáŋggus, goit čájeha ahte olmmoš ieš sáhttá leat mielde nuppástuhttimin historjjá.

Go dál smiehtan áhku 100 jagi ávvudanbeaivvi birra, de dat orru dego novealla mii muitala mo ávvudanveaga persovnnat iešguđet ge láhkái speadjalastet Porsáŋggu gieldda 100 jagi historjjá ja nuppástusaid, ja Porsáŋggu otná sámivuođa diđolašvuođa ja sámegiela dili. *Lemet-Kirste,* mu áhkku, jámii borgemánus 2008, 102 jagi boaris. Ráfis lehkos su muitui! ■

Aage Solbakk

Boarrásat dihte

Dálvit 1689 Lágesvuona siidda siiddaisit ***Ivvár-Morten*** vásihii ipmašiid. Measta buot su sávzzat jápme ártegis láhkai. Son jearai ráđi eallilan olbmuin, geat de dihte vástádusa ipmašiidda. Sii sáhtte duođaštit ahte lei dáhpáhuvvan rohcošeapmi – "nargin" su sávzzaidbuvrris ("nierget", čállá duopmár). Dat lei sávzzaid jápmima sivvan.

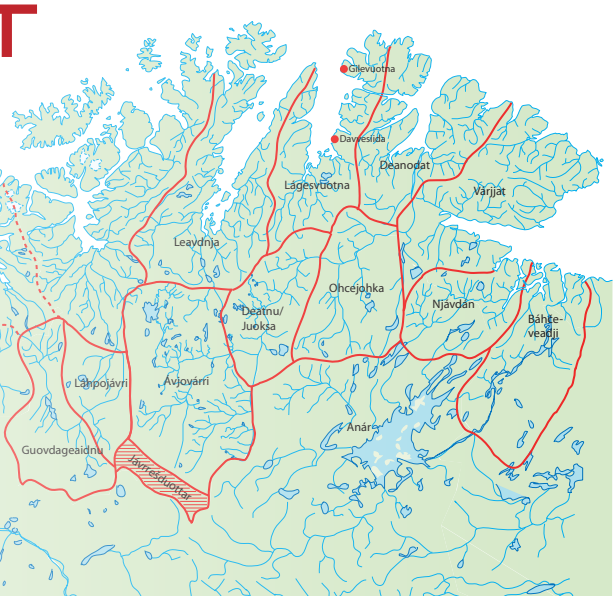

Davvisámi siiddat.

Gii de sáhtii leat sivalaš dasa, jerrojuvvui. Muhtumat navdigohte Ivvár-Mortena biebmonieidda, *Niljas-Ingira*. Son han návehasttii ja biepmai maiddái sávzzaid. Eai sáhttán leat earát go son gii lei fastošan buvrris ja dagahan sávzaroasu. Guovttá gaskan de Ivvár-Morten jearai biebmonieiddastis ahte lei go diet duohta. Čieru čalmme nieida dovddastii ahte *Lemet-Ovllá*, gii lei náitalan almmái ja Davvesiiddas eret, lei nargán su sávzzaidbuvrris.

Lemet-Ovllá fertii dovddastit ahte lei sullii nie mo Ingir lei muitalan. Muhto sus lei veaháš earálágan čilgehus fearánii. Dan son čilgii geassedikkis Gilevuonas geassemánu 26. beaivve 1689.

Dikkis Ovllá čilgii ahte Ingir lei čuožžumin náveha luhtte ja čurvii sutnje go son lei vázzimin meattá. Ingir jearai sus ahte lei go sus duhpát sutnje. De lei Ovllás ja attii sutnje. Go lei ožžon duhpáha, de dáhtui su sisa. Son dohppii su gáktái ja háliidii anašit.

Ingiris lei fas earálágan čilgehus. Son lei čuožžumin áhčis sávzzaidbuvrri luhtte ja čuorvumin sávzzaid boahtit sisa. De váccii Ovllá meattá. Ovllá duvdilii su buvrái, válddii su birra ja vellehii buvreguolbbi ala. Ja de narggii su. Go gearggai, de ii ožžon maidige sus, ii binnánaš duhpáha ge.

Ovllá eamit čuovui mielde mii daddjui dikkis. Son lei addán ándagassii isidii ja lohpidan vajálduhttit fearána. Danne son dáhtui dikki meannudit su isidiin láđđásit. Go Ingir dan gulai, de sus nu njuorai váibmu ahte son diggeolbmuid ovddas váccii njuolgga Ovllá eamida lusa ja cummestii su.

Ja diggi guldalii eamida. Dasa lassin "nargin" sávzzaidbuvrris ii lean čoavjudan nieidda. Danne guktot eaba dubmejuvvon máksit garra ruhtasáhku man láhka gáibidii. Muhto go leigga gutnehuhttán Ipmila váccešis daguineaskka, de fertiiga dovddastit suttuideaskka searvegotti ovddas girkus.

Dasa lassin fertiiga čuožžut guokte diimmu dikkis ruovdeláhkkit čeabáha birra.

Gáldu: Stáhtaarkiiva, diggeprotokollat 1680 rájes, Per Einar Sparboe transkriberen duomu (dárogillii).

1700-logu álggus. Mearragátti ássi siiddaolbmot čoahkkanan – borramin sávzzabierggu. Duogábealde, gurut: ássangoahti ja buvri/návet. Olgešbealde: girku lahka gili. Girku galggai bearráigeahččat ahte siiddaolbmot elle girkolágaid mielde. Leem 1767.

VEAHÁŠ DUOGÁŠDIEHTU

Kalmar-soađi (1611–1613) maŋŋá Dánmárku-Norga oaččui oktovuoigatvuođa vearuhit mearra- dahje vuotnagátti bivdosiiddaid. Siiddaid ealáhusláhki rievdagođii, ja vuotnagátti sápmelaččat álge maiddái veaháš šibitdoaluin, man dáččat ledje buktán guvlui.

Dánmárku-Norgga gonagas Kristian 4. (1577–1648) attii lágaid mat gilde noaidevuohtaoskku. Jos gávnnahalle bálvaleamen siiddiid, de galge dubmejuvvot jápmimii. Fámuin galge girkolágat čađahuvvot. Eiseválddit galge gozihit olbmuid morála-eallima. Ja náittoslláhka lei bassi láhka man olbmot galge čuovvut. Jos náitalkeahtes olbmot "ráhkadedje" máná, de ožžo garra duomu. Sáhtte ribahit opmodagaset dahje fertejedje máksit stuorra ruhtasáhku stáhtii.Jos náitalan olmmái dahje dievdu lei anašan náitalkeahtes nissoniin ja "sagahan" máná, de dat gale gehččui fasttes rohcošeapmin – "hor". Guktot sáhtiiga oažžut jápminduomu.

Kristian 4. (1577–1648). Son attii earret eará náittoslága mii gilddii rohcošeami. Jos rohcošii dahje furrošii, de sáhtii oažžut jápminduomu.

Michal Kovár ja Harald Gaski

Čehkálaš Mátta-Sámis

Tinii eanet guovtti geatkenáhki ovddas go olles bartta vuovdimis.

Čehkálaš dutki *Václav Marek* (1908–1994) šattai sápmelaččaid, ja erenoamážit mátta-sápmelaččaid, nana bealušteaddji. Ii lean mihkkige su duogážis mii ávaštii dan eallingearddi ja vuorbbi mii suinna deaividii, muhto Marek goit gárttai sullii vihttanuppelot jagi oktiibuot ássat ja orrut máttasápmelaččaid guovllus Susendalenis *(Såvsoevuemie)* Nordlándda fylkkas Norggas. Son oahpai sihke dáro- ja máttasámegiela, ja lea čállán olu sihke fága- ja čáppagirjjálašvuođa dan guovllu ássiid ja kultuvrra birra. Dušše okta girji lea almmuhuvvon dárogillii, *Samene i Susendalen,* 1992. Čehkálašgillii lea eanebuš ilbman, muhto ain lea eanáš oassi Mareka čállosiin vuorkkáin. Sáhttá muhtunláhkai dadjat ahte Mareka oassin gárttai juste dat ahte su fuolla ja áŋgiruššan guoskkai álbmogii mii ii lean dovddus Čekkias, de dan dihtii lágideaddjit ja almmuheaddjit eai atnán fáttá doarvái berostahttin dasa ahte goastidišgoahtit Mareka čállosiid. Danin leat báhcán dievva almmutkeahtes čállosat Václav Mareka maŋŋái, mat dál leat dutkojuvvomin gávnnahan dihtii ahte livččii go daid gaskkas dakkárat maid berrešii dál almmuhišgoahtit.

Muhto vuos moadde sáni albmá ja su historjjá birra, ee. manin son gárttai ásaiduvvat máttasápmelaččaid guvlui: Václav Marek vásihii guokte áššii mánnán ja nuorran mat šadde mearrideaddjin su eallimii. Skuvlamánnán son massii goappašiid vánhemiid ja bázii okto-

Govat: Václav Marek.

ovddasvástideaddjin nuorat oabbásis. Fertii guođđit skuvlla ja bargagoahtit, muhto muhtun bargolihkuhisvuođas gis massii gurut gieđa. Ii lean álki gávdnat barggu bealle-lápmašuvvon albmái, de Marek fertii guođđit ruovttus ja johtigoahtit bargguid maŋis. Mátkkoštii oalle viidát, ja juovlamánu 23. beaivvi 1933s son ollii Susendalenii Mátta-Sámis, gosa ásaiduvai badjelaš 15 jahkái. Son lei oasseáiggebargin sihke bonddiin ja badjeolbmuin, ja huksii alcces bartta Tiplingan jávregáddái menddo eret eará olbmuin várreguovllus. Doppe son bivddii ja meahcástii.

ČEAHPES BARGI JA MEAHCÁSTEADDJI

Marek lei oalle bivnnuhis bargi, viššal ja čeahppi, gean birra olbmot dadje ahte son barggai eanet ja johtilebbo ovttain gieđain go máŋgasat geain ledje guktot gieđat barganláhkai. Václav Marek ii ballan allodagain, de dakkár bargguide jerrui oalle dávjá. Son lei gievra, de nuorat lávejedje su geahčen fitnat iskamin searaideaset, muhto álo lei Marek gii vejii buohkain. Susendalen sápmelaččat lávejedje muitalit Mareka birra go lei lagamus gávpogis, Mosjøenis (Mussere), fitnan gávppašeamen, de sus ledje dievva lávkka girjjit maid lei girjerádjosis luoikkahan, ja dasa lassin son guttii gieđaid gaskkas čuohtekilosaš jáffoseahka ceakko luohkáid bajás. Marek lei hui áŋgiris bivdoalmmái gean sáhtii deaivat bivdomátkkis goas fal bere beaivit dahje ihkku, ja buot gávccii jahkeáigodagain beroskeahttá dálkkis ja šaŋas. Dan dihtii go lei nu oahpis várreguovlluide, de lei áibbas lunddolaš ahte gárttai rádjalovssan fievrridit báhtareaddjiid Ruttii soađiáiggi. Váldui Gestapoi, muhto sii eai gávdnan duođaštusaid, de luite fas albmá luovus.

MEAHCCERÁFIS GÁVPOTŠLÁPMII

Marekiin geavai nu somádit ahte vaikko lei iežas riikka guođđán ja ásaiduvvan ávdin meahcceguvlui áibbas eará riikkas, de dattege gávnnahalai ráhkesvuhtii juste muhtun čehkálaš nissonii dastán maŋŋil nuppi máilbmesoađi. Soai deaivvadeigga girjegávppis Mosjøenis. *Hermina* lei nissona namma, ja son lei čehkálaš musihkár gii lei turneas davvin, ja gean dáhpedorbmi doalvvui nuppi čehkálaččа sallii. Marek ráhkistuvai badjeloivviid ja mearridii vuolgit Hermina mielde Prahai. Dat lei 1948. Son vuvddii barttas nu hálbái ahte ruhta ii gokčan oppa girdibileahta ge, de jus sus eai livčče leamaš guokte geatkenáhki maid vel vuovdit, de ii livčče fidnet doarvái mátkeruđa. Dan áiggi lei geatkenáhkiin hui buorre haddi, de daddjo goit ahte Marek tinii nu bures geatkenáhkiin ahte soai Herminain guktot beasaiga businessklássas johtit girdiin.

Son fárrii vári jaskatvuođas eret Praha-gávpoga guovddážii, smávva ássodahkii áibbas lahka stuorra biillageainnu šláma. Das son orui eamidiinnis reasta eallin-

agi ja barggai dutkin ja girjerájusbargin iešguđet ge biologalaš ásahusain. Son jotkkii čállit iežas vásáhusaid vuođul Mátta-Sámis, muhto Čekkias ii lean nu ollu beroštupmi amas álbmogii, de eanáš Mareka čállosat leat báhcán giehtačálusin girjerádjosii. Son ráhkadii moadde románamánusa ge, mas su bealušteapmi uhca hearkkes ja áitojuvvon álbmoga beale báitá hui čielgasit čađa, muhto seammás su čállosiid sáhttá dulkot veahá vuolláneaddjin dan dihtii go ovdáneapmi ii oro váldimin vuhtii unnibu árvvuid ja dárbbuid.

4000 SIIDDU NOTÁHTAT JA 2000 GOVA BÁHCÁN

Václev Marek lei áŋgir čállit maid olbmot muitaledje sutnje, ja su notáhta-čoakkáldat mii dál lea Nášunálagirjerádjosis Mo i Ranas lea oktiibuot 4000 siiddu. Dasa lassin leat badjel 2000 gova ja eará illustrašuvnnat. Muhtunráje govain deaddiluvvojedje girjjis maid Hattfjelldal gielda almmuhii 1992, *Samene i Susendalen. Sámis* lea *Michal Kovar* bokte ožžon lobi vuoigatvuođaoamasteaddjiin geavahit Mareka govaid dán nummiris. Kovar lea muđui bargamin Mareka báhcán materiálain, ja áiddobáliid lea Mareka čilgehus sámi dološ osku birra almmuhuvvon čehkálaš gillii. Okta eará artihkal deaddiluvvui *Sámové*-nammasaš girjjis mii almmuhuvvui Prahas golggotmánus 2009. *Sámové*-girji lea badjel 400 siiddu, eanáš čehkálašgillii, muhto das leat maid moadde čállosa eŋgelasgillii.

Václav Marek oaččui Hattfjelldal gieldda kulturbálkkašumi 1991. Mareka čállosat ja dutkosat leat maiddá geavahuvvon vuoigatvuođadigáštallamiin Mátta-Sámis – ee. maŋimuš sámi vuoigatvuođalávdegotti barggus, mii guorahalai sámi vuoigatvuođaid Finnmárkku máttabealde. Mareka dutkanbargu dasto ain eallá ja váikkuha. Danin atná Michal Kovar hui mávssolažžan oččodit eanet Mareka čállosiid albmosii, ja áinnas jorgaluvvot sihke sáme- ja dárogillii. ■

Lena Kappfjell

VÁCLAV MAREK 1908–1994

– Såvsoevuemien årroje tjekkoslovakijste

Tjekkihke dotkije Václav Marek utni barre dam aktem åejvieulmiem sov barkosne – saemiej tsiehkide bueriedidh. Idtjin almetjh dej beeli seatedh lohkedh vuj lïeredh saemiej bïjre, guktie idtji beagkoes sjïdtieh sov dotkemebarkoen åvteste, jïh jïjnjemes sov tjaalegidie ij leah annje berteme. Dellie hævvi gïele lea dåeriesmoerem. Jalhts nov hinni dovne daaroen- jïh saemiengïelem lïeredh, altese dotkemegïele lea tjekkihke. Mohte aktem gærjam lea daaroengïelene tjaaleme, *Samene i Susendalen,* 1992. Jih desnie veele buerkeste vuemien jïh almetji histovrijem. Jalhts ij naan stoerre nommem dotkemebyjreskine sjïdti, dellie lea maaje stuerebe nommem åarjelsaemiej gaskesne, jïh joekoen Byrkijisnie gusnie almetjh annje Marekem mujhtieh.

Ij leah aelhkie buejhkiehtidh mestie satne eadtjaldovvi, mohte såajhti nov 15 jaepieh Såvsoevuemesne årrodh. Jïh tjoevere kanne sov jïjtse histovrijem gïehtjedidh vostegh – guktie jis haajhpani åarjelsaemien daajvide? Göökte garre deahpadimmieh Mareken maana- jih noerebaelesne hov satnem dijpi. Voestegh eejhtegidie jaamin, juktie satne tjoevere fassedidh nuerebe åabpetje guaktah bïepmehtidh. Tjoevere barkoem ohtsedidh, jïh skovlem slïejhtedh. Barkosne hov aktem gïetem dassa, ovlæhkosne – jïh dan mænngan lea gïerve barkoem lïhke byjreskisnie åadtjodh.Dellie vualka, gaajhkem laahpa. Smaave pensjovnem åådtje tjekkihke reerenistie, jïh aaj ovmessie barkoe åådtje, guktie bearkede sov fealadimmesne. Hov lea vihkeles sutnjien, dovne jïjtsasse jïh mubpide vuesiehtidh, ahte ij leah eajtoeh barkije jalhts lea gïeth-bielien. Almetjh Byrkijisnie hov jïehtieh sov bïjre ahte; lij veaksehkåbpoe jïh sleejesåbpoe gaajhkh jeatjah kaarrijste. Noere baernieh hov govlin sov bïjre, jïh provhkin sov gåajkoe haestedh gaahtjedimmien gæmhpodh – Mareke iktesth vitni. Dovne Lars Monsene lea govleme jïh tjaaleme dan maavvege tjekkeren bïjre, *90 dager på loffen i Børgefjell* 1995. Gam kaarrh hov annje mujhtiejin Marekem, ihke dan tjiehpies gierhkieh vïjredh.

Kanne lea nïmhtie, ahte gïeth-bielien ålmaj joekoen vööjni man garre jieleme lij vaerien almetjide. Saemiej jielemetsiehkieh mujhtehti sov jïjtse baaverdimmiem. Lohkijes almetje hov lij, jïh sïjhti tjaelemen tjïrrh sov voelpide viehkiehtidh. Václav Mareken barkoe lea vihkeles våaromem orreme gosse saemiej reaktah vihtiestamme. Gærjam Såvsoen saemiej bïjre lea vihnesjimmiem orreme daan mubpie saemieraktahmoenehtsen (SRU II) juvnehtimmesne. Juktie buerkeste guktie saemieh leah laantem nuhtjeme histovrijen tjïrrh. Jïh kanne dellie easkah, akten biejjien, Mareken aajkoe jïh håhkoe illie – ahte vielle Staate tjoevere sov voelpide goltelidh jïh seatadidh. ■

Sjeltie Måelkesne, ruffien 1.b. 1934. Åelkiesbealeste Liss-Britta Sjurdsen Vardofjell, Gunhild O. Børgefjell jïh Tomas Daniel Nilsen Skott. Gunhild Børgefjell hov lij aktem Mareken åejviebïevnedæjjide.

1930-låhkosne jïh eevre dåaroen raajan hov lij annje sïejhme skråevviestidh jïh buhtjedh giesien doekoe. Vuastah doekin, jïh vihkeles duedtiedïenesjem lij.

Tjåetskemes daelvien derhviegåetie hov lea bööremes veasoem. Dovne låevthgåetesne buerebe årrodh goh hætjosne gusnie sjaava vïedtjen tjïrrh. (Mareken bïevnedæjja)

Tjöönghkedh jïh raerhkedh. Buerie tjaangedæjja lea dovne buerie sïelske jïh vihkeles viehkiem. Ij gåeredh gyönegs bïenjem doekedh vuj åestedh, hov lea seamma dovres röynesjæjjese goh voenjeleaaltoem.

Václav Marek

Johanna Ljäs

Máná earenoamáš sátnehámit

Moattijahkásaš mánná lea čeahppi sojahit sániid – vaikko ii gal álo seamma ládje go rávesolmmoš. Makkárat de leat smávva máná sátnehámit?

MÁNÁ VUOSTTAŠ SÁNIT

Mánná dadjá vuosttaš sániidis sullii jahkásažžan, ja juo golmmajahkásažžan son máhttá sojahit eanas dábálaš sátnehámiid seamma ládje go rávesolbmot. Álggos, badjelaš jahkásažžan, son ii gal vel ieš máhte sojahit sániid. Son baicca vurkkoda sátnehámiid muitosis ja go ain dárbbaša sáni, de viežžala dan doppe. Mánná namalassii áđđestallá rávesolbmuid sátnehámiid muhto ii oro vel ipmirdeame ahte sánis sáhttet leat máŋga hámi. Guhtege sátni lea su sátnegiissás álggos dušše ovtta hámis, ja son sáhttá atnit dan máŋggalágan oktavuođain. Ovdamearkka dihte sáhttá leat nu ahte *boahtit*-vearba lea su giissás dušše fal *boahtá*-hámis muhto son ii vel máhte vaikkoba *boađe*-hámi. Dan dihte mánná sáhttá atnit cealkaga "Eadni boahtá" maiddái dalle go gohčču eatnis boahtit. Nuppi vearbbages son sáhttá atnit gohččunhámis *atte*, muhto ii dakkár hámiin go *addá* dahje *attát*. Dán muttus máná cealkagat leat dábálaččat hui oanehaččat: dain leat dušše okta dahje moadde sáni.

DÁRBBAŠA EANET HÁMIID

Dađistaga mánná bordigoahtá eanet ah' eanet sániid maŋŋálaga, ja dalle šaddá maid dehálažžan máhttit atnit sániid máŋggalágan hámiin vai nagoda gulahallat earáiguin. Ovdamearkka dihte *boahtá*-hápmi ii leatge šat doarvái, muhto mánná dárbbaša maiddái dakkár hámiid go *boađe, boađán, boađát, bohte, boahtibeahtti, bohten, bođiimet* ja nu ain.

MÁNÁ IEŽAS SÁTNEHÁMIT

Birrasiid guovttijahkásažžan mánná lea láddan giellaoččodeami kreatiivvalaš muddui. Dát lea miellagiddevaš áigi máná giellaovdáneamis danne go dalle boahtá ovdan máná čehppodat systematiseret iežas giela. Mánná sojahišgoahtá sániid dan giellaipmárdusa vuođul maid son lea dassážii háhkan alccesis. Go mánná ráhkadišgoahtá sátnehámiid, de son atná mállen daid hámiid maid lea gullan birrasisttis. Muhto go máná gielas eai leat vel seammalágan systemat go ráves-

olbmuidgielas, de su sátnehámit leat muhtumin earalá-ganat go dat hámit maid rávesolbmot atnet.

SOJAHANHÁMIID HEIVEHEAPMI

Sámegielas leat máŋggalágan tiippat maid mielde sánit sojahuvvojit. Mánnái dát tiippat eai leat vel guovtti–golmmajahkásažžan nu čielgasat, ja dat veadjá váikkuhit dasa ahte son sojaha nuppi tiippa sáni muhtumin nuppi tiippa minstara mielde. Ovdamearkka dihte mánná sáhttá atnit hámi *lávlet* dakkár cealkagis go "Buohkat *lávlet* ('lávlot')" dan dihte go son dovdá eará seammalágan vearbahámiid main lea nuppi stávvalis e-jietnadat, nugo dáid: *borret, stohket, bohtet* ja *vulget*. Nubbin ovdamearkan sáhttá namuhit hámi *gávnnii* cealkagis "Gea maid eadni *gávnnii*". Dan duohkenges orrot leame dakkár vearbahámit go *vulggii, bođii, fertii* ja *lávii* mat leat mánnái oahppásat ja main lea nuppi stávvalis i. Go mánná dadjá: "Moai *ferte* lávlut", de *ferte*-hámi son sáhttá válljet dan dihte go son diehtá ahte máŋgga eará vearbbas mat geavahuvvojit ovttas *moai*-sániin, lea nuppi stávvalis *e*, nugo dáin: *manne, bidje* ja *válde.* Dás namuhuvvon ovdamearkkat čájehit ahte mánná lea juo oamastan máŋga njuolggadusa maid mielde rávesolbmot sojahit sániid. Erohus rávesolbmuidgiela ektui lea goit dat ahte mánná geahččaladdá njuolggadusaid maiddái dakkár sániide mat rávesolbmuidgielas sojahuvvojit eará ládje, ja dan dihte son ráhkada sátnehámiid mat leat rávesolbmuid bealljái apmasat.

OPPALAŠ SOJAHANHÁPMI

Ovttaidlogu 3. persovnna hápmi, nugo vearbbain *váldá, háliida* ja *čohkká*, lea earenoamáš dan dáfus ahte mánná atná dan máŋgga eará oktavuođasnai go dušše das mas dat geavahuvvo rávesolbmuidgielas. Dábálaš ovdamearka lea dakkár mas mánná čujuha alccesis *mun*-sániin muhto atná goalmmát persovnna vearbahámi, omd. "Mun *manná* gávpogii", "Mun *lea* stoahkame" ja "Mun *billista*". Mánná soaitá ovdal láven atnit iežas nama go lea hupman iežas birra, omd. ná: "Áilu borrá", "Áilu muitala". Go son de atnigoahtá *mun*-sáni,

de son ii vel álggos rievdatge vearbahámi, muhto geavaha baicca ain seamma hámi go ovdal ja dadjá "Mun *borrá*". Dán seamma hámi mánná sáhttá atnit maiddái dakkár cealkagiin main rávesolbmuidgielas leat eará vearbahámit: "Moai *lohká* girjji", "Biigá ja eadni *manná* mánáidgárdái" ja "Dál *galgá* buohkat stoahkat". Ovttaidlogu 3. persovnna hápmi orruge leame juogalágan álkes, oppalaš hápmi mii ihtá máná gielas máŋgga doaimmas.

EARÁ HÁMIT

Máná gielas sáhttet leat maiddái eará hámit mat eai čuovo rávesolbmuidgiela málle. Mánná sáhttá earret eará oanidit rávesolbmuidgiela guhkes hámiid guovttestávvalsátnin. Jus sánis leat omd. golbma stávvala, de máná gielas dat sáhttá oatnut ná: "Gal mun *veahkan* ('veahkehan')" dahje ná: "Mana vázzit jus *hálit* ('háliidat')". Sivvan orru leame dat ahte eanas vearbahámiin maid son atná, leat guokte stávvala, ja guovttestávvalsánit leat sutnje dan dihte oahppáseappot go golmmastávvalsánit. Mánná máhttá maid dán agis juo almmuhit vearbahámiin ahte juoga lea dáhpáhuvvan vássán áiggis. Muhto go son dadjá: "De *riŋgei*" dahje "Dorski *boajii*", de su sátnehámit čájehit ahte son ii vel álo fuomáš mot vearbahápmi sáhttá rievdat sojahettiin (nugo ovdamearkka dihte dáin rávesolbmuidgiela hámiin: *boahtá* ja *bođii*).

LUNDDOLAŠ OVDÁNEAPMI

Ovdamearkkat mat leat namuhuvvon dán čállosis, sáhttet leat dakkárat maid mánná atnit máŋgii ja oalle guhká. Muhtun hámiid son fas sáhttá atná dušše moddii, ja daid lea dalle buoremus rehkenastit spiehkastahkan su dábálaš giellageavaheamis. Dat ahte máná sátnehámit leat muhtumin earaláganat go rávesolbmuidgiela hámit, lea goit dábálaš buot mánáid gillii. Vel boarráset mánáid gielasnai sáhttet ain gullostit hámit mat rávesolbmuidgielas geavahuvvojit eará ládje, nugo dát ovdamearkkat njealji–viđajahkásaš máná gielas čájehit: ”De mii *borret* guollegáhkuid” ja ”Moai *manaiga* dohko”.

Govat: Deatnogátte mánáidgárddi govat.

EARENOAMÁŠ NÁKCA

Hámit mat leat mainna nu lágiin earaláganat go rávesolbmuidgiela hámit, leat lunddolaš oassi buot mánáid vuosttašgiela (eatnigiela) ovdáneamis – leaš su vuosttašgiella dal duiskka-, kroatia-, sáme- dahje muhtin eará giella. Máná iežas ráhkadan hámit čájehit ahte son lea jurddašišgoahtán sátnehámiid ráhkadusa (struktuvrra) analyhtalaččat ja ahte son lea ollen buori muddui iežas giellaoččodanproseassas. Rávesolbmuidgiela hámiid ráhkadus čielgagoahtá mánnái dađistaga, ja son atnigoahtá eanet ah’ eanet dakkár hámiid maid gullá birrasisttis, omd. ”Mana don stullui jus *háliidat*”, ”De *gávnnai* dohká” ja ”Eadni ja áhčči *galgaba* doallat dan”. Máná earenoamáš nákca oahppat giela boahtá ovdan maiddái das ahte son oamasta rávesolbmuidgiela hámiid nu jođánit. Jus dearvvaš mánná sihke gullá ja beassá ieš hupmat vuosttašgielas doarvái ollu, de son máhttá juo sullii golmmajahkásažžan eanas dábálaččamus sojahanhámiid. ■

johanna.ijas@samiskhs.no

Máret Káre-Elle Partapuoli

Árbi

Kirste Paltto novealla guorahallan

Mun áiggun dán barggus guorahallat *Kirstte Paltto* novealla *Árbi* mii lea oassi su muitalusgirjjis *Ája*. Girji lea čállojuvvon nuoraide ja lea almmuhuvvon 2007s. Barggu lean juohkán golmma oassái. Álggus lea REFERÁHTA noveallas, nuppi oasis joatkkán GUORAHALLAT girjji sisdoalu ja goalmmát oassi lea DULKONOASSI.

Lean válljen geahččat *Árbi*-muitalusa noveallan, danne go muitalus lea čállon seaguhussan máinnashámi ja noveallahámi gaskkas. Muhtin novealla máinnasmearkkat leat ee. :

1) Čállojuvvon njálmmálaš hállanvuogi mielde
2) Novealla juotnaminsttar sulastahttá máinnasjuotnaminstara. Muhtimat leat mannamin gádjut dahje ollašuhttit juoidá. Doppe leat hástalusat mat dagahit barggu váttisin. Loahpas lea veahkki guhte rávve dahje veahkeha ja nu nagodit ollašuhttit bargguideaset.
3) Lihkolaš loahppa

I Referáhta

Áhkku lea dáhtton áhkkubiiddis; Ari, Hillá ja Soili boahtit buohccivissui. Mánát imaštit maid son áhkku lea jurddašan. Áhkku muitala ahte su mánnávuođa báikkis, Gámasnjárggas, lea árbi maid áhkku háliida ahte mánát galget viežžat. Ii áhkku muital mii dat lea, eará go ahte lea máŋggaid buolvvaid árbi maid áhkku háliida addit mánáide dan botta go eallá. Árbi lea muvrejuvvon geađgeuvnna olgešbeallái, seainni ja geđggiid gaskii amas billašuvvat. Lei buoremus čiehkat árbbi go dat lei stuorra suddu mii galggai duššaduvvot. Áhkku oahpásmuvvá Heandaragain guhte lea buohcciviesu latnjaguoimmi gánda. Heandarat lea fárren bearrašiinnis Mohkkenjárgii.

Mánát ráhkkanišgohtet ja vuolgalit Gámasnjárgii hellodatbeivviid. Sis lea mielde rukses koaffar gosa áigot bidjat árbbi go dan gávdnet. Go jovdet Gámasnjárgii de cuvkejit muvrra olgeš bealde geađgeuvnna nugo áhkku lei čilgen. Muvraseainnis gávdnet mánát árbbi mii lea horstaseahka siste. Sii mearridit ahte eai geahča árbbi ovdal go áhkku diktá ja nu bidjalit ge árbbi rukses koaffarii ja nahkehit dan seaŋgga vuollái. Mánát mannet olggus boradit ja duhkoraddat. Go de jovdet fas boares dállui de lea uksa rabas ja árbi lea jávkan. Nu mánát gártet ge dutkat gii lea suoládan dan, ja ballat lea go áhku árbi duššan agibeaivái. Loahpas sii fertejit áhkkui muitalit mo sidjiide geavai. Áhkku muitala ahte árbi lea goavddis ja addá ge mánáide boares tevnnega goavdásis. Áhku jeđđemuš ja rávvagat leat dárbbašlaččat mánáid moktii ohcagoahtit suoláduvvon árbbi. Leat máŋga vejolaš suollaga, muhto loahpas sii gaikut Heandaraga suollemas kantuvrii gos gávdnet áhku goavdása ja eará boares dávviriid. Mánát dolvot goavdása áhku lusa ja áhkku addá virggálaččat goavdása árbin mánáide. Heandarat lea suhttan go fuobmá ahte goavddis lea jávkan ja boahtá bolesiin áhkku lusa. Áhkku diehtá ráđiid ja nu boles ja Heandarat ferteba jorggihit. Nuppe beaivvi fitnet váhnemat čilgemin bolesiidda mii lea dáhpáhuvvan.

II Guorahallan

Novealla lea kronologalaš, dat mearkkaša ahte dáhpáhusat bohtet maŋŋálagaid. Muhto dattetge lea noveallas muhtumin geahčasteapmi maŋos vaikko lea dálá áiggis. Earret eará go Heandarat smiehttá mo son suoládii goavdása mánáin.

> *Son lei mannan čavčča álggahan álbmotárbbi čoaggima dáppe šaddanguovllus. Lei jearahallan olbmuid báttiide ja merken násttiiguin daid kaseahtaid mat ledje hui miellagiddevaččat.* (Paltto 2007: 62).

DÁHPÁHUSMINSTTAR

Teaksta lea huksejuvvon čuovvovaš dáhpáhusráidduin:

Álgu

Novealla álgá *in medias res* – fáhkka, almmá álggaheami dahje čilgehusaid haga. Álggus geavvá mii nu mii muosehuhttá dahje botke juoidá, ja nu álget dáhpáhusat. Juoga lea geavvan dahje dáhpáhuvvamin ii ge lohkki dovdda dasa duogáža. Nu dáhpáhuvvá maiddái noveallas gos lohkki fáhkka lea buohcciviesus gos áhkku muitala árbbi birra maid son háliida ahte mánát galget viežžat. Álgu dahká novealla gelddolažžan, ja jearaldat lea ahte nagodit go mánát ollašuhttit áhku sávaldaga?

> Ovdamearka *in medias res* álgui:
> *Maidson áhkku lea fuomášan go celkkii min deikke buohccevissui? Imaštii Ari go son, Hillá ja Soili bisihedje buohcceviesu olgouvssa šielmmá siskkobeallái.* (Paltto 2007: 4).

Gealdu lassána

Leat máŋga dáhpáhusa mat dahket ahte gealdu lassána. Gealdu álggahuvvo go mánát leat Gámasnjárggas ja fuomášit ahte árbi lea suoláduvvon. Lohkkái šaddet máŋga jearaldaga: ”Gii lea suoládan árbbi? Gávdnet go mánát šat dan? Maid son áhkku dadjá go gullá ahte árbi lea jávkan?”

Lea maiddái gelddolaš go mánát dutket guđemuš lea suola, earret eará go Soili ja Hillá fitnaba Bienni luhtte ja go áicaba rukses koaffara mii lea Bienni lanjas. Ja maiddái go Ari sihkkelastá Jámma-Jummi poastakássa meattá ja áicá horstaseahkka man siste goavddis lei go gávdne dan muvrras. Buot dát dáhpáhusat leat mielde váikkuheamen ja huksemin klimávssa dahje mearkkašahtti jorggáldaga.

Mearkkašahtti jorggáldat

Novealla joavdá klimáksii go mánát gaikut Heandaraga ja Judita dállui go bearaš lea mannan mátkái. Doppe sii gávdnet goavdása ja máŋggaid eará boares dávviriid. Fáhkka boahtá bearaš fas ruoktut ja nu šaddet ge mánát čiehkádit gitta dassá go sis lea liiba báhtarit. Klimávssa loahpa lea go Heandarat fuomáša ahte goavddis lea jávkán ja vuolgá mánáid maŋŋái.

Gealdu njiedjá go novealla juksá alimus klimávssa, nammalassii go Heandarat fuobmá ahte goavddis lea jávkan. Lohkki dovdá ain gelddolašvuođa noveallain go Heandarat vuolgá ohcat mánáid ja go mánát buktet áhkkui goavdása ja sihtet su čiehkat dan amas suoláduvvot. Muhto seammás gelddolašvuohta njiedjá dađistaga go áhkku diehtá rádiid go váhnemat, Heandarat ja boles bohtet viežžat mánáid ja goavdása.

Loahppafásas mii oaidnit ahte álggu ja loahpa gaskkas lea oktavuohta ja muitalus šaddá čavddisin go mánát loahpas nagodit ollášuhttit áhku sávaldaga. Noveallas lea soabadeapmi ja lohkki dovdá ahte lea ožžon vástádusaid daid máŋggaid gažaldagaide maid lea smiehtadan logadettiin.

MUITALEADDJI OKTAVUOĐAT

Noveallas lea goalmmátpersovdna-muitaleaddji mii lea namahis jietna. Muitaleaddji addá sáni muitalusa persovnnaide ja dan bokte muitala muitalusa. Muitaleaddji ii leat buotdiehtti go lohkki ii oaččo diehtit maid juohkehaš smiehttá. Dušše fal su jurdagiid geas lea sátni. Sátni juhkkojuvvo máŋggaid persovnnaid gaskkas. Noveallas lea siskkáldas oaidninperspektiiva danne go oaidninperspektiiva lonuhuvvo máŋggaid persovnnaid gaskkas geat áicet ja dulkojit dáhpáhusaid. Dialogaid geažil ii leat muitaleaddjis guovddáš rolla. Dušše fal doppe gos dárbbašuvvo čilgehus dáhpáhusaide ihtá muitaleaddji. Čálán eambbo dán birra gielalaš dutkamis. Ovdamearkan heive go Hillás lea sátni:

> *Hillá barddii oaivvi, govččai goaffarlohki ja čohkkedii dan ala. Soai Soiliin vákšuiga Bienni: máhtiigo duot boarán gielistit vai hálaigo duođa? Vai leigo vuot dušše áddestallamin geannu dahje mannu?* (Paltto 2007: 24).
>
> Nubbin ovdamearkan gis:
>
> *Ari loavkašuvai muhto ii čájehan dan. Smiehtastii goittot heiviigo Markos jearrat maidige Jámma-Jummi birra.* (Paltto 2007: 43).

PERSOVDNAGUORAHALLAN

Noveallas deaivá lohkki máŋggaid persovnnaid. Dát spiehkasta veaháš novealla dovdomearkkas gos dábálaččat eai leat go moadde persovnna. Mun dulkon novealla máŋggaid persovnnaid geavaheami dego muhtinlágan speadjalastin sámi servodagas. Sihke báikkálaš ja lagaš servodaga dáfus; mii oahpásmuvvat báikki olbmuiguin, ja maiddái fuolkevuohta lea hui dehálaš sámi servodagas. Sámis lea álo fuolkevuohta leamaš dehálaš. Olbmot leat dovddadan ja diehtán geat sin fuolkkit leat. Go buohtastahttá sámi ja dáža fuolkevuođa de lohká earret eará sápmelaš vuosttaš oarpmealli, nubbi oarpmealli ja nu ain viidáset. Dáža vieru mielde lea ges oarpmealle ja das maŋŋil lea "tremenning, firmenning" ja nu ain. Dát čilge man ollu lagat fulkkežat leat sámi árbevieru mielde.

Čálli maiddái čalmmustahttá olle noveallas dáid iešguđege fuolkeoktavuođaid mat persovnnain leat. Ovdamearkka dihte: Ari, Hillá ja Soili leat oarpmealážat, Else ja Jámma-Jummi leaba oarpmealážat, Bienni lea čeahci/eahki Guovža-Biehtára Bierai.

VÁLDOPERSOVNNAT

Novealla váldopersovnnat leat *Ari, Hillá* ja *Soili.* Sii leat buohkat váldopersovnnat ja mii čuovvut sin muitalusas álggus gitta lohppii. Lea maiddái váldopersovnnaid bokte ahte muitalus fievrriduvvo. Lohkki ii oaččo dieđuid Ari, Hillá ja Soili birra, danne go sii eai muital iežaset birra. Sii baicce govahallet eará persovnnaid geaid deivet muitalusas. Vaikko eai muital iežaset birra de oažžu aŋkke lohkki gova das mo váldopersovnnat leat. Ari, Hillá ja Soili leat dábálaš virkos ja hutkás mánát geat ellet ođđaáigásaš servodagas. Sis leat iešguđetge beroštumit nugo heasttaiguin riidet ja speallat dataspealuiguin.

DUOGÁŠPERSOVDNA

Novealla duogáš persovdna lea *áhkku*. Son lea novealla duogážis ja lea ge son gii bidjá johtui muitalusa go dáhttu mánáid viežžat árbbi. Áhkku-persovdna čuovvu muitalusa, vaikko ii leat mielde buot fearániiguin, de lea sus lihkká duogášrolla muitalusas.

Ovdamearka mo áhkku persovdna čuovvu novealla ja mo sus lea sihke interna ja eksterna rolla:

1) Novealla álggahuvvo áhku sávaldagain – gávdnat goavdása
2) Mánát vulget ollašuhttit áhku sávaldaga – áhku mánnávuođabáikái

3) Go mánát fuomášit ahte árbi lea suoláduvvon – jurddašit maid áhkku dadjá
4) Mánát muitalit áhkkui ahte árbi lea suoláduvvon – áhkku jeđđe ja rávve mánáid
5) Áhkku veahkeha ja gádju mánáid go loahpas gávdnet árbbi, muhto šaddet váttisvuođaide dan sivas.

Áidnu-áhkus lea hui čielga áhkku-rolla muitalusas. Son lea siivui, movtta, duođalaš, jierbmái ja diehtá álo rađiid. Son lea eallilan olmmoš geas lea ollu máhttu. Lohkki ii oaččo dieđuid maid áhkku jurddaša, dušše mo das geas lea sátni oaidná áhkku.

Sámi eallimis ja servodagas lea eallilan olbmuiguin alla stáhtus. Lean mánnán oahppan ahte galgá čájehit gudnevuollegašvuođa boarráset olbmuide. Sin máhtu galgá árvvusatnit ja fievrridit mielde boahttevaš buolvvaide. Áhkku lea maiddái nana ja guovddáš persovdna sámi bearrašis, nugo Áidnu-áhku lea ge govviduvvon. Áhku máhttu ja mánáid duostilvuohta dagaha ahte árbi fievrriduvvo viidáset boahttevaš buolvvaide.

Áidnu-áhkku lea hui mihtilmas dan áhkku-rollii maid lohkki soaitá dovdat iežas áhkus dahje áhkuin. Čálli lea ge mu mielas nagodan govvet áhku dehálaš rolla mánáid bajásgeassimis, su máhtu ja dan oadjebasvuođa maid áhkus fidne. Ovdamearkkat mo Áidnu-áhkku doaibmá áhkku-rollas. Áhkku lea álo movtta go mánát bohtet guossái:

> *Son doškii gieđaid oktii go oinnii sin ja lebbii gieđaid gárvvisin rábádit sin buohkaid birra čeabáha.* (Paltto 2007: 65)

Áhkku guossoha álo juoidá borramušbinná maid beassá gáskkestit.

> *– Pizza lea liegganan! almmuhii Hillá ja loktii dan beavdái.*
> *– Mus lea lákcajiekŋa maid, logai áhkku.*
> (Paltto 2007: 67)

OALGEPERSOVNNAT: Bienni, Jámmá-Jummi ja Heandarat

Bienni lea almmái gean guovlluolbmot atnet oktageardánin dan sivas go mumada sániid ja hálešta muoraiguin ja šattuiguin. Olbmot atnet maiddái su veaháš *jallan* go áddestallá ja bargá dan maid earát árvaladdet.

Bienni lea persovdna guhte eallá ođđaáigásaš servodagas, muhto su siellu ja eallinvuohki gullá doložii. Bienni orru hirsastobus gos ii leat ba šleađga ge. Ođđa modearna servodagas imaštit go Bienni hállá muoraiguin ja šattuiguin. Sámiid ovdalaš oskkus lei jáhkku ahte luonddus lea siellu. Dat mearkkaša ahte muoras, šattuiguin ja vel unnimus divrriin ge lei siellu. Lean mánnán gullan ollesolbmo dadjaleamen nugo : ”Jos heavnni goddá, de lea seammá dego eatni vahágahttit dahje sorbmái doalvut” ja ”Muorra galbmo ja čierru jos duššiid dihte gaiku bessiid muoras”. Bienni lea ge buorre ovdamearka dán ovdalaš sámi oskui. Guovllu olbmot navdet su ártegin, muhto kánske sii leat dušše gáidan eret sámi dološ eallinárbevierus? Go Soili ja Hillá fitnaba Bienni luhtte de soai fuobmába ođđa beliid Biennis ja eaba navdde ge šat su nu jallan go olbmot lohket. Mánát leat rahpasat ja nu sii rievdadit ge oainnuset Biennái go oidnet Bienni iežas ruovttus ja mo son doppe doaibmá. Ovdamearka:

> *Bienni jierbmi orui leamen dego ávju iige son vehage mumaidan njálmmi siste.* (Paltto 2007: 23)

Jámmá-Jummi lea guovllu skealbma. Son lea maiddái dorrolas ja ollusat ballet sus. Jámmá-Jummis ii leat nu álki ruovttus, eatni lei dávjá bárgguheapmi ja geavahii ruđaid álkoholii ja áhčči lei guođđán eamidis ja bártnis.

Noveallas govviduvvo Jámma-Jummi galbma ja skealbma gándan, muhto seammás leat sus maiddái dipmáset bealit. Mánát bohtet diehtit ahte Jámma-Jummi láve riidet suoli Piia heasttain. Dát govvida ah-

te Jámma-Jummi ii leat dušše bahá go elliin berošta. Dutkkadettiin mánát doivot Jámma-Jummi suolan ja ballet ahte Jámma-Jummi lea vuovdán goavdása turisttaide geaiguin son ollu jođaša. Loahpas mánát bohtet diehtit ahte Jámma-Jummi lea álggahan turistafitnodaga mainna tine bures.

Heandarat lea sámi servodatberošteaddji, dieđaalmmái ja dutki. Son mátkkošta ollu máilmmis ja sus lea oktavuohta eará álgoálbmogiiguin máilmmis. Son lea hui áŋgir bargguinis ja geavaha ollu áiggi iežas suollemas kantuvrras gosa ii oktage beasa. Son sávašii dutkamiinnis riggot ja fidnet stuorát dieđalaš válddi máilmmis. Jearaldat lea ahte dutká go son *min* vuoi *midjiide ávkin?*

Go dáid persovnnaid iešvuođaid ja káraktеraid guorahallá, de dulkon mun ahte čállis lea juogalágan morála lohkkái. Bienni ja Jámma-Jummi leaba dakkáraš albmát geaidda guovllu olbmot eai liiko, iešguđetge sivaid geažil. Soai leaba govviduvvon muhtinlágan stereotiipan, nu gohčoduvvon "guovllu-orgínálan". Sudnos ii leat dáigá, soai leaba ártegat, ii oktage dovdda sudno ja nu ain viidáset. Heandarat lea ges alla oahppan almmái gii lea máhccan Sápmái. Sus lea alla stáhtus guovllus. Olbmot leat sutnje informánttat ja muitalit maid dihtet doložiid birra. Dát mearkkaša ahte olbmot luhttet sutnje. Heandaragas orru maiddái seamma oaivil Bienni ja Jámma-Jummi birra go álbmogis. Manne doalvvui son koaffara ja horstaseahkka justa dán guoktá lusa? Kánske dat muđui jo lei álki sivahit sudno ja dan bokte beastit iežas?

Nu boahtá ge áhkku buorre ja jierbmás cealkámuš mánáide mas mun dulkon leat ollu morála:

> *Muitet goittot ahte suola lea máŋgii dakkáraš gean ii goassige gáttáše suolan.* (Paltto 2007:40).

Mánáid luondu lea rahpaset go ollesolbmuid luondu. Mánát eai dulko, eai ge dubme olbmuid nu johtilit. Dán attáldaga orrot ge mánát hálddašeamen go Soili ja Hillá oaidniba ahte Bienni ii soaitte leat nugo ollesolbmot leat navdán su. Áhkku čilge maiddái ollesolbmuid luonddu dakkáriin ahte sáhttet njihtit nuppiid alcceseaset buorrin. Ovdamearka:

> *Rávis olbmoide go sáhttá goas beare časkit njihtinhállu ja gáđašvuohta.* (Paltto 2007: 67).

GIELALAŠ ÁŠŠIT

Novealla lea čállojuvvon preterihtta hámis mii dahká ahte novealla sulastahttá máidnasa. Nu orru čálli huksen cealkagiid dego livččii muhtin guhte lea máinnasteamen. Dát gaskaoapmi dagaha novealla hui gelddolažžan.

Geardduheapmi lea ge gielalaš gaskkusteapmi. Noveallas geardduhuvvo máŋgii *árbi*-sátni. Dákkár gielalaš deattuheapmi addá sátnái eambbo fámu. Go geardduha árbi-sáni, de duođaid lohkki fuomáša ahte árbi lea juoga mii lea dehálaš. Jos áhkku livččii dalán čilget ahte árbi lea goavddis de árbi-sátni livčče fámoheapme. Geardduheapmi dagaha oktavuođa gaskal árbbi ja goavdása. Ja sihke mánát ja lohkki áddejit ahte dat lea árbi mas lea stuorra árvu vuosttažettiin min kultuvrii.

Noveallas geavahuvvo ollu dialoga. Dát dagaha ahte lohkki dovdá iežas leat lagat muitalusmáilmmi ja dáhpáhusaid. Go muitaleaddji lea aktiivva noveallas de lea dušše refereren dihtii oanehaččat dáhpáhusaid dahje govahallan dihtii mo muhtin persovnnat leat. Ovdamearka go muitaleaddji muitala mii lea dáhpáhuvvan:

> *Sii ájahalle gáttis máŋga diimma. Soili finai vázzimin gátti mielde, Hillá logai girjji ja Ari ráhkadii buohkaide sieđgafidjoliid.* (Paltto 2007:17)

Dialogat leat lahka hállangiela. Dat lea ge njálmmálaš árbevieru muitalanmálle dovdomearka. Dialogat ealáskahttet muitalusa. Go geavaha dialogaid de lea maiddái álkit dovdat olbmuid hállanvuogiset bokte. Nu čilgejit dialogat mo olmmoš lea go geahččá makkár hállanvuohki persovnnain lea.

Ovdamearka: Marko guhte lea Ari vilbealli:

– *Gulamat, cirvevilba!*

– *Vuoi biro skealbma! Lávvardaga jo jávkkai gosanu vaikke leimme soabadan njuiket Simo fáros Sárávárrái! Bearskalat!* (Paltto 2007:43)

Go Soili ja Hillá fitnaba Bienni luhtte, de dialogaid bokte govviduvvo Bienni iežas hállanvuogi mielde.

– *Mmmun inmmm lleat gula suola!*

(Paltto 2007: 25)

Teavsttas leat maiddái geavahuvvon symbolat gaskkusteapmin. Nugo ovdamearkka dihte: *Goavddis* symbolisere sámi dološ oskku ja eallinvuogi. Dat lei ge noiddiid dehálaš ja guovddáš veahkkeneavvu. Go áhkku muitala ahte háliida addit goavdása árbin mánáide, de ii lean dušše goavddis tiŋga maid mánát árbejit. Sii árbejedje maiddái máhtu ja eallinvuogi mii čuovvu goavdása.

Guohpa-hádja symbolisere juoga mii lea boarásmuvvan ja guhppon dahje mieskan. Dát addá munnje guovttelágan govvádusa. Tiŋggat leat nu boarrásat ahte gullet doložiidda dahje ahte tiŋggat leat čihkkon ja ráddjon muhtin latnjii, eai ge šat lunddolaččat geavahuvvo. Jos livčče leamaš luonddus de livčče varra lunddolaččat gollan dahje leamaš buorrin sámi servodahkii.

Áhkku gohčoda mánáid *gollelottážin*. Loddi lea ge dávjá geavahuvvon friddjavuođa symbolan. Nu leat maiddái mánát. Sii oidnet beliid maid ollesolbmot eai oainne ja leat mielas gullat ja oahppat áhkus.

III Dulkon

Mun dulkon novealla fáddán leat ođđa ja dološ áiggi gaskavuohta: mo mii čatnat iežamet árbbiid ja árbevieruid ođđa modearna áigái. Mo nuorravuohta/ođđaáigi- ja boaresvuohta/ dološáigi deaivvadit (áhkku ja mánát) ja mo sis leat oktasaš áigumušat fievrridit árbbi viidáset. Ovdamearka:

– *Mun lean bivdán din deikke guođđin dihtii didjiide árbbi. [.....] -Mun attán didjiide dakkár árbbi man dii fertešeiddet viežžat munnje jo mu ealedettiin.* (Paltto 2007: 5).

Árbevierut leat vuođđun sámi- ja álgoálbmot kultuvrii. Ja leat ge okta dain deháleamos kulturdovdomearkkain maid kolonisttat eai nagodan ollásit jávkadit. Sivvan dasa lea várra ahte árbevierut ledje nu garrasit čadnon eallinvuohkái, ja nu olbmot baicce čihke dahje suoli geavahedje daid eallimis. Ođđa áiggi servodagas lea ge hástalus seailluhit daid árbevieruid danne go mii váikkuhuvvot ođđaáigásaš modearna eallinvuohkái. Danne šaddet ge muhtin árbevierut njulgestaga árbbit maid sávašeimmet seailluhuvvot boahtte buolvvaide. Čálli govve fáttáin mo árbi fievrriduvvo viidáset ođđa buolvvaide. Mánát illá dihtet mii goavddis lea, danin go leat amasmuvvan árbevirrui. Ovdamearka:

– *Doppe horstaseahka siste lea goavddis. Diehtibehtetgo dii mii goavddis lea? Mánát bárde oaivvi.*

– *Goavddis lea rumbu, ja danhan dii diehtibehtet, čilgii áhkku.* (Paltto 2007: 39).

ÁLGOÁLBMOT JEARALDAT GE

Teaksta addá munnje maiddái eará áddejumi go dušše buohtastahttin gaskal dološ ja ođđaáiggi. Mun dulkon teavstta dego juogalágan čujuheapmi dutkamiidda mat dahkkojit sámi ja álgoálbmot guovlluin. Dutkit fertejit viiddidit oaidninsaji ja váldit vuhtii álgoálbmo-

giid oainnu dutkama oktavuođas. Lea dehálaš jearrat: dutket go sii *min* vuoi dutket go *midjiide ávkin?* Dat mearkkaša ahte álgoálbmogat eai galgga dušše dutkojuvvot, muhto galget maiddái oažžut bohtosiid ruovttoluotta. Dutkan galgá leat buorrin ja ovddidit álgoálbmot servodagaid (Smith 1999).

Heandarat lea dutkamiid oktavuođas čohkken dieđuid eallilan olbmuin ja sii leat mielas muitalan maid sii dihtet. Son jođaša ollu máilmmi iešguđetge álgoálbmogiid luhtte ja čohkke doppe maid dieđuid. Su doaivva dutkamiin lea dahkat akademalaš karriere ja ovdánit dutkanmáilmmis:

> *Dainna son áiggui viimmatge šaddat máilmmi beakkánis dieđaalmmái, tinet olu ja beassat buot stuorámus dutkan-prošeavttaide mat máilmmis gávdnojit!* (Paltto 2007: 61).

Ovdalaččas lea ge dutkan geavahuvvon koloniseremii ja doaibman systemáhtalaš biđgenvuohkin. Dalle ii lean dutkanboađus servodahkii ávkin mii lei guovddážis, muhto baicce mo dutki ieš ovddida iežas dutkanbohtosiiddis bokte. Dákterikkiid ja eará árbbiid leat máilmmi stuorra museat oamastan alcceseaset. Otná beaivvi ain vásihit álgoálbmogat stuorra váttisvuohtan fidnet árbbiid ruovttoluotta.

> *Mii fertet sávvat ahte goavddis lea ain dán gilis iige leat jo dolvojuvvon Gaska-Eurohpái muhtin museai.* (Paltto 2007: 40).

Mahcahan dihte min árbbiid, de dárbbašit álgoálbmotservodagat dutkamiid ja jienaid mat duođaštit min historjjá. Dan bokte sáhttit mii gáibidit ee. iežamet árbbiid ruovttoluotta.

Linda T.Smith (1999) geavaha doahpaga ”Stealing Knowledge” mii heive bures dán novellii. Dat mearkkaša ahte dutkit suoládit informánttaid máhtu ja dahket dan iežaset máhttun. Nu dat oamastit álgoálbmogiid máhtu ja besset geavahit dan nugo ieža háliidit. Earret eará namuha Smith ahte maorit eahpidit dutkiid danin go leat váivves vásáhusat leamaš dutkiiguin geat suoládit sin máhtu (Smith 1999:176). Ovdamearka go Heandarat fuobmá ahte goavddis lea jávkan:

> – *Helvet, dáppe leat dalle fitnan suollagat! Mu goavddis lea jávkan!* (Paltto 2007:65)

Heandarat lea jo oamastišgoahtán goavdása go navdá dan su opmodahkan. Son navdá mánáid suolan, vaikko mánát gullet sohkii mii lea geavahan ja oamastan goavdása.

LOAHPAHEAPMI

Novealla fáddá lea hui miellagiddevaš ja gelddolaš otná sámi servodahkii, go mii duođaid fertet áimmahuššat iežamet árbevieruid. Ja muhtumin soaitá leat dárbu smiehtastit min máttuid historjjálaš eallima birra, ja gos min árbevierut bohtet.

Novealla lea čállojuvvon nuoraide ja mu mielas čálli nagoda olahit nuoraid. Čálli lea bures bargan gielain, ii ge liikká ge leat váddásit čállán. Háliidan loahpas jearralit; lea go son čálli válljen čállit novealla muitalushámiin vai sulastahttá álgoálbmogiid njálmmálaš árbevieru čalmmustahttin dihte min árbevieruid, mii lea ge novealla fáddá?

GIRJJÁLAŠVUOHTA

Paltto Kirste (2007): *"Ája-nuoraidgirji"* Kárášjohka: Davvi Girji OS

Smith Linda Tuhiwai (1999): *"Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples"*, London & New York and University of Otago Press, Dunedin: Zed Books Ltd.

Aage Solbakk

GOVVAMUITTUT

SOAĐIÁIGGE GOVAT 1940–1945
Soađiáigge eatnašat Norggas eai vásihan nu ollu báhčalemiid ja duiskalaččaid veahkaválddi sin lagas birrasis. Sii eai lean fárus sabotášain ja akšuvnnain. Muhto nu ii lean dilli davimus Sámis – Finnmárkkus.

Eai mange guovllus Norggas lean nu ollu duiskka soalddáhat go Finnmárkkus. Ledje nu ollu ahte sii ledje muhtun báikegottiin ja gávpogiin ollu eambbo go guovllu olbmot. Porsáŋggus, gos ledje 3 000 ássi, sáhtte muhtun áigge leat 30 000 duiskka soalddáha. Mátta-Várjjadis, gos ásse 8 000 olbmo, ledje soađiáigge birrasii 60 000 duiskka soalddáha. Lei dábálaš ahte duiskalaččat fárrejedje njuolga olbmuid viesuide, jos dal dat ge dáhpáhuvai eará guovlluin riikkas.

Soađi álgojagiid duiskalaččat huksejedje soahterusttegiid maiddái sámi giliide. Sihke Guovdageaidnu ja Kárášjohka ledje deatalaččat duiskka soalddáhiidda jođedettiin Supmii ja ruovttoluotta, vaikko geaidnu dahje luodda ii lean velá ráhkaduvvon Suoma rádjái Guovdageainnus máttás/lulás. Geaidnu Kárášjogas Suoma rádjái Gáregasnjárgii gergejuvvui 1942:s.

Vuosttaš duiskka soalddáhat bohte Kárášjohkii geasset 1940. Sii ledje nuortariikalaččat. Sin bargun lei earret eará jođihit geaidnobarggu Kárášjoga márkanbáikkis Suoma rádjái. Geaidnu šattai hui deatalažžan maŋŋá go Duiska fallehii Sovjet-riikka davvioarjeguovlluid. Sáhtte fievrridit hui johtilit soalddáhiid geaidnoráigge Leavnnjas Kárášjoga bokte davvi Supmii ja viidáseappot soahtešilljui.

Ledje Jugoslávia ja báhtaran duiskka fáŋggat geat bággejuvvojedje ráhkadit dán geainnu. Lei njulgestaga šlávabargu. Duiskka vávttat huško soppiin fáŋggaid jos njohcošedje dahje barge njozet. Váktan ledje maiddái norgga nasisttat. Oktiibuot birrasii 2500 albmá/dievddu Jugoslávias fievrriduvvojedje Norgii nuppi máilmmesoađi áigge. Ledje birrasii 400 sis geat besse heakkas. Birrasii 370 bohte Kárášjohkii, ja eatnašat dain goddojedje ja hávdáduvvojedje Kárášjohkii.

RÁDJEPÁSSA

→ Sápmelaččat geat ásse rádjeguovlluin, earret eará Deanuleagis, ožžo rádjepássa man fertejedje čájehit eiseválddiide go rasttidedje riikkaráji. ***Ommot-Ámmona*** rádjepássa. Son ásai Álletnjárggas Buolbmága gielddas. *Noras vuorká.*

GRENZZONEN-BESCHEINIGUNG
Grenzzone Ost
GRENSEBOERBEVIS
Grensesone Ost
Nr.: 165

Polizeimeister/Lensmann in Politimesteren/Lensmannen i: Polmak

Inhaber dieser Grenzzonen-Bescheinigung, Innehaveren av dette grensebøerbevis

Sigurd Aslak Sunnsdsen geb. am 27/10. 94 in Polmak
Beruf: Arbeider Staatsangehörigkeit: Norsk
Yrke: Nasjonalitet:
hat seinen/ihren ständigen Wohnsitz in: har sin faste bopel i: Allkijaur

Polizei/Lensmanns-Bezirk: Polmak

Diese Bescheinigung berechtigt zum Verkehr in folgenden Polizeibezirken der Grenzzone Ost:
Dette bevis gir innehaveren rett til å ferdes i følgende politidistrikter i Grensesone Øst:
Vadsø og Øst-Vardøgen politidistrikter

Ort: Polmak Lensmannskontor
Sted:
Datum: 14. September 1940
Datum:

Siegel
Stempel

Eigenhändige Unterschrift
Egenhendig underskrift

Unterschrift des Polizeimeisters/Lensmannes
Politimesterens eller lensmannens underskrift

GUOVDAGEIDNUI JOĐUS

← Duiskalaččat eatnofatnasa mielde lahkaneamen Guovdageainnu gili geasset 1940. *Nystrøm: Finnmark 1940.*

Čakčat 1944 ja giđđat 1945 Finnmárkku ja Davvi-Romssa olbmot gillájedje garrasit soađi mielahisvuođa. Ruošša soalddáhat gálge Mátta-Várjjaga duiskka fámus golggotmánu loahpas 1944. Ruoššat orro Mátta-Várjjagis čakčamánnui 1945.

Hitler mearridii ahte Davvi-Romsa ja Finnmárku galge dahkkot ávdimin. Duiskalaččat bolde measta visot viesuid ja godde heasttaid ja šibihiid dahje omiid. Dát lea gohčoduvvon namain "*eatnamiid boaldin taktihkka*" ("*brente jords taktikk*"). Duiskalaččat bágge-jedje maiddái olbmuid fárret mátt-tás/lulás. Dat lea gohčoduvvon evakuerenáigin dahje eváhkkon. Badjel 40 000 olbmo fárrehuvvojedje bákkus máttás, dan botta go 20 000 báhtaredje meahccái.

Duiskalaččat dahke dan vai sovjetruošša soalddáhat eai jovssa duiskka soahteveaga go dat geassádii Finnmárkkus ja Suomas. Go buot olbmot, viesut ja šibihat ledje jávkan, de šattašii ruoššaide váddáseappot doarridit sin, oaivvildedje duiskalaččat. Ruoššat han várra šadde váldit vuolláseaset oba davvi Sámi, Finnmárkku.

Duiskalaččat eai orron beroštea-men fárrehit sápmelaččaid. Nu leigga mearridan Terboven ja Hitler. Sápmelaččat ožžo báhcit ávdin duoddarii, danne go ledje seammaláganat go "*barbárat*", primitiiva ja siviliserekeahtes olbmot. Muhtun dáččat Unjárggas ja Deanus cogge sámegávtti badjelii, vai duiskalaččat gáddet sii leat sápmelaččat. Sii eai háliidan evakuerejuvvot. Datte fárrehedje muhtun sápmelaččaid ge.

Gáldu: Aage Solbakk: Sápmi & Norga. Historjá 1940 rájes. Oahppogirji, mii almmustuvvá dán giđa.

ERSTE KONTAKTE

Gova duogábealde čuožžu čállojuvvon duiskkagillii: "*Erste kontakte mit Leuten aus Finnmark*" (Vuosttaš deaivvadeapmi Finnmárkku olbmuiguin). Guokte duiskka soalddáha servvoštallamin guovllu olbmuiguin Unjárggas. ***Henddá-Ánde – Anders Mathus*** doallamin heastta. *Várjjat Sámi Musea.*

DUISKKA MILITEARA-LEAIRA GÁVESLUOVTTAS

Ingvald Guttorm, gii soađiáigge orui muhtun áigge mánáidruovttus vuolle Deanus, muitala ahte duiskalaččat, geat ásse Deanu eanadoalloskuvllas ja Gávesluovttas, báhče fáŋggaid geat eai nagadan bargat losses geaidnobargguid. Dálvet lávejedje goaivut daid muohttaga vuollái mánáidruovttu áidegurrii ja giđđat go ihte, hávdádit áiddi olggobeallái. Lei issoras oaidnit dáid dáhpáhusaid, son muitala. Govva čájeha duiskka militeara-leairra Gávesluovttas.

Yngve Johansen govva.

DEAIVVADEAPMI ÁVÁGIS
Kárášjoga badjeolmmoš/boazosápmelaš Aslak Sara ja guokte duiskka offiseara govvejuvvon Ávágis geasset 1940/41. *Nystrøm: Finnmark 1940.*

LONUHUSGÁVPI
Máŋggas lonohalle gálvvuid duiskalaččaiguin. Leavdnjalaš John Johansen geahččala lonuhit alcces juoidá nuvttohiiguin. *Arvid Petterson: Porsanger bygdebok, 1994.*

MAMMA KARASJOK

Kirste, Kirsten Svineng (1891–1980) šattai dovddusin namain *"Mamma Karasjok"* danne go veahkehii ja fuolahit Jugoslávia serbialaš fáŋggaid geat ledje duiskka fáŋgaleairras Kárášjogas soađiáigge. Son lávii geaidnogurrii "gahčahaddat" borramuša, maid fáŋggat fas "gávdne". Dan geažil besse hui ollu soahtefáŋggat heakkas. Girječálli ***Per Hansson*** lea čállán girjji su birra namahusain *"Mamma Karasjok"* manin serbialaš fáŋggat gohčodedje su. Su fuola ja buorrevuođa ovddas son oaččui Jugoslávia Leavgga gudnebálkkašumi man ***presideanta Tito*** geigii sutne go galledii Jugoslávia. Govva čájeha ***Kirste***, Norgga stáhtaministara ***Gerhardsen*** (gurut) ja ***Jugoslávia presideantta Tito*** go dat lei almmolaš guossis Norggas 1965. *Hansson: Mamma Karasjok, 1970.*

RÁFÁLAŠ BODDU

Skuvvanvári badjosiin dálvet 1942. Duiskalaš soalddáhat ja sápmelaš heargeráidduin. Heargi ii geavahuvvon dušše geaseheami várás. Riikkakommiseara ***Terboven*** lei mearridan ahte duiskalaččat sáhtte váldit bohccuid mat ledje *"dárbbašlaččat rupmaša dearvvašvuhtii"*. Dutkit leat gávnnahan ahte jagiid 1942–44 duiskalaččat rekvirerejedje dahje berre masá 3 300 bohcco boazosámiin. Lassin leat registrerekeahtes bohccot, maid duiskalaččat válde. *Arvid Petterson: Porsanger bygdebok, 1994.*

RÁHKESVUOĐA SOAHTI

Buolbmát internáhtta, mii huksejuvvui 1937–38, ii boldojuvvon. Soađiáigge duiskalaččat ledje váldán skuvlla háldoseaset. Muhtun skuvlamánát vásihedje *"ráhkesvuođa soađi"* skuvlašiljus muhtun čakčageasi beaivve. Internáhtas barggai biigán guovllu nieida. Njuorggáma bárdni lei ráhkásmuvvan sutnje ja bođii suga rastá Deanu deaivat nieidda.

Muhtun duiskalaš soalddát lei maiddái liikostan niidii. Soalddát oktan guvttiin eará soalddáhiin viehkaledje olggos orustahttit Njuorggáma bártni, geas lei suoma soalddátuniforbma badjelis ja boagán mas heaŋgái niibi. Sii ledje veaháš juhkan dahje gárremiin. Dušše soalddáhis, gii lei ráhkásmuvvan, lei revolvár ja son bážii bártni guvlui ja luođđa beaškkehii muvraseaidnái. Bárdni healkkehii. Nu sii válde gitta bártni ja deaddiledje su seainni vuostá. Soalddát geas lei revolvár, iskagođii ledje go bártnis eará vearjjut go niibi. Bárdni háhppilit čoavdilii boahkána ja fađastii dainna soalddáha nu ahte revolvár gahčai bártni julggiid lusa ja dohppii dan. Soalddáhat báhtaredje deanu guvlui ja bárdni viehkalahtii daid. Son juvssai dan guhte lei eanemus gárremiin ja čuggii niibbiin dan bahtii. Dat gilljugođii ja huikigođii veahki.

Soalddáhat geat ledje internáhta bajábealde barggildeamen, gulle su ja viehkaledje veahkehit. Bárdni oinnii sin boahtimin, doapmalii deatnogáddái, njuikii fatnasii ja suhkalii buot maid leažžá nagadan rastá (d)eanu. Soalddáhat báhče su maŋŋái muhto eai deaivan.

Go bárdni joavddai nuppe beallái, de čohkkedii duhpáhastit, čuoččastii, sáddestii cummá internáhta guvlui ja vázzilii ruoktot. Ii ge duostan šat boahtit irgemátkái internáhttii. Duiskalaš oaččui máná biiggáin, ja bárdni ássá dál Deanus.

Sullii logi jagi áigi duiskalaš finai gallestallamin bártnis Deanus. Dalle deaivvai maiddái skuvlagándda, gii oinnii dáhpáhusa skuvlašiljus soađiáigge ja gii lea muitalan fearráma. Skuvlagánda lei biiggá nuoramus viellja. Gánda árvalii duiskalažžii ahte gal dat juo lei fuones báhčči go ii deaivan Njuorggáma bártni. Duiskalaš vástidii ahte jos dal jo lei gárremiin de moatti mehteris gal livččii deaivan su. Son háliidii dušše baldit dien sápmelaš bártni, vai ii boađe šat internáhttii.

Noras vuorká.

VIDKUN QUISLING DEANUS

Vidkun Quisling finai Davvi-Norggas jagi 1943 oktan su lagas mielbargiiguin. Dá vázzá son ovddimusas Deanušalddi rastá. Várra su jurdagat ledje Guoládatnjárgga birra. Quisling ja su lagas mielbargit ledje guhkit áigge plánen sirdit Norgga ráji nuorttas Guoládatnjárgii.

Vidkun Quisling:s (1887–1945) lei offiseara oahppu. Son vuođđudii *Nasjonal Samling* bellodaga jagi 1933. Ollugat jienastedje bellodaga 1930-jagiin danne go bellodat lei kommunismma vuostá ja maiddái danne go eai lean duhtavaččat boares bellodagaiguin.

Quisling lei bellodaga jođiheaddji go duiskalaččat fallehedje Norgga jagi 1940. Son bealuštišgođii dallán duiskalaččaid, Duiskka ja Hitlera. Quisling šattai rievtti/dikki ovdii 1945 danne go lei beahttán riikka. Son dubmejuvvui jápmimii ja báhččui Akershus ladnis golggotmánu 24. beaivve 1945.

Noras vuorká.

BÁHTAREADDJIT BOAHTIMIN RUOKTOT

Leavdnjalaš ***Anna Lovise Pedersen,*** riegádan ***Josefsen*** (1900–1985), báhtarii čakčat 1944 Vuolajohkii. Govva lea váldon giđđat 1945 Vuolitjávrri lahka go son lea láidemin gusas ja gálbbis, vázzimin ruovttoluotta Levdnjii. Duogábealde čuožžu norgga politiijasoalddát, gii gulai politiijajovkui mii bođii Ruotas seamma giđa. Bárdni lea Ánná veahkki, ***Henry Henriksen*** dahje ***Pikku-Heikki*** (1928–2002), Leavnnjas eret. Son lei dalle 16-jahkásaš. *Arvid Petterson: Porsanger bygdebok, 1994.*

PROPAGÁNDA GOVVA

Dát govva geavahuvvui duiskka propagándas čuovvovaš teavsttain: *"Davvi-Norgga eváhkkolaččaid searvvis ledje maiddái sápmelaččat. Sii leat boahtán čoahkkananbáikái ja vuordimin fievrru, girjás gárvvut badjelis."*

Eatnašat riddogielddain dahje -suohkaniin fárrehuvvojedje skiippaid mielde máttás/lulás. Porsáŋggus vulge guokte guorbmefatnasa *"Karl Arp"* ja *"Adolf Binder"* skábmamánus. *"Adolf Binder"* mielde ledje 1400 bággofárrejeaddji. Lei issoras dilli skiippas. Ollugat jápme. Go fanas joavddai Narviikii, de hápmanbargit fertejedje geavahit gássamáskkaid go manne skiipii. Ovccenuppelogis ledje jápmán, ja masá buohkat geat ledje beassan heakkas, ledje buohccit. *Arvid Petterson: Porsanger bygdebok, 1994.*

OHCEJOHKALAČČAT EVÁHKOS

Eváhkkoáigge Ohcejoga sápmelaččat šadde fárret Gaska- ja Mátta-Supmii. Dá muhtun ohcejohkalaččat Alavieskas geasset 1945. Gánddaš goalmmádin gurutbealde lea Jávrri Juhán Niillas, Buolbmatjávrris eret. *Govva Eino Jokinen.*

”IPMILA SÁTNI FRIDDJA NORGGAS”

Proavás Arne Fjellbu nammaduvvui juovlamánus 1944 sadjásašbisman davimus guovlluid várás mat ledje šaddan friddjan. Dá lea son govvejuvvon Buolbmága girku olggobealde oktan guovllu sápmelaččaiguin beassášáigge 1945. *Noras vuorká.*

BRÁHKKA KÁFFE-STOHPUN

Bráhkka Kárášjogas mii geavahuvvui káffestohpun, govvejuvvon čakčat 1946. *Noras vuorká.*

GIRKU GÁVPIN

Go duiskalaččat geassádedje Kárášjogas, de bolde márkanbáikki ja bajás gitta Spiinnegieddái. Sii bávkaledje velá Kárášjoga šalddi, man ledje ráhkadan moadde jagi ovdal. Go vuosttaš olbmot máhcce márkanbáikái skábmamánu loahpas, de lei buot nu jaskat. Buot lei boldojuvvon gutnan, maiddái áittit gos ledje borramušgálvvut. Dušše girku lei sestojuvvon. Sii manne girkui ja čuojahišgohte girkobiellu ilus go duiskalaččat viimmat ledje guođđán Kárášjoga. Dálvvi mielde fertejedje heargeráiddut johtit gitta davvi Ruotas viežžat dárbbašlaš borramušgálvvuid.

Govva čájeha Kárášjoga girku sislanja mii álgoheahtin doaimmai maiddái gávpin. *Noras vuorká.*

GÁVPI/RÁMBUVRI OLGOÁIMMU OVDDAS

Go duiskalaččat guđđe Guovdageainnu juovllaid áigge 1944, de ledje measta buot boaldán. Dušše Láhpoluoppal ja muhtun dálut Heammogiettis, Geaidnovuohpis ja Mázes ledje sestojuvvon. Oktiibuot 140 dálu, ja maiddái návehat ja áittit, ledje boldojuvvon. Nu čállá suohkana sátnejođiheaddji ***Alfred L. Larsen*** raporttastis 1947. Govva čájeha gávppašeami olgoáimmu ovddas Guovdageainnus dálvet 1945. *Noras vuorká.*

Rauna Kuokkanen, Jovnna-Jon-Ánne-Kirstte Rávdná

Eamiálbmogiid diehtu, filosofiijat ja dutkan Sápmái!

Seammaláhkai go eará eamiálbmotservodagain, mis sámiin lea stuorra dárbu ealáskahttit iežamet árbevirolaš diehtovugiid ja -ortnegiid ja nannet oktavuođaid daidda. Mis lea maiddái stuorra dárbu oahpasmuvvagoahtit čiekŋaleabbot álbmogiidgaskasaš eamiálbmotdutkamuššii ja ságastallamii mii lea viidánan sakka 1990-logu rájes. Mu girji *Boaris dego eana: eamiálbmogiid diehtu, filosofiijat ja dutkan* leage šaddan dárbbus sámegielat girjái eamiálbmogiid diehtoortnegiid, eamiálbmogiid dieđu gáhttema, eamiálbmogiid filosofiija ja dutkama birra. Girji buktá ovdan makkár áššit leat guovddážis go lea sáhka eamiálbmogiid dieđus, diehtoortnegiin, filosofiijas ja eamiálbmogiid dutkanvugiin (metodologiijain) ja sávvamis boktá stuorát beroštumi eamiálbmogiid dutkamii Sámis iešguđet dieđa- ja oahpahansurggiin. Ovdamearkkaid bokte girji guorahallá mo eamiálbmotdutkama ja -oahpahusa guovddáš fáttat gusket sámi diliide. Dasa lassin girji lea láidehus dekoloniseremii sihke dutkamušas ja oahpahusas, muhto maiddái oppalaččat eamiálbmotservodagain. Dán oanehis čállosis guorahalan guokte girjji fáttá maid anán áigeguovdilin sámedutkamis ja akademalaš ságastallamis Sámis justa dál.

EAMIÁLBMOTDUTKAN JA SÁMEDUTKAN

Eamiálbmotdutkamuš lea suorgi mii lea maŋimuš moaddelogi jagi áigge sturron mearihis láhkai. Eamiálbmotdutkamis leamaš máŋggadásat strategiijat: eamiálbmogat, sin diehtoortnegat ja dutkanvuogit galget leat oassin "váldorávnnji" akademalaš máilmmis, muhto dain galgá leat maiddái autonomalaš sajádat gos eamiálbmogat sáhttet gaskaneaset ovddidit sin dutkamuša iežaset dárbbuid mielde. Guovddáš oassin eamiálbmotdutkamis lea maiddái kolonialismma ja iešguđet assimilerenpolitihkaid kritihkalaš guorahallan ii dušše historjjálaččat muhto maiddái daid váikkuhusaid čielggadeapmi otná servodagas. Eamiálbmotdutkamuša okta ulbmil lea maiddái dekoloniseret dieđu ja dutkama: ealáskahttit ja nannet eamiálbmogiid dieđu, árbevieruid, gielaid, ekosystemaid ja kritihkalaš jurddašeami. Dán oktavuođas leamaš ollu sáhka maiddái eamiálbmotperspektiivvaid buktimis dutkamii ja oahpahussii. Lea goit dehálaš fuomašit ahte eamiálbmotperspektiivvat eai leat dušše beare lasáhusat maid sáhttá beare váldit ja coggat váldoservodaga oahppoplánaide dahje dutkanprošeavttaide.

Seammaláhkai go váldoservodagaid dutkan- ja oahpahanárbevierut leat álo vuođđuduvvon sin iežaset árvvuide, oainnuide, máilmmegovaide ja vuolggasajiide, eamiálbmotoahpahusa ja -dutkama ulbmilin lea bidjat guovddážii min iežamet árvvuid, prioritehtaid, dárbbuid, oainnuid, gážaldagaid, dutkanprotokollaid ja -vugiid ja guorahallat, dulkot ja geahččalit áddet áššiid, gažaldagaid ja albmanemiid eamiálbmogiid oaidninčiegas. Vuolggasadjin lea nappo dat, geat mii leat ja mii lea min kultuvrralaš duogáš dan sadjái go geahččat máilmmi eará olbmuid čalmmiiguin. Eamiálbmotperspektiivvain lea nappo sáhka min iežamet áddejumiid ja dulkonmálliid "normaliseremis" – mii eat leat spiehkastagat, eaige min diehtoortnegat, -hámit ja -vuogit leat dušše spiehkastagat norpmas man earát leat ásahan ja meroštallan.

Dán rádjái sámedutkan lea oalle unnán čiekŋudan eamiálbmotdutkamuššii ja akademalaš ságastallamiidda. Árbevirolaččat eanaš sámedutkama vuolggasadji leamaš oarjemáilmmi dahje váldoservodagaid hábmen dutkanvuogádagat, lahkonanvuogit ja metodologiijat. Mii eat leat olus smiehttan daid heivvolašvuođa – dahje oahppan guorahallat daid kritihkalaččat sámeoahpuid prográmmain universitehtain. Mii leat baicce váldán daid njuolgga ja jorgalan dušše sámegillii smiehtakeahttá man bures dat govvidit sámi duohtavuođaid dahje diehtoortnegiid dahje heivejit daid dutkamii.

Sámit leat goit eanet aht´eanet máilmmi eamiálbmogiid searvvis iešguđet arenain (ee. politihkas ja akademalaš oktavuođain). Dát gáibida ahte sámedutkit maiddái dovdet eamiálbmotdutkamuša ja dan ságastallamiid buorebut eandalitge iežas suorggis. Sámedutkama okta nannoseamos (ja veardidettiin eará eamiálbmogiidda, erenoamáš) beliin lea dat ahte sámegiella lea ealli ja nana dutkangiella. Giella ii goit sáhte leat sivvan dasa ahte eat beroš čuovvut maid eamiálbmotdutkit eará sajiin máilmmis oaivvildit, čielggadit ja buktet ovdan. Okta buorre ovdamearka dás lea moderna/árbevirolaš dualismma kritihkalaš guorahallan.

Sámi dutkamušas árbevierru/modernitehta-guovttijuohku ii leat guorahallon kritihkalaččat.

MODERNA/ÁRBEVIROLAŠ DUALISMA

Sámi dutkamušas árbevierru/modernitehta-paradigma dahje guovttijuohku ii leat guorahallon kritihkalaččat. Máŋggat sámedutkit leat váldán dan atnui ja analyhtalaš vuolggasadjin guorahalakeahttá dan doallevašvuođa dahje dan, maid dat iešalddes mearkkaša iešguđet konteavsttas. Sámi dutkamis ja almmolaš ságastallamis muđuige lea vejolaš vuohttit ahte go eará eamiálbmogiid gaskkas dutkit leat geahččalan nannet oktavuođaid árbevieruide dahje suokkardan modernismma kritihkalaččat kolonialismma kritihka oktavuođas, sámedutkiin leamaš dávjá vuolggasadjin ahte sámit leat moderna eamiálbmot geat leat guođđán árbevieruid historjái, guorahalakeahttá doahpaga čuolbmáivuođa ja čanastagaid kolonialismii. Okta ovdamearka lea Norgga dutkanráđi dálá sámedutkanprográmma II (2007–2017). Dan okta vuoruhansuorgi ja fáddá lea kultuvrralaš ovdanbuktinhámiid dutkan ja erenoamážit konflivttat "árbevirolaš" ja "moderna", dološja dálá gaskkas.

Moderna/árbevirolaš-guovttijuohku ii leat liikká lahkage nu čielggas, čavga dahje oktageardán go dávjá jurddašuvvo. Dutkit ja eamiálbmogat ieža leat eanet aht' eanet buktán ovdan, ahte duohtavuođas ja duohta eallimis dát guokte albmaneami gávdnojit oktanaga ja mannet badjálaga. Kánske vel dehálut fuomášupmi leamaš dat, ahte ii leat álo oppa vejolašge dahkat erohusa dáid guovtti áigodaga dahje muttu gaskkas – ahte dat leat leamaš hutkosat maid vehkiin leamaš vejolaš olgguštit ja vuoluštit eamiálbmogiid; guođđit sin "moderna" servodaga olggobeallái. Dán dihtii muhtimin maiddái eamiálbmogiin leamaš dárbu duođaštit ahte sii leat maiddái "moderna."

Muhtimin sáhttá leat nu ahte modernitehta-doaba geavahuvvo dálá áiggi synonyman ja dalle dat ii čujut modernismii filosofiijan dahje ideologiijan, masa lea mihtilmas rationála ja dieđalaš jurddašeapmi, sekulariseren, materialisma, individualisma ja olbmo stivren luonddu badjel, muhto baicce servodatlaš rievdadusaide nuppi máilmmesoađi ja erenoamážit 1960-logu rájes. Sáhttá dadjat ahte sámeservodaga modernisereme klassihkalaš symbola lea mohtorgielkkáid atnuiváldin boazodoalus 1960-logus. Lea čielggas ahte sámeservodat, ealáhusvuođđu ja kultuvra leat rievdan ollu maŋimuš njealljelot jagis. Nuppi dáfus muhtin dutkit leat lohkan ahte sámi árbevirolaš diehtu lea olu riggásut ja máŋggabealát go dávjá jurddašuvvo, mii divoda dábálaš boasttoipmárdusa ahte sámit leat massán eanaš sin árbevieruin modernitehttii vuogáiduvadettiin.

Ovdamearkka dihtii Jorunn Eikjok (2007) lea lohkan ahte ođđa jahkeduhátmolsumis sámit leat navdán iežaset "moderna eamiálbmogin" ja ahte sámi kultuvra ii šat adnojuvvo árbevirolažžan. Sámi árbevierut leat

Sámi servodat ii leat áidna servodat mii lea rievdan.

šaddan oassin máilmmeviidosaš váikkuhusaid ja trenddaid, mas boađusin leat ođđa sámi kultuvrralaš ovdanbuktinhámiid. Eikjok addá ovdamearkan luođi ja borramušárbevieru: dál sámit málestit bohccobierggu ovttas Indiás boahtán linssaiguin ja Thaimaas boahtán kokosmielkkiin. Sáhttá liikká jearrat leago dáin ja eará ovdamearkkain sáhka "kultuvrralaš revolušuvnnas" dahje nu stuorra doajáhagas dahje lávkkis árbevirolaš eallimis modernitehtii vai oalle dábálaš váikkuhusaid oažžumis eará kultuvrrain árgabeaivve eallimis, mii lea dáhpáhuvvan ágibeaivve historjjá čađa? Nappo leago sáhka "revolušuvnnas" vai leatgo modernismma guovttijuogut báidnán min jurddašeami ja dulkomiid nu ahte mii oaidnit guovttijuoguid dahje vuostálas- dahje ruossalašvuođaid maiddái doppe gos dat eai vealtakeahttá leat?

Sámi servodat ii leat áidna servodat mii lea rievdan. Mii lea liikká erenoamáš lea vuohki mainna sámedutkit leat dávjá ieža deattuhan ja muhtimin maiddái nanosmahttán árbevirolaš ja moderna eallima erohusaid ja ráhkadan daid gaskii stuorat dikotomiijaid go lea dárbu. Gažaldat lea: leago sámi "kultuvrralaš revolušuvdna" duođaid nu mearkkašahtti go muhtimin čuoččuhuvvo dahje navdojuvvo? Dahje dego Inger Persson (2006) jearrá, leago dat duođaid nu váttis ja átestuhtti leat sápmelaš go máŋggat dutkamušat čuoččuhit? Son oaivvilda erenoamážit dutkamušaid sámiid assimilerema ja stigmatiserema birra ja jearrá sáhttágo čuolbma leat das ahte dutkojuvvon sámit eai leat čahkan dutki analyhtalaš vuogádagaide? Stuorát váttisvuohta leage dat ahte dutki lea eahpelihkostuvvan iežas dutkanmateriála gieđahallamis.

Árbevirolaš/moderna-guovttijuogu kritihkka ii mearkkaš goit dan ahte galgat heaitit hállamis árbevieruin ja kultuvrrain dahje geavaheamis daid ákkastallat rivttiid mat eamiálbmogat leat historjjá áigge massán. Dát baicce mearkkaša dan ahte galgat kritihkalaččat guorahallat moderna/árbevierru-dikotomiijaid: leago álo duođaid sáhka nu čavga guovttijuogus? Mii galgat gažadit ja guorahallat dárkileappot ja ođđasit málliid mat leat dahkan eamiálbmogiid oaidnemeahttumin ja suokkardit dan vejolašvuođa, ahte eamiálbmogat (dego earáge álbmogat) leat sáhttán hábmet vieruid ja vugiid mat eai leat heiveheamis lineára ja ráddjejuvvon árbevirolaš/moderna juoguide. ■

Gonagas Kristian 6. ja su duiskkariegádan dronnet Sofie Magdalene.

Aage Solbakk

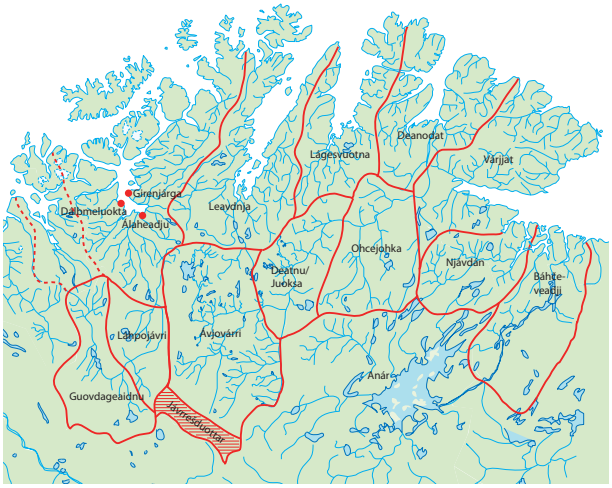

Niljas – Niels Pedersen lei Girenjárggas eret.
Kárta: Mihkku Solbakk.

Sámegánda čájáhussan gonagasa šlohttii

Knud Leem gii lei sámemiššonearan Leavnnja-Ávjovári ja Dálbmeluovtta/Álaheaju guovlluin 1725–1734, finai geassit 1733 máddin Ålesunddas náitaleamen ráhkkásiinnis. Doppe son deaivvai Dánmárku-Norgga gonagasa Kristian 6., gii dan geasi áidna háve galledii Norgga.

Gonagas geavahii dán dilálašvuođa gažadit Leema sámiid ja sámemiššuvnna birra davvin. Muhto ii das galle. Gonagas háliidii sámegándda iežas hoffii bálván ja čájáhussan, ja nu go Leem čállá, *"ávžžuhii de mu sáddet sápmelačča Sámis Københápmanii."*

Go Leem máhcai ruovttoluotta Dálbmeluktii, de son ohcagođii sámi báikegottiin vuogas sámegándda gii vuolggášii gonagasa bálván. Muhto ii lean nu álki go son álggos gáttii. Son čállá ahte sápmelaččat nu ráhkistit eatnameaset ja eallimeaset, ahte illámielas guđđet ruovttuideaset.

Dálbmeluovttas son gávnnai negolaš gándda *("som saae temmelig godt ud")* ja gii gale livččii buorre áirrasin ovddastit sámeálbmoga orodettiin Københápmanis. Muhto gándda eadni, gii lei fas áhpeheapme, vuostálasttii ja dajai ahte jos válddii gándda sus eret, de gal geavvá funet Leemii.

Dálbmeluokta, gos Knud Leem lei miššonearan/báhppan 1728–1734. Govas oidno Dálbmeluovtta girku mii huksejuvvui 1737:s. *A.F. Skiöldebrand, 1799.*

De Leem gávnnai eará gándda, *Niljasa –Niels Pedersen,* Girenjárggas eret. Son ii lean gal nu čába *("Benævnte Karl var ikke skiön")*, čállá Leem, muhto su vánhemat gal loahpas mihte gándda sáddet Københápmanii. Niljas de sáddejuvvui Københápmanii ovtta daid čakčafatnasiid mielde 1733:s.

Gonagas válddii vuostá Girenjárgga sámegándda gudnečájáhusain. Niljasis nuolahedje sámegávtti, ja son činjahuvvui guhkeslágan čuvlabiktasiin, mii lei činjahuvvon silbaravddaiguin. Sámegahpira sadjái son oaččui eará gahpira masa lei ovddabealláí gorrojuvvuon Gonagasa monográmma C 6, mii lei silbbas.

Muhto sámegándii šattai menddo stuorra nuppástus dadjat luondduviđá eallimis Sámis Gonagasa hoffa eallimii Københápmanis. Leem čállá: *"Son guhte ovdal jugai dušše luonddu buhtes čázi ja borai galmmihuvvon bohccomielkki ja dasa gulli herskuid, oaččui dál viinni juhkat ja buoret borramuša borrat."* Dan son ii gierdan. Ođđajagemánus son jámii.

Gonagasa hoffa dagai seamma váimmolaččat earrodearvuođaid sámegánddain go dalle go vuostáiválde su. Niljasa liika gissojuvvui uvjjaid sisa ovdal go hávdáduvvui, ja ollu olbmot čuvvo su maŋemus vuoiŋŋadussii.

Knud Leem oaččui de bargun dieđihit Niljasa vánhemiidda surgadis jápmasága. Jeđđehussan de biktasat, maid Majestehta lei goaruhan sutnje, sáddejuvvojedje davás vánhemiidda *"nu ahte dat leat sudno oamehasa gándda muitun"*, čállá Knud Leem. ■

Knud Leem dieđuid mielde lea ***Niljas – Niels Pedersen*** gurutalmmái govas. Olgeš almmái/dievdu lea ***Biehtár - Peder Jonsen,*** gii lei seamma gilis/báikegottis eret go Niljas. Biehtár lei Leem mielde Ålesundii. Gonagasa skiippa hoavda, admirála Rosenpalm háliidii Biehtára fárrui Københápmanii oahpahit su mearraalmmájin. Biehtár lei hui jierbmás gánda, čállá Leem. Admirála oahpahii su sihke čállit ja rehkenastit, ja son geavahišgođii Biehtára su soahteskiippa suhkanfatnasa suhkkin.

Biehtár lei hui oahppavaš ja oahpai hui johtilit ođđa bargguid. Danne admirála sáddii su muhtun gávpeskiippa mielde Ost-Indiai. Fanasstivrejeaddji galggai oahpahit Biehtára stivret fatnasa, vai šaddá fanasstivrejeaddjin. Dán mátkkis sutnje várra njoamui tropihkkadávda. Go máhcce ruovttoluotta Københápmanii, de son jámii. *Knud Leem, 1767.*

Káren Elle Gaup

Sámi árbevierut ja kultuvra

Dán čállosis lean váldán ovdan muhtun osiid sámiid kultuvrras; muhtun árbevirolaš dábiin, jáhkuin ja jurddašanvugiin. Namuhan earret eará nammabidjama ja gullevašvuođa ja makkár dieđuid dat addet earáide. Dasto namuhan muhtun siskkáldas kultur- ja gielladieđuid mat bohtet njálmmálaš muitalanárbevieru čađa ja mat sáhttet leat ávkkálaččat omd. meahccevánddardeamis, ja maiddái makkár dieđuid otná servodatlahtut sáhttet oažžut dakkár árbevirolaš dieđuin. Dasa lassin válddán vel ovdan áiggi ja áiggi mihtideami sámiid gaskkas, ja loahpas vel osiid sámiid eanadatipmárdusaid birra.

NAMMA, NAMMABIDJAN JA GULLEVAŠVUOHTA

Namma ja nammabidjan lea sámiid árbevirolaš vuohki gudnejahttit (lagas) fulkkiid, vel máŋggaid buolvvaidge maŋosguvlui, mii eaktuda dieđuid váhnemiid sogaid birra ja sin namaid – ja mii ráhkada "čanastagaid" máná ja soga (dehe muhtun sohkaolbmuid) gaskii ja addá nanu gullevašvuođa iežas sohkii. Jus máná ii bija muhtun fuolkki/fulkkiid gáibmin, de lea eará vuohki oččodit máná nama dihtosii niegu bokte, ja nu gudnejahttit lagas olbmuid ja jáhku mielde ahte dat mánná maiddái árbešii gáibmefuolkkis buriid attáldagaid, luonddu ja máhtu. Dákkár nammabidjan lea maiddái bálggis soga(id) guorahallamii go diehtá soga(id) ovdanamaid buolvvas bulvii ja danne gávdnojitge gohčodannamahusat nugo 2-Nigá, 3-Ánte ja 4-Máhtte.

Namaid sámegillii čállin, muorrabustávaiguin, lea leamaš dehálaš kommunikašuvdnabealli – ja diehttelas dieđuid addimis. Mii dovdat bohccuid guolgamerkema ja nammačállima biergasiidda nugo leaŋggaide, guvssiide, gáriide ja reagaide ja unnit dávviriidda, mat muitalii earáide geasa dat gullet. Eará nammagulahallan, dehe dieđuid addin earaide, lea asttahahkii čállojuvvon namat. Dat lei muhtunlágán "guossegirji". Nuppe dáfus, de asttahahkii, dege soabbái nammačállin lea leamaš dehálaš nieiddaid ja bártniid gulahallamis. Sáhttá jurddašit ahte go muhtun bárdni čálii iežas ja muhtun moarsesásas nama asttahahkii, de lei dat muhtunlágán vuohki ráđđet moarssis, dehe dan nieidda geasa lei liikostan. Dat lei sániid haga diehtu earaide ahte mot áššit ledje, ja gánske maiddái earenoamážit dan niidii, geas lei sáhka, ahte son lei liikostan sutnje. Dainnalágiin ii dárbbašan dan dadjat jitnosit njuolga sániiguin. Diekkár áššit eai lean goit ovddeš áigge dušše áššit dan nieidda ja bártni gaskkas, muhto gulle oppa bearrašii ja sohkagoddái. Nuppe dáfus leat nammaasttahagat, maid guđđe goahtesadjái, diehtun eará vánddardeddjiide ahte geat das ledje goađástallan ja orron.

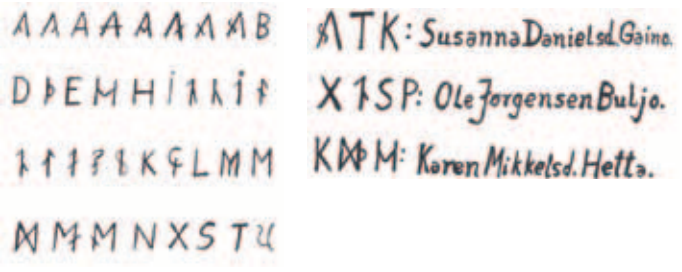

Sámi muorrabustávat. *Girjjis: Sameliv/Sámi ællin, V: 1961–1963.*

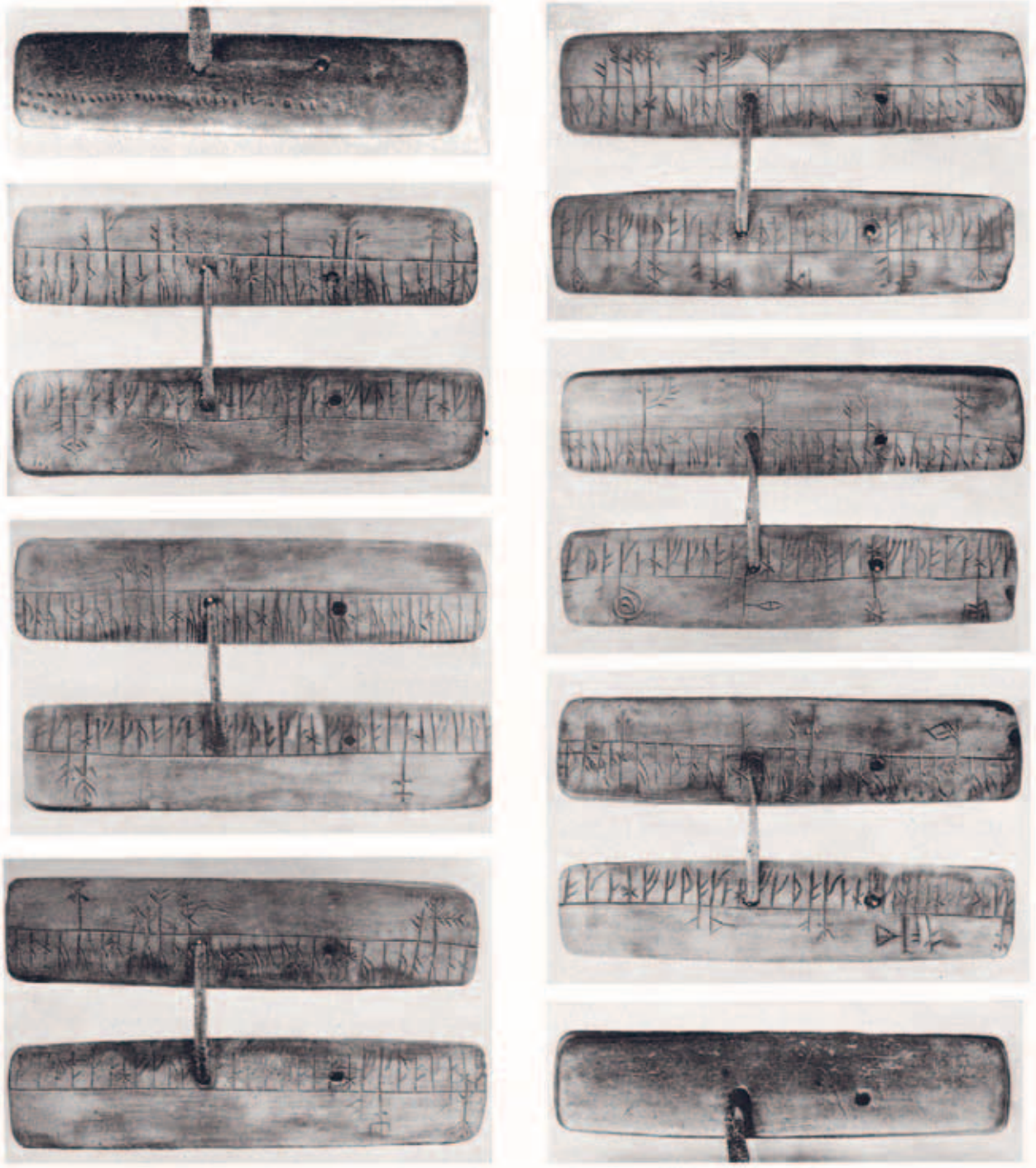

Sámi Muorrakaleandarat. *Girjjis. Lapska ben- och trä-kalendrar, Stockholm 1973.*

SISKKÁLDAS KULTUR- JA GIELLADIEĐUT – KODAT JA IPMÁRDUSAT

Dasto joatkkán ovttain muitalusain, maid guovdageaidnulaš Isak Eira (1921) lea muitalan ja mii gávdno J. K. Qvigstad "Lappiske eventyr og sagn" girjjis:

Mun ledjen muhtomin dálvet guođoheame bohccuid, ja de álge biellut šlápmat, go bohccot álge ruohttat. De mun huikkádin, ja mun ledjen dohko njálmmiid, gos álggos álgen gullat bielluid, ja go mun huikkádin, de mus nogai jietna, nu ahte in sáhttán eambbo go savkkástallat. Go mun galgen olbmuiguin hupmat, de sii ferteje bidjat bealji jur mu njálmmi gurrii, vai gullet, maid mun human, ja mun ledjen golbma jándora ovdalgo buorránii jietna, nu ahte gulahallen olbmuiguin.

Dát muitalus eaktuda guldaleaddjis máhtu ja dieđu sámi árbevirolaš jáhkuid ja láhttenvugiid birra. Oppanassiige, jus galgá oažžut ollislaš ipmárdusa omd. muitalusain, diiddain, sátnevádjasiin ja dadjanvugiin, ja maiddái dain "čálekeahtes lágain/njuolggadusain", de eaktuda dat kultuvrra ja giela sisdoalu ja kodaid dovdamuša ja ipmárdusa. Ja dasa lassin vel ipmárdusa ovddeš áigge máilmmejurddašeami birra. Dákkár dieđut, jus daid diehtá, máhttá ja hálddaša, addet oadjebasvuođa ovdamearkka dihte vánddardit amas meahccebáikkiin ja guovlluin gos muitaluvvojit dáhpáhuvvon ja oidnon badjellunddolaš fenomenat, ja maiddái oppanassiige hálddašit meahcceeallima.

Kollektiivvalaš mánáidbajásgeassin han lea sápmelaš vuohki, ja dat lei stuora veahkkin váhnemiidda. Jus mánáid bajásgeassin šaddá eanet priváhta áššin, de jáhkán mánát masset ollu dieđuid juste dan kultuvrii sosialiseremis dakkár dieđuid bokte mat bohtet lagas fulkkiin ja ristváhnemiin, ja maiddái sáhttá dadjat oppa giláža ássiin.

Sátnevádjasat ja dihto dadjanvuogit leat vuohkkasat dadjalit, dalle go ii heive áššiid nu njuolga dadjat. Daiguin sáhttá čábbát njulgestit, rávvestit, divskut, rávvet, váruhit ja fuomášahttit nuppi nu ahte son ii loavkašuva. Ja dat leage sápmelaččaid vuohki, eahpenjulges gulahallan dehe rávven ja bagadeapmi, geažuhemiid bokte. Eanas sámi muitaleami ja máinnasteami váldoulbmil ii leatge guoimmuheapmi ja boagusteapmi, vaikke vel datge lea dihto konteavsttain. Dat lea oassi dihto kultuvrii sosialieremis, rájiid bidjan, sihke fysalaš ja mentála rájiid, rávven, bagadeapmi ja láidesteapmi. Dávjá čuožžilit muitaleamit, sátnevádjasat jna. dihto dáhpáhusaid geažil; juoga manai boastut, lihkostuvai juoidáin, ártegis dehe somás fearániin, balu ja ilu geažil. Ja maiddái bargguid vuolde.

ÁRBEVIERUID KOLLEKTIIVVALAŠ NJULGEN (KORRIGEREN)

Muitalusat, sátnevádjasat, diiddat, dihto dadjanvuogit ja láhttenvuogit leat kollektiivvalaš árbi ja danne doibmet dan dáfus muhtun dihto njuolggadusat. Guldaleddjiid gaskkas gávdnojit álohii muhtumat geat máhttet muitaleaddji muitalusa, ja sii bohtet sihke njulget, divvut ja cuiggodit jus muitalusa dihto oasit eai muitaluvvo riekta, dehe árbevirolaččat. Dás dieđusge maiddái lea sáhka luohtedajahusaid birra. Ja dát kollektiivvalaš korrigeren leage juste dat mii bisuha nugo muitalusaid, máidnasiid ja sátnevádjasiid árbevirolaš málles, nu ahte dat sáhttet johtit buolvvas bulvii measta rievdama haga.

Stuorimus várra lea dieđusge dat go giella álmmehuvvá. Go majoritehta giela sánit, ja vel eŋgelasgiela sánitge, seahkanit sámegillii, de maid muitalusaid ealasvuohta álmmehuvvá danin go sánit láhppojit beaivválaš atnimis; sátnevádjasat, diiddat ja árbevirolaš dadjanvuogit ja muitalanvuogit jávket muhtun muddui. Muhto lea čájehuvvon dán rádjái ahte juste diet bealit árbevirolaš muitalusain leat leamaš hui ceavzilat, ja leage danin go dat leat dat mat buore muddui guddet olles dan dieđu, omd. muitalusa juona. Dávjá leatge juste diet bealit muitalusas ja geardduheamit mat dollet sihke muitaleaddji ja guldaleaddji bálgá nalde ja addet gelddolašvuođa dasa mii muitaluvvo.

Árbevirolaš muitalusat, cukcasat, máidnasat ja dieđut eai sáhte čielggasnaga adnojuvvot duohta historjjá čállimis, muhto dákkár muitaleami bokte aŋkke bohtet muhtun fáktadieđut juogo olbmuid, báikkiid ja servodatdiliid birra. Muhtun dákkáraš dieđuid ii

dieđusge sáhte atnit njuolga buhtes diehtun, dannego dat bohtet muitalusárbevieru bokte, olbmos olbmui, ja sáhttá jáhkkit ahte dat dan gaskkas báidnojuvvojit daid iešguđetge olbmuid jurdagiidda, jáhkuide, máilmmejurddašeapmái ja muitalanmállii. Muhto dákkár dieđut leat aŋkke buorit lassidieđut dasa ahte mii beassat goit diehtit ovddešáigge servodaga olbmuid oainnuid, omd. mii adnojuvvui dohkálažžan, buorren, morálaáššiid ja dábiid birra iešguđetlágán eallima dilálašvuođain, dan ahte mot sii leat govahallan sin birrasa ja máilmmi.

ÁIGI JA ÁIGGI MIHTIDEAPMI

Go sámiid eallin ovddeš áigge lea leamaš nu lávgalagaid luondduin, de sin eallin vuogáiduvai luonddu jahkásaš johtui, ja diehttelas báikkálaš luonddu birrasii. Sámi árbevieru mielde lea olmmoš oassi luonddus – ja danne gullá luonddu ollisvuhtii. Dan diehtit juo das go jáhkku lei ahte siellu ii leat dušše olbmuin, muhto maiddái luonddogáhppálagain, nugo mat geđggiin, muorain ja eatnamis. Sii eai leat viggan maidege rievdadit birrasis, nu go eanandoalliálbmogat leat bargan. Luondu attii eallima sihke elliide ja olbmuide beare sii meannudedje luondduin čábbát. Dat jurdda leage maiddái dološ giitalus- ja oaffaruššandaguin/rituálain. Sii dihte ahte ”jahki ii leat jagi viellja”, muhto ahte jahkodagat sáhttet leat nu guovttelágánat, ja danne ferte giitit buori jagi ovddas. Dat dieđusge ii leat mihkkege earenoamáš sámi vugiid, go dan gal leat dahkan earáge álbmogat, geat eatnamis ja luonddus vižže birgejumi.

Bassi báiki – Sieidi Gironváris man sámit leat bálvalan.
Alf Isak Keskitalo govven.

Áiggi čuovvumis lei luonddu rievdan jagis, beaivváš, mánnu, násttit ja skábma dehálaččat, muhto dehálaččat maiddái dádjadeapmái. Danne gal hárve sápmelaš meahccevánddardeaddjit láhppojedje. Dušše dat, ahte diehtit man guvlui dakŋasat hállanit, muorraoavssit geaigájit, goappabealde geađgi lea eambbo gollan, addet dieđuid das ahte gos lea davvi ja lulli. Almmi mánnu lei vuođđun oanehit áiggi merkemii, ja beaivváš gaskaijabeaivvážiin ja skábmaáigi fas guhkit áiggi merkemii. Sámiid kaleanddar lei juhkkojuvvon geasse- ja dálvebeallái masa ledje merken vel sin dehálеamos meassobeivviid ja dihto bargguid álggahanáiggiid; johttánáiggiid, guotteha, ragaha, suidnenáiggi ja nu viidáseappot. Mánnonamat leat sihke sámi árbevirolaš namat, mas lea boazu vuođđun; miessemánnu, borgemánnu, golggotmánnu (šnjilččamánnu, gassaborgemánnu, ragatmánnu); lihtorat: njukčamánnu, cuoŋománnu (vuoražismánnu, gáranasmánnu); dálkkádat ja luondu: cuoŋománnu, geassemánnu, suoidnemánnu, skábmamánnu; vuoiŋŋalašvuohta/risttalašvuohta: juovlamánnu.

Juohku gaskal dihto áigodagaid ii leat nu dárkil, ja ii várra obanassiige sáhtálii leat nu, dannego ”ii jahki leat jagi viellja”. Dat lea luondu ja dálkkádagat mat mearridit jagis jahkái dan goas geassi álgá, čakča álgá jna. Muhto sámiin lea gal várra juogalágán mihttu, dege jurdda, dasa goas omd. giđđa álgá go dávjá hupmat omd. dan ahte dán jagi bođii giđđa dehe čakča maŋŋit, ja diibmá fas hui árrat! Nu ahte juogalágán mihttu mis aŋkke lea – goit jurddadásis mat vuođđuduvvojit vásihusaide.

Sámit leat áidna álbmot geain lea leamaš namma juohke áidna jagi vahkus. Ja juohke vahkus lea mearkabeaivi – man nama vuolis nammavahkku gohčoduvvui. Moatti vahkus lea namma mii laktása boazodollui (*varitvahkku, bárdebeaivvahkku*), moattis fas luonddu rievdamii (*urbanvahkku, hopmilvahkku ja maiddái Gilde-Márjjá-vahkku*), ja eará elliide (*loddelámvahkku, oarrevahkku*) ja loahppa vahkuin lea risttalašvuohta vuođđun (*Mihkkalmasvahkku, Simonvahkku*).

"Sámi olles jahki ja buot mánut". Fuomáš ahte dán sámejagis leat 13 mánu. *Sárggus Margrethe Wiig Áppes-girjjis, 1951 (1970).*

EANADATIPMÁRDUSAT

Ja go áiggi galgá mihtidit ja árvvoštallat, de ferte goit maiddái leat juoga gos dan dahká ja de lea sáhka eatnamiin, luođus ja luonddus ja de dasto eanadatipmárdusain. Vuođđun dán muitaleamis lea mu váldofágačálus, *Silisávži – eanadat, vásáhusat ja muitalusat,* mii gárvvistuvvui 2003:s, ja mii geográfalaččat lea ráddjejuvvon Silisávžái, báiki mii lea Álttá ja Suolovuomi gaskkas Finnmárkkus. Mu veardidanguovlu Silisávžži ektui lea Beaskkádas, mii lea nuorttabealde Silisávžži, gokko dološ máđidja gaskkal Gárgiija ja Suolovuomi manai gitta 1965 rádjái, goas ođđa luodda, riikageaidnu-93 gárvvistuvvui Silisávžži čađa. Čilgen dihte dán guovllu, lean čohkken muitalusaid badjellunddolaš fenomenaid oaidnima/deaivama birra mat leat dáhpáhuvvan juste Silisávžžis.

Silisávžžis ii leat, dieđuid mielde, leamaš fásta ássan, dehe nu ollu doaibma ovdalaš áiggiid. Dat maiddái dannego dohko ii lean nu álki beassat, juste dan gorssa dihte mii lea hui guovddážis dás, ja gohčoduvvo "Kløftan". Lea dat skurčoávži mii lea Silisávžži davágeahčen ja masa in leat gávdnan sámegielat nama. Lea dárogielat namma mii lea vuoitán, soaitimis maid dannego dat guovlu lea lagabus dárogielat hubmi báikkiid. Árvideames das gal lea leamaš ovdalaš áigge sámegiel namma, dannego dat han lea oalle mihtilmas báiki eatnamiid dáfus. Dat lea dakkár báiki maid mii sámegillii gohčodit *gorsan*. Silisávžži gorsaguovlu lea leamaš dakkár "giddejuvvon" guovlu olbmuide hámis dihte, ja danne das ii leat maiddái nu olus guhkit áigge oktasaš, kollektiivvalaš historjá ja adnojuvvo dan dihte eanet amasin ja "guorusin".

Gorsa lea alla, rámše ja váralaš báiki. Gávdnojit máŋggalágán gorssat *(rožugorsa, goikegorsa, heaŋggogorsa, báktegorsa)* maid earuha das man čieŋal, allat ja ceakkus dat lea, leatgo steallit ja eana ja muorat. Dávjá lea gorssain johka, earret dieđusge goikegorssas. Gorsa lea dat váralaččamus eanan vánddardeami dáfus, na earret čáziid. Váralašvuođas lea ovddemusat hupmu fysalaš váralašvuođas, vaikko maiddái sáhtášii leat metaforalaš váralašvuohta nai; omd. Čiekŋalisvággi ii leat nu váralaš go Čiekŋalisluoppal. Ja namain nugo Eahpárašgurra, Jámetjávri ja Rávgačohkka sisttisdollet dan metaforalaš váralašvuođa. Gorsa lea báiki gosa sápmelaččat eai leat nu bahkken, dehe mannan – jus juo ii sis lea leamaš juoga earenoamáš mohkki dohko dehe leat sáhttán atnit ávkki gorssas. Funkšuvnnaid dáfus das leat dát: čiehkabáiki/vuorkabáiki, fillehusbáiki, oahci, suodji, bassibáiki, oaffaruššan/hávdadanbáiki ja vuoiŋŋaid báiki.

Beaskkádasa ja Silisávžži muitalusain lea erohus. Beaskkádasa muitalusain leat dihto olbmot ja dihto dáhpáhusat ja dihto báikkit. Beaskkádasas lea historjá mii lea dáhpáhuvvan áiggiid čađa ja maid leat gullan boares olbmuid muitaleame (Bossogohpi-márkanmanniid ja gálvo- ja boastadoalvuid muitalusat). Doppe leat sieiddit, geađgeborit ja dološ luottat. Ja dasto leat dat eatnamat adnojuvvon boazodollui guhkit áiggiid čađa. Dat adnojuvvo oahpes eanadahkan, eanadat gos min sámiid máddarat leat mátkkoštan ja eallán áiggiid čađa.

Silisávže-muitalusain lea eahpesihkkarvuohta. Čađamanni-informanttat muitalit vásáhusaid badjellunddolaš fenomenaid birra; ahte leat juogo ieža vásihan dan, dehe leat gullan ahte muhtun oahpes olmmoš lea dan dahkan. Sii maiddái váillahit Silisávžži historjjá go eai dieđe mii doppe lea dáhpáhuvvan historjjálaš áiggis. Ja danne šaddet maiddái dat dáhpáhusat maid sii gullet leat doppe dáhpáhuvvan, maiddái veháš eahpesihkkarat: leatgo duođat vai eai? Ja muhtumat dadjetge ahte jus sii dieđáše Silisávžži historjjá, de sii sáhtáše maiddái ipmirdit manne sii ja earát vásihit badjellunddolaš fenomenaid doppe. Fástaássi-informánttain, bartaeaiggádiin, eai leat dákkár muitalusat Silisávžžis go čađamanni-informánttain. Bartaeaiggádat dadjet ahte sii eai goassege leat vásihan badjellunddolaš fenomenaid doppe. Sii leat dáččaolbmot, ja eai dieđusge bajássaddan dainna máinnasárbevieruin ja jáhkuiguin go sápmelaččat. Sii leat ráhkadan alcceseaset saji dohko gos de ásset ja buđaldit. Lea erohus das, ahte manat go báikki/guovllu SISA vai MEATTÁ. Silisávži lea guovlu duottareatnama ja riddoeatnama gaskkas. Dat lea dakkár nu gohčoduvvon liminála (rádje-) guovlu. Danne šaddet maiddái muitalusat guovttelágánat.

Eanas Silisávže-muitalusat leat memoráhtat, mat leat muitalusat badjellunddolaš fenomenaid birra maid muitaleaddji ieš lea vásihan, dehe muhtun geas muitaleaddji ieš lea gullan. Muhto dohko leat maiddái boahtán, dehe suođđan, golgomáidnasat (migratory legends) mat leat heivehuvvon dihto vugiid mielde vai heivejit guovllu lundui ja olbmuide ja nu dohkkehvvojit dan guvlui. Muhto ležžet dal iežaset vásihuvvon muitalusat dehe golgomáidnasat, de dat adnojuvvojit vuođđun báikki (Silisávžži ja gorssa) čilgemii.

GUOVLU - BÁIKI

Dákkár latnja-báiki jurddašeamis, de eai sáhte dáhpáhusat ja doaimmat mat laktásit dasa, sirrejuvvot eret. Latnja lea sosiálalaš ráhkadus gos jurddašeapmi, fysalaš eana ja dovddut kombinerejuvvojit ja dat iešguđetge sosiála joavkkut ja olbmot ellet ja doibmet sierranas "lanjain" ja danne eat sáhtege hupmat dušše "lanja" birra ovttaidlogus, muhto "lanjaid" birra, máŋggaidlogus.

Oaidnin ja ipmárdus leage maiddái gitta das mii mis lea min iežamet "kulturseahkas", das ahte makkár árbevirolaš jurddašemiid mii ieža guottášeimmet mieldámet.

Ovtta báikki, nugo Silisávžži, sáhttá juohkit iešguđetge "lanjaide" (space-place). Vuosttažin lea somáhtalaš latnja, dat báiki maid mii oaidnit čalmmiiguin ja vásihit gorudiin. Dasto lea perseptuálalaš latnja, dovdanlatnja, gos oainnát, gulat, havssát, gamus dovddat jna. Sáhtášii várra dadjat ahte lea dat latnja gos mii earuhit guoimmehis eatnama guoibmás eatnamis. Dat lea dieđusge dakkár relatiivvalaš sturrodat ja danne maiddái hui čadnon dan olbmui gii lea doppe, dehe vásiha dan lanja. Go lea sáhka guoimmehis ja guoibmás eatnamiin, de dat muitala sámiid árbevirolaš jurddašeami eatnamiid birra. Eana ii leat dušše juoga mas atná ávkki, objeakta, muhto duođaidge juoga mainna gulahallá ja dalle lea dat subjeakta. Soaigguheapmi lea eará bealli olbmo ja

Gorsa ja ávži ledje báikkit gosa sápmelaččat eai bahkken, jos juo ii lean erenoamáš mohkki dohko. Dat ledje goalus ja váralaš báikkit. Govva čájeha Báktávžži Deanus.
Govva: Mihkku Solbakk.

eatnama gaskkas. Ja de lea arkitektonalaš latnja, mii lea dat mot dat guovlu lea olbmuid bealis dihtomielalaččat hábmejuvvon ja dasa gullá maiddái fápmobealli, omd. luottaid huksen ja olbmuid eananjuogut. Eksistensiála latnja lea fas dat searvelatnja. Lea dat latnja masa mii leat dovddiidan ja mii lea hábmejuvvon searválagaid olbmuid konkrehta vásáhusaid bokte maidda sii leat sosialiserejuvvon. Dát latnja rievdá álohii dannego olbmot ellet doppe ja ođasmahttet ain dan. Dat lea dakkár mobiila latnja gos sosiála oaivilat biddjojuvvojit dan lanja fysalaš objeavttaide ja eatnamiidda. Dán lanja sajit dehe báikkit (places) leat dehálaččat oaiviliid, áigumušaid ja mihttomeriid ráhkadeamis main lea dakkár sosiála mearkkašupmi. Dasto lea vel kognitiivvalaš latnja mii lea dat latnja mii addá vuođu reflekšuvnnaide (jurddašemiide) ja teoriijaid fuomášeapmái dehe gávnnaheapmái ja mii de addá vuođu ollislaččat ipmirdit daid eará lanjaid. Dáppe leat oaivilat ja guottut oassin dan ipmárdusas mii de hábmejuvvo.

Máŋggat báikkit ipmirduvvojit vuostebáraid ektui, nugo lunddolaš/badjellunddolaš, oadjebas/issoras, oahpis/amas, historjá/ii-historjá. Báiki sáhttá ipmirduvvot, vásihuvvot ja árvvoštallojuvvot daid vuostebáraid ektui ja árbevirolaš jáhkuid bokte, mat bohtet ovdan daid bajellunddolaš fenomenaid árbevirolaš muitalusain. Dakko bokte geahččalit mii ipmirdit eatnamiid earenoamáš fysalaš hámi. Geahččalit ohcat juoidá dan eatnamis maid mii dovdat, diehtit ja ipmirdit. Lea várra nu ahte eanadat speadjalastá min siskkáldas govaid mii de nu addá midjiide máhtu/dieđu dan birra, ja dat vuohki gohčoduvvo "placemaking" ja lea kultuvrralaš dahku. Dat lea vuohki dehe reaidu ráhkadit historjjá dihto sajiide/báikkiide, nugo Silisávžái. Historjjálaš máhttu produserejuvvo ja reproduserejuvvo vai šaddá ipmárdus dehe oaivil, ja dat dáhpáhuvvá earenoamážit servodagain gos leat unnán čálalaš historjjálaš gáldut. Várra lea nu ahte diehtu ovdalaš áigge historjjálaš eanadagaid/báikkiid birra addet oaivila dálá eatnamiidda, ja nu dahket daid oadjebassan dálá olbmuide. Káren Marie Eira Buljo dadjá dan ná: *kulturmuittut ja báikkit jur ealáskit go mii diehtit geat doppe leat orron, maid sii leat bargan ja mot eallán.*

Nuppe dáfus de sáhttá lohkat ahte báikkit main ii leat namma, leat muhtunlágán "guoros" lanjat. Go báikkit ožžot nama (ja historjjá) de mii maid ásahit ja doalahit dan báikki identitehta. Nama bokte ja olbmuid mytologalaš (muitalusaid, máidnasiid, cukcasiid jna.) assosiašuvnnaid bokte ožžot dát báikkit oaivila ja mearkkašumi. Nammabidjan ráhkada ovtta guoros lanja (rom) oktasaš latnjan, searvelatnjan (eksistensiella latnjan). Ja dakko bokte bohtet báikkiid namat atnui ja adnojuvvojit ságastallamiin ja nu dasto de maid doibmet dego *"muitofaggin"* ovttaskas olbmuid ja joavkkuid historjjálaš dáhpáhusaide. Báikenamat sáhttet maiddái leat morála fáktejeaddjit nugo maid eatnamat maiddái sáhttet. Dat sáhttet muittuhit olbmuide, vánddardeddjiide, mot sáhttá geavvat jus ná dehe nuo dagat, it daga jna., ja sáhttet dalle leahket mielde rievdadeame obmuid dábiid ja daguid. Jáhkut ja muitalusat čadnojuvvojit eanadaga fysalaš hápmái mii dainnalágiin oažžu lassi ja čiekŋalis mearkkašumi, maid eanadat dehe dat báiki doalaha, ja nu de šaddáge dat symbolalaš muittuhus historjjálaš dáhpáhusaid birra. Báikki hábmen lea sosiálalaš ráhkadus mii viežžá vuođu árbevieruin, muittuin, jáhkuin, ipmárdusain ja vásáhusain. Dat dahku leage dat mii jorgala muhtun báikki apmasis oahpisin ja issorasas oadjebassan.

JA LOAHPAS VEL...

Ollu sámi árbevierut, nugo dás lean namuhan muitalanvieruid, dábiid, gulahallan, áiggi mihtideami ja eanadatipmárdusaid, leat gal ain muhtun muddui oahppásat midjiide. Dat čájeha man árvvus dat dieđut leat adnojuvvon ja man ealli dat leat leamaš ja velge dál muhtun muddui leat. Dat čájeha maiddái dan ahte man fámolaš ja nanus ovtta ealli álbmoga árbevierut sáhttet leat, muhto ii dat leat ovtta dehe moatti olbmo duohken dan seailluhit. Dat lea min buohkaid ovddasvástádus geat leat bajásgessojuvvon dainna máhtuin ja dieđuiguin ja sosialiserejuvvon dáidda árbevieruide, ja dovdat daid ain odne ja atnit daid ealasin. Girjji pearpmaid gaskii dat gal juo jápmet jus eai oaččo heakka ealli kultuvrras. Dat lea min juohkehaččа ovddasvástádus addit árbin boahttevaš buolvvaide. ■

Harald Gaski

Biografiija– muitaleapmi sámi oktavuođas

Maŋimuš áiggiid leamaš Norggas olu ságastallan biografiijaid birra Karl Ove Knausgård *Min kamp*-girjeráiddu geažil – ee. biografiija rájáid hárrái, maid lea heivvolaš almmuhit ja maid ii. Muhto ságastallan viidánii maiddá suokkardallat makkár biografiijahámit duođaid gávdnojit. Iešbiografiija ii leat dušše čálli iežas muitalus iežas eallima birra, son maid seammás muitala eará olbmuid birra. Iešbiografiijas gávdnojit máŋga hámi, maid gaskkas muhtun girjjálašvuođadutkit leat navdán Knausgårda vuogi performatiiva biografiijan, nammalassii dakkár mas čálli ieš muhtunláhkái bidjá iežas lávddi ala, sihke muitaleaddjin, muitalusa guovddáš olmmošin ja muitalusa hábmejeaddjin.

Sámi ságastallama hárrái ii leat iešalddes nu dehálaš ahte leat go mis čállit dego Knausgård, dahje nuppe dáfus ahte manin mis eai leat dakkárat, muhto baicce lea jearaldat ahte mo livččii sámi servodat reageret Knausgård-lágan girjjiide? Lea go min servodagas doarvái rabasvuohta duostat gullat duohtavuođa, oažžut muitaleaddji siskkimus dovdduid ja jurdagiid lebbejuvvot lohkki čalmmiid ovdii? Gávdnen dáhpedorpmis girji muhtun girjegávppis go ledjen mátkkošteamen ja ohcamin alccen veaháš áigeáji. Girjji namma lea *My Unwritten Books* (Girjjit maid in čállán), mas čálli muitala manin son válljii leat čálekeahttá muhtun girjjiid dan dihtii go iežas mielas ii livččii arvan leat doarvái rabas ja duostil fáttáid hárrái, de son baicce divttii orrut. Oamedovdu ii dattege addán ráfi, muhto dan sadjái go lihkkáge čállit daid girjjiid, son baicce čálii girji mas muitala manin ii čállán. Miellagiddevaš iešalddes dat ge, ja dan čálli dieđekeahttá, su giehtadallan fáttás goittot ge lea relevánta Knausgård-girjjiid ságastallama hárrái ge.

Boahtte *Sámis*-nummiris áiggun binnáš iskat biografiija muitalanvugiin stoahkat smávva muitalusažiin SFSa álgo-historjjá birra. Nubbi áigumuš dainna čállosiin – ii fal dáinna – lea čállimis geavahit digrešunisttalaš muitalanvuogi. Mii buohkat dovdat spiehkastemiid ja moalkasaddamiid njálmmálaš muitalanárbevierus, muhto čállimis dáhtošedje buot oahpaheaddjit ja konsuleanttat njulget čállosiid vai bissu vissis struktuvra. Sámi muitalanvuohki lea duođaid menddo uhcán dutkojuvvon, muhto nuppe dáfus mu mielas šaddá menddo goikkisin ja dolkadahttin dušše čállit dutkosa dan birra. Danin lea baicce miella čállit esseija

Moai Bierain dat gal maid letne juoigit.

mas muitaleapmi lea integrerejuvvon oassin muitalusas, nu ahte dulkon ja presentašuvdna vázziba giehtalagaid. Dakkár vuogi birra lean dávjá lohkan teorehtalaš girjjálašvuođas, muhto in muitte goassige dan leat oaidnán iskojuvvon, nu ahte dutki ieš geahččalivččii geavahit seammá vuogi iežas čállosis go dan man birra čállá. Lagamus dáidá leat Johan Turi, muhto son gis ii lean dutki – ii goit ámmáha ja oahpu bokte. Álgoálbmotdutkamis lean máŋgii lohkan mo dutkit čuoččuhit ahte ná ja nuo lea árbevirolaš hámiin, muhto go dat seammá dutkit ieža galget čilget, de sin čállosat šaddet hámi dáfus juste seammaláganat go duoid nuppiid "oarjemáilmmi" čálliid čállosat.

Sámi muitaleamis leamaš dualis-hámis erenoamáš geavahus ja mearkkašupmi. Dualis (guovttilohku) lea hui oahpes hápmi sámi muitalanvuogis. Sihkkarit fuomášehpet go smiehtastehpet ášši, mo dávjá lehpet gullan muitaleaddji fátmmasteamen dan gean birra lea sáhka iežas muitalussii geavahettin "moai"-dajadaga. Dat dávjjimusat dáhpáhuvvá go muitaleaddji lea čuorbbášeamen nuppi olbmo, dego dajaldagain "Moai Bierain dat gal maid letne juoigit" dahje "Moai Gutneliin dat gal goarosteimme", go duođaid oaivvilda ahte Biera ii máhte juoigat ii ge Gutnel goarrut, muhto dahkan dihtii kritihka litnásebbon, muitaleaddji njeaidá iežas seammá dássái (vaikko ieš gal máhttá). Lea vejolaš ahte sáhtášii geavahit vuogi positiivvalaččat ge, muhto sápmelaš han lea viššalebbo cuoiggodit go rámidit, de in fuomáš positiivva ovdamearkkaid muitalanárbevierus mii govvešii ášši. Válljen maid geavahit tearpma "guovttilohku" guvttiidlogu sadjái, juste dan dihtii go "guvttiid"-doaba addá eanetlogudovddu gokko hálidan bisuhit "guovttilogu" du ja mu gaskavuohtan ii ge "dunnuid" ja "munnuid"-relašuvdnan.

Ovtta eará ášši vel lea miella namahastit. Dat maiddá gullá seammá fáddái go muitaleapmi ja iežas birra muitaleapmi. Dat guoská sámi muitalanárbevirrui čállima hárrái. Mis sápmelaččain leat hui olu njálmmálaš biografiijat ja ieš-biografiijat, eanáš oassi min muitalusain leat gean nu birra dahje min iežamet birra, muhto čállon hámis mis illá gávdno oktage biografiija. Dáidá dat buot buoremus duođaštus dasa ahte mii duođaid gullat njálmmálaš kultuvrii. Vai lea go baicce duođaštus dasa ahte leat láikkit čállit – dahje dat ahte eat arvva almmuhit dieđuid mat ihtet čállon hámis. ■

Harald Gaski

čällagat

Ođđaset sámi girjjálašvuođa álgu

Ledjen oahpaheamen sámi girjjálašvuođa muhtun áigi dassá. Namahin dan oktavuođas *Čállagat*-ráiddu studeanttaide, muhto dat ii lean gal oahpis sidjiide. Viggen čilgešgoahtit ČSV-áiggi, muhto easkka sii guldališgohte cakkasnjálmmiid ahte maid cukcasiid bat mun dál ledjen sidjiide muitaleamen. Viggen ohcat čujuhusaid, nugo han akademihkkár galgá (mun oainnat hálidan leat akademihkkár dego snihkkár, in ge akademihkar seamma unnán go snihkar...), muhto fuomášin hui farga ahte illá han Sámis lea čállon mihkkige *Čállagat*-ráiddu birra, ja measta seamma uhcán lea ČSV birra ge duođaštuvvon fágalaš čállosiin. In mun ge áiggo dás goappá ge birra nu olus čilgešgoahtit, eará go lohpidit ahte boahtte sámi historjágirjjis joatkaskuvllaid várás (maid Aage ja John T. Solbakk ja HG leat čállimin) galget leat sierra kapihttalaččat goappašiid fenomenaid birra.

RIIKKAIDGASKASAŠ LIHKADUSAT

Dat mii lea nu erenoamáš goappašiid fearániin lea nammalassii dat ahte sihke *Čállagat* ja ČSV leigga álggu rájes čadnon girjjálašvuhtii – nubbi ođđaset sámi girjjálašvuođa álgui, ja nubbi gis vulggii girjjálašvuođa deaivvadeamis ja šattai beanta sápmelaččaid vástádussan amerihka čáhppesvaragiid Black Power ja indiánaid Red Power lihkadusaide. Soaitibehtet muitit olbmuid dego Martin Luther King, Malcolm X ja vel Black Panther lihkadusa afrihká-amerihkálaččaid gaskkas, ja gis American Indian Movement (AIM), mii erenoamážit bekkii 1960-jagiid loahpageahčen ja 1970-jagiin go okkuperejedje beakkán fángasullo Alcatraz San Fransisco-gavpoga nuoris, ja Wounded Knee-gávpogačča stuimmiid geažil das maŋŋá, mas okta FBI-ageanta báhččui, mii dagahii stuorra diggeášši mas (navdojuvvo sivakeahtes) indiána aktivista dubmehalai agibeaivái giddagassii. Olles máilbmi lei riejáskeamen, ja ovddeš autoritehtat manaheamen fámuset maŋŋil 1968-stuimmiid Parisas ja daid vuostefámuin mat bohcidedje Flower Power-doarjaleaddjiin Amerihkás. Álgo-álbmot lihkadusas lei seammá vuođđu, vaikko vel álggu rájes lei eanet kulturpolitihkalaččat vuođuštuvvon, muhto šattai dađis eanet politihkalažžan, ee. WCIP (World Council of Indigenous Peoples) bokte, mii lea sihke Davviriikkaid Sámedikkiid ja ONa álgo-álbmotforuma vuolggaheaddji. Muhto nu go lohpiduvvon, de beassabehtet eanet lohkat dáid áššiid birra boahttevaš historjágirjjis, mas sámi historjá oidnojuvvo oassin (álgo-álbmot) máilbmehistorjjás.

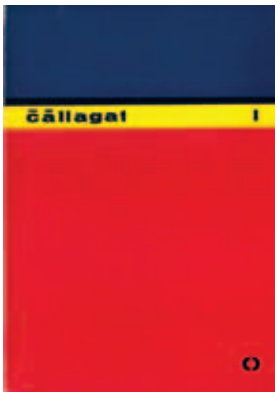

FÁTMMASTII SIHKE FÁGA- JA ČÁPPA-GIRJJÁLAŠVUOĐA

In áiggo dán čállosis čilgešgoahtit goappá ge áššši dađe vuđolebbot, unnimusat ČSV, vaikko dat lea máilmmi miellagiddevaš fáddá, muhto nugo TV-ráidduin ge lávejit dahkat go ráhkadit dieid nugohčoduvvon *cliff-hangers*, de mun ge dušše čujuhan boahttevaš čállosiidda sihke *Sámis*-magasiinnas ja historjágirjeráiddus. Ja juste danin go ČSV lea buot miellagiddeseamos dán guoktás, de mun guođán dan maŋŋelii, ja dajan dušše moadde sáni *Čállagat*-ráiddu birra. Dat šaddá seammás muittuhussan dasa ahte 2009 lei 30 jagi áigi dassá go Nils-Aslak Valkeapää lei guovddážis ásaheamen Sámi girječállid searvvi.ČSV-lihkadusa birra movttáskii muđui okta mu Tromssa studeanttain čállit maŋŋil go guoskkahin áššši mu universitehta kurssas. Muđui lea Vigdis Stordahl čállán veahá dan birra iežas girjjis *Same i den moderne verden,* 1996, ja Ole-Henrik Magga muhtun *Samtiden*-áigečállaga artihkkalis. Gávdnojit maid moadde eará smávit čállosa ČSV birra. Goappašat áššit leat dattege nu erenoamážat sámi ođđaset historjjás ahte ánssášivčče vuđolet meannudeami, de danin leat boahtte joatkkaskuvlla historjágirjjiid čállit lohpidan čállit *Čállagat* ja ČSV birra.

Oanehaččat dás dušše máisttan ja muittuhussan dien *Čállagat*-ráiddu birra namahan dan oktanuppelot čállosa mat ilbme ovdal go sámi girjelágádus Jår'galæd'dji, ja earát dan maŋŋelis, válde badjelasaset sámegiel girjealmmuheami. Dan áiggi oainnat ledje sámi girjjálašvuođas áiddo "urbbit rahpaseamen" (cfr. H.A. Guttorm divtta), ja Norgga kulturrádđi lei ásahan sierra sámi fágajoavkkuid gozihit ja ovddidit sámi kulturreallima. Okta dain joavkkuin lei sámi girjjálašvuođa lávdegoddi, man čállin lei John T. Solbakk, gii oalle farga fuomášii ahte lea buoret tienas sápmelaččaide ieža almmuhišgoahtit girjjiid dan sadjái go dušše dohkkehit hálbbes stensiilagirjjážiid, dego *Čállagat*-ráidu duođas lei. Das vuolggahuvvui Jår'galæd'dji, ja das vulggii ge ođđa áigi sámi girjjálašvuođa historjjás. Dá goit dat golbmanuppelot tihttela, maid illá šat gávdná eará sajis go muhtun girjerádjosiin:

1. *Čállagat*
2. *Kárášjoga joatkaskuvla oahppiid sierračállosat*
3. Agnes Øwre *Jurdagat ja lávlagat*
4. Hans Hansen *Muitalusbihtážat* (Ingunn Utsi govaid sárgon)
5. Julevsámegillii, ee. Lars Pirak
6. Sylvia Blind *Muittut ja jurdagat*
7. Haakon Henriksen *Vuoiŋŋastanbottut*
8. Mikkel P.A. Bongo *Jagi muittut*
9. Nils Viktor Aslaksen *Soga boalga*
10. Stina Gaup-Westerlund *Mon ohcalan*
11. Ellen Marit Guttorm *Dat viđas,* 1977

Sámi girječálliid searvvi vuođđudeaddjit Gárasavvonis 1979. (Govvavuoigatvuohta: Lásságámmi)

Dáid čállosiid gaskkas oaidnit seammá tendeanssa go mii sámi girjjálašvuođa historjjás muđui ge leamaš; nammalassii ahte nugohčoduvvon čáppa- ja fágagirjjálašvuohta vázziba giehtalagaid. Jo álggu rájus, Skierbmá Ovllá juoiggusteavsttain Oarrejávrri moarssi birra, Fiellár Ándde myhtamuitalusain Beaivvi bártni birra, gitta Johan Turi *Muitalus*-girjji rádjái, sámi girjjálašvuohta ii earuhan šaŋgeriid gaskkas. Earuheamit leat buktojuvvon olggobeal meroštallamiid vuođul, mat earret eará dagahit váttisvuođaid dálá Sámedigge vuoruhemiide. Muhto lehkos dal dat ge áššii dán vuoro; somá lea oaidnit ahte eanet-uhcit olles sámi kulturreallin lea ovddastuvvon *Čállagat*-ráiddus. Das leat mielde vuoiŋŋalaš čállosat, muittašeamit, fágalaš čállosat, divttat ja muitaluat, lyralaš sátnestoahkamat dego Nils-Viktor Aslaksen girjjis, ja njulgestaga ođđaáiggemálat prosamuitalusat. *Čállagat*-ráidu buvttii ođđa áiggiid lohpádusa.

1972 ČSV-SEMINÁRA Bures boahtin-dikta

Jurdagat ja sánit. Sámi divttat lei girji maid ođđadárogielat girjelágádus DetNorske Samlaget hásttii Anders Guttormsen lágidit. Girji almmuhuvvui Oslos 1975. Das leat ee. dievva ČSV-divttat maid Ánde ieš lea čállán, ja dasa lassin das lea mielde Peder Andreas Varsi Buresboahtin-sárdni sápmelaš girjjálaš semináraeahket-guoimmuheapmái Sirpmás, čakčamánu 16.b. 1972. Lea hui erenoamáš dat ahte Peder A. Varsi, gii maŋŋelis gárttai oalle konservatiivan buot sámi áššiid hárrái, dattege 1972s válljii álggahit iežas sáhkavuoru nugohčoduvvon ČSV-semináras dáiguin sániiguin:

Guohpirváris, Májajávrris Gaska-Norggas,
Johkamohkis Ruota Sámis,
Guovdageainnus, Álaheajus, Gárášjogas,
Leavdnjavuonas,
Oarjesámis, Várjjatvuona rittus Nuortasámis
leat sámi-ustibat ovttain mielain
mátkki bidjan
Deanuleagi uhca sámebáikái - Sirbmái.
Ovdagihtii bovdejumi mielde
leat sii guhkkut golbma beaivvi
hállan - hupman,
čállán,
lohkan
ja velá juoigan
sámegiela váttisvuođaid
girjjiid olggosaddimis.

Go sápmelaččat eatnigiela hállet - juiget,
muhto vierro-giela čállet, lohket
vierrásiin čállojuvvon.
Odne, dán goalmmát eahkeda,
čájehan dihtii gillevašvuođa,
guosseládisvuođa ovddas
leat mii bovden
Sirpmá báikegotti
oasi váldit
dán guoimmuhusa eahketbottažis.
[...]

Maŋŋelis ČSV jorahuvvui buot lágan áššiide, dego Čiegus Sámi Veahka, man okta Norgga dalá stuorámus aviissain, *Dagbladet,* beškii vuosttas siidui go lei sámi aktivistta Knut Johnsena jerarahan dalá Prelatennammasaš olgobáikkis. Dáža čiegus politiija ge balai ČSV-aktivisttain, geaid gaskii sin mielas gulle ráfálaš olbmot dego Nils Jernsletten ja Ole-Henrik Magga. Muhto dat lea gis eará historjá, mii ii vuosttažettiin gula girjjálašvuođahistorjái, muhto áinnas dieđus ge sámi historjái. Dán vuoro lei dušše somá muittašit mo girjjálašvuohta oktii lei sámi historjjá áššiid vuolggaheaddjin! Vare fas goas nu boahtteáiggis geavašii dan láhkai. ■

LEMET-JON IVVÁR

MÁTKKÁLAČČAT – GUOSSIT VAI OASTIT?

Geassi fas lahkona. Sámi mátkkoštanealáhussii lea ain geassi deháleamos. Ovttat olbmot ja fitnodagat leat ráhkkaneamen fas váldit vuostái ollu gussiid, ja áinnas eambbo go ovddit jagiid. Dán čállosis mun áiggun erenoamážit čalmmustahttit muhtin beliid sámi turismadoaimmas.

Jos áigu lihkostuvvat sámi mátkkoštanealáhusain, turismmain, de leat olu maid ferte atnit muittus. Namahan dás vuos dan ahte don galggat duhtadit mátkkálačča doaivagiid ja vuordámušaid, dan seammás go anát árvvus luonddu ja sámi kultuvrra. Dan dáidá sáhttit buoremusat dahkat dakkár turistabáikkiin gos guovlluolbmuin lea stuorra fuolalašvuohta, ja guossoheaddji beroštupmi, ja gos meannudit turisttaid guossin eaige oastin. Dasto vuordá mátkkálaš ahte sámi guovllut leat luonddu dáfus buhttásat, eai nuoskkiduvvon.

SÁMI MÁTKKOŠTANEALÁHUS, TURISMA – MII DAT LEA?

Mátkkálažžii, turistii sámi turisma sáhttá leat mátki Lofotenii, dahje luopmostallan Finnmárkkus. Mátkki lágideaddjái fas sáhttá sámi turisma leat dat ahte hálddašit ollu moivasis mátkkálaččaid, doapmamin ovtta báikkis nubbái. Hoteallavuostáiváldimis, dahje guossoheaddjái lea fas dehálaš doalahit oppa áiggi mojiid dan seammás go hálddaša ollu gáibideaddji gussiid. Gielddaide gis turisma sáhttá leat dehálaš vearrosisaboahtu.

Go mátkkošteami geahčat ealáhussan, de ferte váldit vuhtii buohkaid geat ovddidit ja lágidit buktagiid ja bálvalusaid dán suorggis. Norgga eiseválddit celke ná mátkkoštanealáhusa birra moanaid jagiid dassái: "... leat ollu fáluheaddjit geat galget buvttadit, organiseret ja márkanfievrridit oastiide vásáhusaid masa gullá fievrrideapmi, idjadeapmi ja guossoheapmi".

GEAN VÁRÁS

Dán govas lea váldooasálasti ieš mátkkálaš, dahje son gii lea luopmomátkkis. Sin haga ii livččii leamaš mátkkoštanealáhus, ja dasa gullii bargosajit ja dienasvejolašvuođat. Mátkkošteami fálaldagat doaimmahuvvojit mikrodásis; doppe bohciidit duhtaduvvomat dahje duhtameahttumat. Muhto gažaldat gean várás

Govva: Svein Nordsletta.

mátkkošteapmi lea, ferte maiddái vástiduvvot bajit dásis. Makrodásis ferte de gávdnat buori balánssa máŋgga oasi gaskkas. Rivttes fástádus lea gávdnat buorre sajusteami deháleamos beroštumiid gaskkas – buvtta ja márkan, suodjaleapmi ja ođasmahttin. Buvttadeaddjit geat dán vuođul gávdnet ođasteami, leat fargga njunnošis.

Turistajohtolat dagaha dárbbu ráhkadusinvesteremiidda ja máŋggalágan ođđa ráhkadusaide. Dát šaddet ollu olbmuide ávkin, muhto dan seammás geavaha johtolat ollu resurssaid, mii maiddái mielddisbuktá nuoskkidemiid ja loaktimiid. Dát váikkuha ollu olbmuide. Sajusteapmi maid mun dás ovdalis namuhin, geažida ahte mátkkošteapmi váikkuha earáide go buvttadeaddjái ja buktaga oastái. Go investerema ja nuoskkideami váikkuhusat eai iđe ovdal máŋga jagi maŋŋil, de fertet vuhtii váldit ahte otná mátkkošteapmi maiddái váikkuha boahtte buolvvaide.

Dieđusge dás vulget vuostálasvuođat. Áigumuš bisuhit luonddubirrasiid nu mo dat leat, dan ektui ahte jođánit viežžat dietnasa mátkkošteamis, eai ovtto soabat. Jos beroštеaddjiid gaskkas livččii badjánan garra riiddut, de lea váttis gávdnat rivttes lihtodeami saji – nie mo dás ovddabealde namahuvvon, ahte ásahit soabalašvuođa. Mii diehtit bures ahte olgoriikkalaččat geat bohtet omd. Norgii, eai vuordde dáppe gávdnat erenoamáš stuorra turismaásahusaid, Disney-lágan, gos duháhii mielde guossit čohkiidit. Mátkkošteaddjit ge vurdet davvi ávdin guovlluin gávdnat ráfi, ja ollu lihkakeahtes eatnamiid. Erenoamážit vurdet mátkkošteaddjit ahte sámi guovllut leat luonddu dáfus buhttásat.

Jos mii váldit vuhtii oaiviliid ahte dálkkádatrievdamat dagahit ahte árktalaš guovllut liegganit, de dat gáibida ain stuorát fuola ealáhusas, go uhcán lea vuos báikkálaš nuoskkideapmi dáppe. Eamiálbmogiid árbevirolaš ja várrugas luonddugeavaheami gelbbolašvuohta, šaddá

Govva: Arvid Sveen.

maiddái ávkkálaš bagadussan mátkkoštanealáhussii. Dattege, ábuha go, go áimmu ja čáziid fárus fargga jovdet olggobealemáilmmi mirkkot Sápmái ge?

Buot oasálaččain galggašii leat oktasaš beroštupmi, erenoamážit go geahččá mátkkošteami guhkit áiggi ektui. Muhto dan seammás leat sis erenoamáš áigumušat ja vuordámušat. Vejolaš meaddin lea ahte mátkkoštanfitnodagat menddo garrasit barget hohppos márkanfievrridanoainnu vuođul. Dalle sáhttá bártidit, jos fáhtehallá ja njuike ođđaáigge dilihis čikŋabáruid mielde.

Mudden sisttisdoallá earuhit gaskkal stáđisvuođa ja loaččesvuođa. Muhtin vuođđooaivilat berrejit leat nannosat. Nu mo doalahit bistevaš luonddu ja kultuvrra ovddideami – mas ii heivešii spiehkastit. Dán lágan buorit leat šaddan ja ovddiduvvon ollu jagiid. Dát leat hearkkit ja sáhttet jođánit goariduvvot ja billistuvvot. Muđuid šaddat maiddái loaktit boahtteáigge mátkkoštandoaimmaid.

SÁMI MÁTKKOŠTEAMI NANA BEALIT

Sámi mátkkošteami beakkálmasat leat váldu sámi báikegottit, gos ealli sámi kultuvra ja giella lea ain bárisin bissumin, omd. Kárášjohka, Guovdageaidnu ja Deatnu. Riddoguovllut leat fas erenoamážat dan dihtii go doppe ain leat mearragátteássi sápmelaččat. Máddelis ge leat sápmelaččat oidnosis. Nu leat julev- ja mátta-sápmelaččat hui bures oidnosis sin ássanguovlluin.

Turisttat ohcalit dávjá boazosápmelaččaid go jovdet davás. Sin gávdnet geasset mearragáttiin, eai ge siseatnamis. Davvinjárggas (Nordkappas) omd. sii leat miehtá geasi oalle viššalit fáluheamen turisttaide. Lávvu, boazu, gávttehas ja mátkemuittut (suvenirat) leat dehálaš buktagat maid fállet. Dálvit fas leat siseatnamis heargegilvvut dehálaš ja erenoamáš fálaldat maiddái turisttaide.

Ollu báikkiin gávdná sámi mátkkoštanbuktagiid. Muhto sámi mátkkošteapmi lea eambbo go rusttegat ja suvenirat. Mátkkošteami deháleamos lea oktavuohta olbmuiguin. Dás ihtá fargga olbmuid jurddašeapmi, árvvut ja láhtten. Kultuvra dán hámis lea máŋgii váttis fáhtet ja áddet, muhto dát lea goit geađgejuolgin olmmošlaš oktavuođaide. Olbmuid ja olbmuiguin fearánat leat dábálaččat maid mátkkošteaddji buoremusat muitá maŋŋil guhkes mátkki – buorit muittut erenoamážit go oktavuođat leat doaibman čorgadit. Lea dehálaš sirret oktavuođaid mátkkošteami virgeolbmuid "dábálaš olbmuin". Dábálaš olbmuid oktavuođaid sáhttá dadjat leat dat "rivttes" oktavuođat. Orru leamen álki oažžut oktavuođa davviguovllu olbmuiguin. Dán ovdamuni sáhttá eanet geavahit mátkkošteami ovddideamis.

DOVDAT MÁTKKÁLAČČA VUORDÁMUŠAID

Olbmuin leat iešguđet lágan jurdagat ja vuordámušat. Muhtumin gal orrot mátkkoštanfálaldagat buvttaduvvon dušše min guovllu iežamet vuordámušaid ja doaivagiid vuođul. Dát sáhttá dahkat váttisvuođaid go ráhkkanahttá mátkkoštanbuktaga. Buvtta han galggašii leat dan lágan maid mátkkálaš háliida.

Sápmi ja boazu, Nordkapp ja gask'ijabeaivváš, dahje guhkes mearragáddi ja mearraguolásteapmi – sánit mat addet dovdogullevašvuođa. Fáluheaddji dahje buvttadeaddji galgá dovdat iežas olbmuid- ja dávvirkultuvrra. Mun oaivvildan ahte dát máhttu fertešii leat eanet fárus sin buktagiin. Kulturmáhttu lea duođas bázahallan gelbbolašvuohta, maiddái sámi guovlluin. Norgalaččaide geat bohtet máddin davás, sidjiidege ii gávdno mangelágan fálaldat oahpásmuvvat sámi

kultuvrii, ovdal go sii doaibmagohtet sámi guovllu olbmuid gaskkas.

Sápmelaččain lea kulturárbi mii čájeha sin erenoamášvuođa ja rievddalmasvuođa. Juohke álbmogis lea su vuolggasadji, su dovdomearkkat ja bálgát maid geavahit árvvoštaladettiin earáid ja sártnodettiin iežaset birra. Lea báhcán dakkár govva ahte sápmelaš lea hirpmus gierdevaš ja guhkesmielalaš olmmoš, ja ná dulkojuvvo seammás guttahis dahje oktageardán olmmožin. Giella ja gákti leat sápmelaččа deháleamos kultursymbolat. Olbmo iežas gudni ja árvu lea dehálaš, dadjá sápmelaš. Barggu bokte bisuhat namat, go bargu han dahkkis rámida. Buorre namma lea árvvus adnojuvvon, ja jos gii ge bilideš namas, de dat dábálaččat lea olmmoš ieš.

MÁTKKOŠTANBUVTTA

Turismabuvtta lea hui máŋggaoasat ja moalkái, go dat sáhttá sisdoallat mátkkoštanbáikki, bálvalusa, hoteallasaji, biepmu, fearániid ja eará osiid maid lágideaddji lea bidjan iežas fálaldahkii.

Go soamis oastá mátkkoštanbuktaga, de son oastá doaimma mas lea dihto dássi, iešvuohta ja málle. Buktaga geavahusas boahtá de oidnosii ahte leago erohus buktaga vuordámušain dan ektui mii fálaldagas ovddiduvvo. Dás heive čujuhit ovdamearkka bokte mátkkoštanbuktaga lihkostuvvama dahje eahpelihkostuvvama vuordámušaid ektui.

Buvttahámi deattuheamis gávdno goit moattebealatvuohta, dahje masa lea gávvilvuohta čihkkojuvvon. Erenomážit guoská dat dakkár mátkkoštanfitnodagaide mas fysalaš hápmi doaibmá moatti láhkái. Dán lágan oktavuođain márkanfievrrideaddji áigumuš lea ráhkadit dakkár gova buktagis mii earrána gilvaleaddjis, ja man ii sáhte čilget jierpmálaččat. Ovdamearkan lea Roavvenjárgga mátkkošteapmi, mas sámi kultuvra vuovdaluvvo suollemas ja unohis vuogi mielde. Dakkár buktaga lea váttis doalahit márkanis, go sápmelaččat ieža muittuhit oastiide gálvvu behtolašvuođa. Leat gulastan ahte suoma bealde leat dál álgán nimmorit go Norgga bealde leat vuoitigoahtán davviguovlluid turismma. Dása sáhttá leat oassesivvan dat ahte guossit

geat bohtet Sápmái leat fuobmán Davviriikkaid sámi turismabuktagiid behtolašvuođa.

NAMMAGÁLVU

Nammagálvu lea "merkevare". Addit buktagii nama, ii leat dušše earuhan dihtii buktaga eará buktagiin. Lea maiddái ávkkálaš dan várás ahte áddet buktaga árvvu. Namma váikkuha maiddái buktaga haddebidjamii ja nu dan gánniheapmái. Nammagálvui sáhttá čálihit sierra rievtti mii addá suodjalusa dan láhkái ahte fitnodahkii gullá dušše dihto gálvonammageavaheapmi. Dát suodjalus maiddái lea ávkin dan várás ahte earát eai beasa buktaga hámi jievžžadit dahje kopieret.

Gálvonama suodjaleapmi lea okta boarraseammos márkanfievrridan vugiin, ja ođđasatáiggis lea šaddan bálvalusfitnodagaid gaskkas dábálaš maiddái gilkorastit buktagiid. Nammagálvvut mátkkošteami oktavuođas leat lassánan garrasit. Sáhttá dušše namuhastit man beakkánin buvttanamat nugo Nordkapp ja Hurtigruta lea šaddan. Gieskat lei maiddái Sámis badjánan stuorra digaštallan dovddus Lappland gálvonama alde. Skandinavia márkanfievrrideaddjit gilvalit gaskaneaset Lappland nama hárrái. Nu lea šaddan erenomážit go Suopma lea vuoitán dán nama geažil eanaš gussiid geat háliidit Sápmái. Norggas álge danin 2008:s geavahišgoahtit Lappland Norway nama Norgga márkanfievrrideamis, muhto dan vuosttildedje sápmelaččat. Lappland nammii leat darvánan menddo ollu unohas vealahea-

Govva: Minna Saastamoinen.

mi dovddut, oaivvildedje ollu sápmelaččat. Nama berre gieldit geavaheamis márkanfievrrideamis, sii oaivvildit.

Nama galgá leat álki cealkit ja muitit, ja dan seammás galgá leat veahkkin gaskkustit buktaga ovdamuni. Dovdomearkkat galget leat fámolaččat mat duvdet buktaga rikki, hámi ja ivnniid.

CEAVZILIS TURISTTABÁIKI

Ceavzilis turistamátkebáiki lea báiki gos lea guovlluolbmuin stuorra fuolalašvuohta ja guossohanberoštupmi, ja gos meannudit turisttaid guossin eaige oastin. Dasto berre leat mátkebáikkis mihttomearrin seailluhit ja ovddidit guovllu kultuvrra, birrasa ja ekonomiija.

Bihtit doalahit guhkit áiggiid báikki ceavzilvuođa, dat geatnegahttá nana ja buori gelbbolašvuođa báikki historjjás, árbevierus ja báikki árvvus. Dasa adno maiddái alla dihtomielalašvuohta ja buori gulahallan guovllu olbmuid ja eará geavaheaddjiid gaskkas. Čavgadis ovttasbargu ja buorre áddehallan lea ceavzilvuođa geađgejuolgi, mas boađus berre leat mávssolašvuohta ja ávki buot oasálastiide.

Namahan moadde áššì mat leat dehálaččat dasa ahte juksat ceavzilvuođa: geahpedit jahkodatrievdamiid jearaldagaid, guorahallat turistaboahtima vejolašvuođaid, doalahit ja buoridit servodaga buresbirgema ja eallindiliid, doarjut guovllu ekonomiija, ja seailluhit ja addit árvvu lundui ja kulturárbbiide.

Sámi báikegottiin ledje ovdal máŋggalágan buvttadeamit maid sáhttá ođastit, omd. duojis, návetdoalus, luossabivddus ja boazodoalus. Sámi ealli guovllukultuvra lea ain dan mađe nanus ahte sáhtášii fáluhit mátkkálaččaide miellagiddevaš ja erenoamáš vásáhusaid. ■

Guhkkin nuppe bealde kinosála

LEI DÁ ÁIBBAS gieskat, muhto orru jo dego lei ovddit jagi, dahje jagi dan ovdal, orru dego sáhtášii leat leamašan 2003-as, vuosttas jagi go mun ge álgen johtit doppe, dalle go mun maid álgen beroštit Tromssa internašunala filbmafestivalas. In dál šat muitte juste man filmma oidnen goas, muittán aid' dal de maid oidnen dán jagi ja maid oidnen eará jagiid, lean vuordimin ahte dán jagi filmmat maid šaddet oassin dan stuorit ja stuorit TIFF-ruittus mii lea mus oaivvi sis duolddadeamen. Dá lea gal vuosttas jahki go in leat bere filmmaid geahččan: mun fitnen seminaras maid.

INSIDE OUT AND OUTSIDE IN lei namma, lei álgoálbmotfilbmapresentašuvnna birra, mo álgoálbmogat leat govvejuvvon ja gii sin govve. In oahppan gal nu ollu, Guro Saniola Bjerk ii ádde manin ii oktage hálit gullat sápmelaččaid birra geat lihkostuvvet, ja Ánne Lájlá Utsi fas oaivvildii ahte dál, go mis viimmat lea Sámi filbmainstituhtta, de ii sáhte oktage šat muitalit jallas leaikkaid min birra, go dál mii áigut ieža stivret, muhto eat fal "Boazolihkku" guvlui, go dat gal lea kultuvrralaš ruska (nu dajai; cultural trash). Lea gal buorre go sáme direktevrrain leat čielga oaivilat, muhto ii go son Utsi galggašii veháš hárjehaddat diplomatiija?

JA DE: *Er den norske historien i ferd med å bli viska ut?* Nu loapaha Guro Saniola Bjerk dien iežas dokumentara-mii-ii-leat-dokumentara danin go son dadjá iežas rievtti miel leat ráhkadan dan provoseret olbmuid nu ahte viimmat sáhttet álgit debatteret dehálaš áši. Muhto mun gal lean geavahan maŋemuš vahku smiehttat dien: lea go son dáža historjá javkamin? Lea go dat nu rašši ja nu gárži ahte Finnmárkkoságastallan áitá olles dáža álbmoga? Mun in oppa diehtán ge ahte dážain ledje diekkár váttisvuođat, jurddaš ahte sii ballet ahte mii – sápmelaččat – áigut jávkadahttit olles sin historjjá! Mun gal álo leamaš veháš čuorbi historjjás, muhto in mun diehtán ahte dat leai oassi plánas bilidit Norga nu ahte mii viimmat sáhttit oažžut Sámieatnama.

MUHTO II HAN dat oktage rievtti mielde beroš – goittotge ii dárbbaš beroštit, go ii lean gal nu beroštanveara – dien dokumentaras, ja dat lei dušše 52 minot xxx-oktiibuot minuhtain maid mun geavahin geahččat filmmaid: oidnen suoma, ruošša, tuiskka, italialaš, fránskka, colombia, canada, brasila, chile ja ártegis USA-a filmmaid, guldalin biru iežas trekkspilla, kommunistálaš propaganda, suoma nástegánddaid, fránskka sirkusa, læstadialaš báhpaid, amerihká gihtaristtaid, ártegis suopmilaččaid ja čalmmehis albmá gii fas oaidnigođii, muhto gii ii liikon dasa erenamaš bures. Lean háleštan ustibiiguin ja guldalan goittotge guokte oaivila juohke filmma birra, in šaddan geahččat beali daid filmmain maid hálidin oaidnit, muhto nu lea juohke jagi – gitta dan rájes go gáhten ahte in mannan TIFFii geahččat "Y tu mamá también" dalle oktii áigá.

IN JÁHKE MUN lean doarvái čeahppi ahte veajášin čállit maidege mii dagašii ahte don hálidat geavahit vahkku filbmafestivalas jus dal it jo álggu rájes liiko filmmaide, ja in goittotge veaje čilget man somá dat lea johtit ovtta kinoseavdnjadasas nubbái, ja de, go festivala nohká – viimmat/dađebahábut – kánske oaidnit beaivváša, go leamaš gal beaivvášbeaivi goasnu dieppe gaskkas, muhto filbma álggii ovdal go beaivváš iđii ja nogai maŋŋá go beaivváš lei fas njiedjan; nu jorrá áigi ovtta nuppi kinofilbmarulla miel, ja jus leat lihkkoš, de filbmarulla govat eai leat menddo sakka skrápejuvvon buot daid eará festivalain gos leamaš, nu ahte beasat oaidnit olles filmma, ja sáhtat ieš oaivvildit juoga daid máŋgga oaiviliid lassin juohke filmma birra, ja itge dárbbaš leat geainage ovttaoaivilis, jus it hálit. ■

Sámis Rámis

iešguđetlágan namahusat, ja daid(da vejolaš ođđa) mearkkašumit

CÁMIS
juoidá mii lea giehtadallon nu garrasit
ahte lea šaddan áibbas mieđis.

DÁMIS
hui lodji, ii moaitte goassige,
dábmojuvvon leat ovttaoaivilis earáiguin.

GÁMIS
vásihan ja gierdan olu,
dan dihtii measta veahá eartnjehas.

HÁMIS
juoidá mii dagaha ahte olbmo dahje áššii
iešvuohta boahtá oidnosii.

JÁMIS
uhccán responsa, jámas,
muhto sáhttá fuomášit "já, mis..."

LÁMIS
njoahci fuomášit, ii leat áŋgir
(vuođđomearkkašumis doaimmashehttejuvvon)

RÁMIS
bures menestuvvan,
lea addán iešluohttámuša ja movtta.

SÁMIS
Sámi Islándda (ustitvuođa)searvi,
visot mii dáhpáhuvva Sámeeatnamis.

■

1 | 2009

DIEĐUT

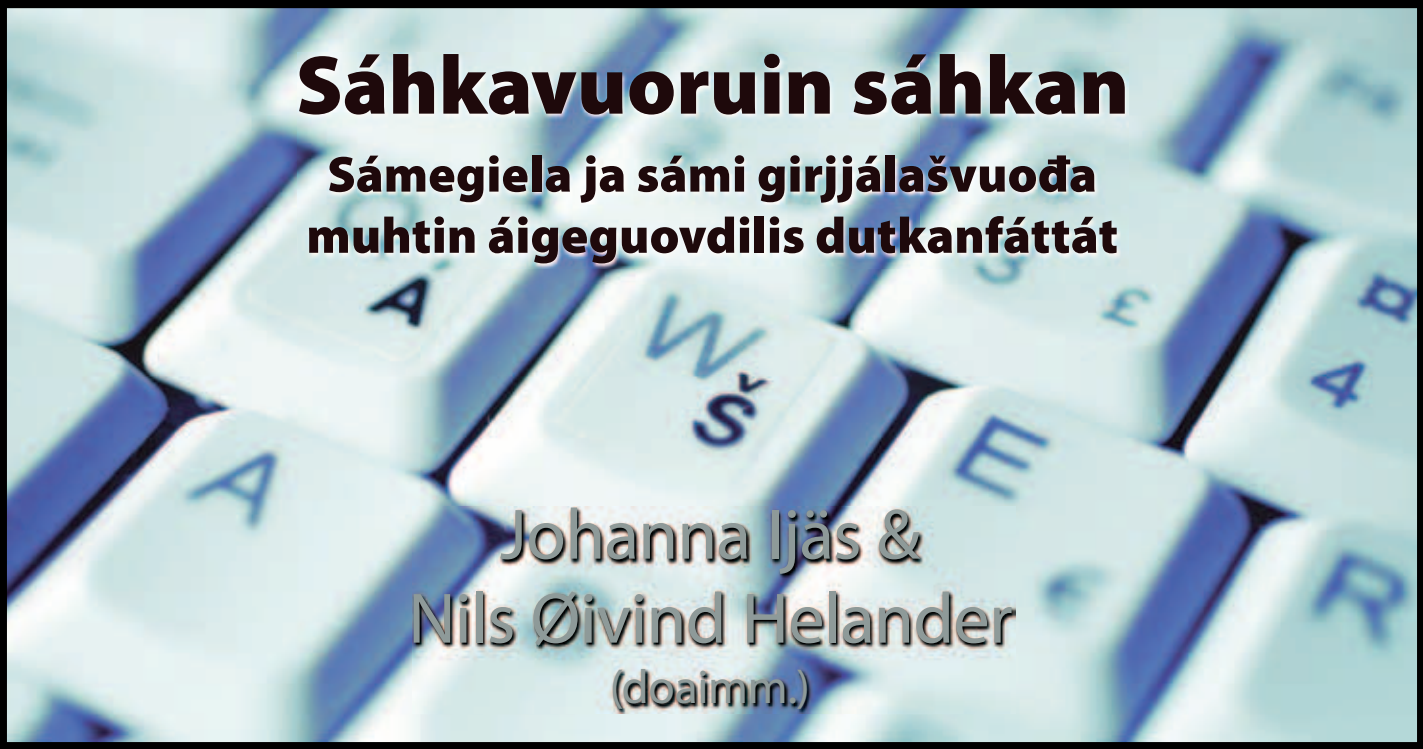

Sáhkavuoruin sáhkan

Sámegiela ja sámi girjjálašvuođa muhtin áigeguovdilis dutkanfáttát

Johanna Ijäs &
Nils Øivind Helander
(doaimm.)

- Effect of Orthography on Reading Acquisition – Theoretical and Practical Implications
- Sámi báikenammadutkan – gielladiehtaga ja fágaidrasttideaddji bálgáid alde
- Substantiivvaid máttaluohkát mánáidgielas
- *Mun válddá dán* – giellaoččodeaddji máná ovddemus árramorfologalaš vearbasojahanvuogit
- Oahppiid feaillat čállosiin
- Dihtor ja giela válljenvejolašvuođat – gielalaš ja pedagogalaš čuolmmat
- Semánttalaš rollaid mearkkašupmi giellateknologiijas
- Adnominála demonstratiivapronomenat muhtin davvisámegiel teavsttain
- Infinitiiva dego niehku
- Sáhttá go gáđašvuohta leat mielde seailluheamen báikegotti árbevieruid?

Oađđa DIEĐUT-girjji sáhtát oastit:
Finnmark Kontorservice, Guovdageaidnu, tlf. +47 992 18 670
dahje diŋgot:
www.samiskhs.no

Sámi allaskuvla
Sámi University College

Odda mánáid- ja nuoraid-romána 4-gillii

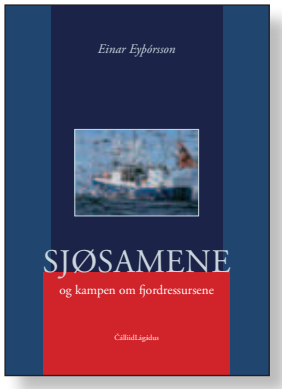

www.calliidlagadus.org

lea neahttagirjegávpi

www.forfatternesforlag.org

er en nettbokhandel

TjaelijiBerteme TjállijAlmmudahka

ČálliidLágádus

ForfatternesForlag AuthorsPublisher

poasta@calliidlagadus.org • post@forfatternesforlag.org

post@auhtorspublisher.org